

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра психології та соціальної роботи

СКРИНИК Віталій Анатолійович

**Особливості соціальної підтримки молодого сім'ї у кризових
умовах сьогодення / Peculiarities of Social Support for
a Young Family in the Current Crisis Conditions**

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота
Кваліфікаційна робота

Виконав студентгрупи СРзм-21
Скриник В. А.

науковий керівник:
к.філол.н., доцент
О. В. Васильків

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2024 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. Н. Гіряк**
підпис

ТЕРНОПІЛЬ- 2024

АНОТАЦІЯ

Скриник В. А. Особливості соціальної підтримки молодого сім'ї у кризових умовах сьогодення. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра зі спеціальності 231 «Соціальна робота», освітньо-наукова програма «Соціальна робота». – Західноукраїнський національний університет. Соціально-гуманітарний факультет. Тернопіль, 2024.

У кваліфікаційній роботі розглянуто проблему соціальної підтримки молодого сім'ї. Розкрито сутність понять «соціальна підтримка», «молода сім'я», «соціальна підтримка молодого сім'ї». Визначено основні наукові підходи до трактування поняття молодого сім'ї у соціально-психологічній літературі. Розкрито основні чинники та умови соціальної підтримки молодого сім'ї. Охарактеризовано нормативно-правові засади соціальної підтримки молодого сім'ї. Проаналізовано низку проблемних аспектів соціальної підтримки молодого сім'ї в Україні. З'ясовано актуальний стан соціальної підтримки молодого сім'ї в Україні. Виявлено проблемні аспекти соціальної підтримки молодого сім'ї в Україні. Запропоновано науково обґрунтовані напрямки удосконалення соціальної підтримки молодого сім'ї в Україні.

Ключові слова: соціальна підтримка, сім'я, молода сім'я, соціальна підтримка молодого сім'ї, емпіричне дослідження, тренінгова програма.

ANNOTATION

Skrynyk V. A. Peculiarities of social support of a young family in today's crisis conditions. – Manuscript.

Research for obtaining the educational and qualification level of a master's degree in specialty 231 «Social Work», educational and scientific program «Social Work». – Western Ukrainian National University. Faculty of Social and Humanitarian Sciences. Ternopil, 2024.

The qualification work considers the problem of social support of a young family. The essence of the concepts «social support», «young family», «social support of a young family» is revealed. The main scientific approaches to the interpretation of the concept of a young family in the socio-psychological literature are determined. The main factors and conditions of social support of a young family are revealed. The regulatory and legal principles of social support of a young family are characterized. A number of problematic aspects of social support of a young family in Ukraine are analyzed. The current state of social support of a young family in Ukraine is clarified. Problematic aspects of social support of a young family in Ukraine are identified. Scientifically substantiated directions for improving social support for young families in Ukraine are proposed.

Keywords: social support, family, young family, social support for a young family, empirical research, training program.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї	8
1.1. Молода сім'я як об'єкт наукового аналізу.....	8
1.2. Основні чинники та умови соціальної підтримки молодшої сім'ї	16
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ	28
2.1. Нормативно-правові засади соціальної підтримки молодшої сім'ї	28
2.2. Інституційне забезпечення соціальної підтримки молодшої сім'ї в Україні ...	33
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ	46
3.1. Діагностика актуального стану соціальної підтримки молодшої сім'ї	46
3.2. Напрямки удосконалення соціальної підтримки молодшої сім'ї та їх експериментальна апробація.....	63
Висновки до розділу 3	64
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження проблеми соціальної підтримки молодих сімей в Україні у кризових умовах сьогодення зумовлена багатьма важливими факторами, серед яких економічні труднощі, соціальні виклики, демографічні зміни та наслідки повномасштабного вторгнення РФ. В умовах економічної нестабільності, інфляції, високого рівня безробіття та низьких зарплат багато молодих сімей в Україні стикаються з труднощами в забезпеченні своїх базових потреб. Відсутність стабільної роботи, високі ціни на житло і товари, недостатній доступ до медичних послуг і освітніх можливостей сприяють зростанню соціальної напруги, що актуалізує необхідність соціальної підтримки.

Зазначимо, що особливо важливим є питання соціальної підтримки в контексті демографічних змін: зменшення народжуваності та старіння населення вимагають реформування політики в сфері підтримки сімей, що потребують допомоги у вихованні дітей та забезпеченні їхнього розвитку. Окрім того, повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну значно погіршило соціально-економічну ситуацію, збільшивши кількість вимушених переселенців, а також зростання потреби в соціальній підтримці для багатьох сімей, які постраждали від війни. Ці фактори визначають необхідність вдосконалення механізмів соціальної підтримки молодих сімей, щоб допомогти їм подолати труднощі і забезпечити належні умови для розвитку. Враховуючи перелічені обставини, значущість проблеми дослідження проблеми соціальної підтримки молодих сімей в Україні у кризових умовах є очевидною та нагальною.

Як зазначають дослідники, сім'я є не тільки інститутом, а й важливим елементом соціальної структури, що виконує функції стабільності і відтворення. Водночас, її соціальна роль безпосередньо залежить від специфіки історичного періоду та культурних традицій певної нації, що підтверджується численними дослідженнями у галузі соціальної психології та соціології. Як підкреслюють науковці, «сім'я як соціальний інститут є складним і

багатофункціональним утворенням, яке взаємодіє з іншими соціальними інститутами і має суттєвий вплив на формування суспільної свідомості» [6, с. 41]. Особливо важливим є розуміння того, що зміни в сімейних структурах, зокрема в контексті соціально-економічних та політичних трансформацій, мають безпосередній вплив на соціальну стабільність і розвиток нації. З огляду на ці факти, дослідження соціальної підтримки молоді сім'ї в Україні у кризових умовах сьогодення стає важливим не тільки з точки зору соціальної політики, а й для практичного використання в процесах реформування соціальних структур держави.

Загальновідомо, що на даний час сімейні відносини в Україні в умовах війни переживають один з найтяжчих періодів в своїй історії. При цьому молода сім'я як елемент соціальної системи переживає кризові моменти, спричинені, зокрема, високим рівнем незадоволеності життям, збільшенням кількості конфліктних взаємин у шлюбі, орієнтацією подружжя при перших зіткненнях з проблемами на розлучення, нездатністю досягнути сімейної злагоди, тривалим передуванням одного із подружжя за кордоном, впливом війни на подружні взаємини. До того ж, особливо в молодих сім'ях, стали широко розповсюдженим явищем сімейні конфлікти, що є показником дисгармонії в сімейних стосунках.

Проблема вивчення соціальних труднощів молодих сімей, їхніх причин та основних факторів, що спричиняють ці труднощі в умовах війни, набуває особливої актуальності. У цей період спостерігається зростання показників розлучень, зокрема серед молодих пар. Як зазначено, понад половина шлюбів розпадається, а молоді родини у 30% випадків не здатні зберегти свої стосунки більше п'яти років. Також згідно з даними Міністерства юстиції України, кількість зареєстрованих розлучень у 2022 році становила 53 861, у той час як у 2019 році цей показник був значно меншим – 33 169. Така статистика свідчить, що взаємини подружжя, порушені в умовах війни, поступово погіршуються, що має серйозні соціальні наслідки. У результаті цих процесів не лише окремі родини зазнають труднощів, але й весь соціум, що підкреслює важливість впровадження різноманітних форм соціальної підтримки для молодих сімей.

Проблема соціальної підтримки молодого сім'ї завжди привертала увагу філософів, соціологів, психологів, педагогів та фахівців соціальної сфери. Аналіз науково-психологічної літератури показує, що функціонування молодого сім'ї – складний, багатовимірний процес. Важливість впливу батьківської родини на адаптацію подружнього партнерства є центральною темою наукових досліджень. Це питання включає аналіз родинних сценаріїв (Т. Кравченко, Л. Долинська), патологічних ролей у сім'ї (Е. Ейдемільер, Г. Федоришин), а також сімейних міфів і правил (М. Сова, С. Деніжна). У системній сімейній терапії особлива увага приділяється соціальним параметрам функціонування родини, які визнаються значущішими за індивідуально-психологічні характеристики партнерів (Г. Кочарян, Л. Маценко). Типологія сімей, процеси формування шлюбно-сімейних відносин та фактори, що впливають на стабільність шлюбу, були предметом досліджень таких учених, як І. Бех, О. Бондарчук, В. Захарченко та інші. Функціонування сімейної системи детально розкрито в роботах

О. Єрмусевич, З. Кісарчук та інших дослідників.

Здійснення різних форм соціальної допомоги й підтримки молодого сім'ї також є однією з найважливіших для теоретичного та емпіричного вивчення. Зокрема, різні її аспекти вивчали А. Денисенко, В. Захарченко, Л. Котлова та ін. Проте триваючі соціально-психологічні дослідження вимагають теоретичного уточнення таких категорій, як «молода сім'я», «соціальна підтримка», «соціальна підтримка молодого сім'ї». Згідно з думкою ряду науковців, таких як Т. Демидова, В. Кравець, В. Левкович, В. Постовий та інших, у період війни настає значне ускладнення в забезпеченні соціальної підтримки молодого сім'ї. Актуальність цієї проблеми в умовах сьогодення підкріплюється численними дослідженнями (В. Лісовський, В. Коробчанський, І. Шурма та ін.), які відзначають зростання кількості кризових сімей та нестабільність молодих шлюбів. Проте в науковій літературі відсутні ґрунтовні дослідження, що детально розглядають різні аспекти соціальної підтримки молодого сім'ї в нашій країні. Враховуючи недостатній рівень наукової розробки цього питання, а

також нагальну потребу в соціальній практиці, аналізована проблема є надзвичайно актуальною та вимагає подальшого всебічного дослідження.

Відтак, актуальність вказаної проблеми і недостатність її теоретичного та емпіричного осмислення в сучасних умовах стали основними причинами вибору теми магістерської роботи – **«Особливості соціальної підтримки молоді сім'ї у кризових умовах сьогодення»**.

Об'єкт дослідження: молода сім'я як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження: особливості соціальної підтримки молоді сім'ї.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично перевірити особливості соціальної підтримки молоді сім'ї у кризових умовах сьогодення.

Відповідно до мети дослідження, визначено наступні його **завдання**:

1. Визначити сутність трактування поняття молоді сім'ї у соціально-психологічній літературі.
2. Розкрити основні чинники та умови соціальної підтримки молоді сім'ї.
3. Охарактеризувати нормативно-правові засади соціальної підтримки молоді сім'ї.
4. Проаналізувати інституційне забезпечення соціальної підтримки молоді сім'ї в Україні.
5. Дослідити сучасний стан соціальної підтримки молоді сім'ї в Україні.
6. Розробити й апробувати напрямки удосконалення соціальної підтримки молоді сім'ї в Україні.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, індукція, дедукція, а також систематизація, класифікація та узагальнення теоретичних і практичних даних, що стосуються проблеми соціальної підтримки молодих сімей. Ці методи дозволяють глибше зрозуміти сутність та механізми соціальної допомоги молодим сім'ям в умовах сучасної України; *емпіричні* – анкетування та тестування, які застосовувались для збору даних, що дозволили оцінити актуальний стан соціальної підтримки молодих сімей в країні. Вони забезпечили джерело первинної інформації, необхідної для подальшого аналізу. Окрім того, для аналізу отриманих емпіричних даних були використані *статистичні* методи, що дозволяють проводити як кількісну, так і якісну

обробку інформації, а також розробити методи графічного відображення результатів дослідження.

База емпіричного дослідження. Дослідницько-експериментальна робота здійснювалась на базі Тернопільського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Теоретична цінність дослідження полягає у глибокому аналізі специфіки соціальної підтримки молодих сімей в Україні. Було досліджено наукові підходи до інтерпретації поняття «молода сім'я» у соціально-психологічній літературі; розглянуто основні фактори та умови, які впливають на соціальну підтримку молодих сімей; проведено аналіз нормативно-правових актів, що регулюють соціальну підтримку молодих сімей; виявлено та розглянуто проблеми у сфері соціальної підтримки в Україні; запропоновано науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення системи підтримки молодих сімей.

Практична значущість дослідження полягає в його використанні соціальними працівниками у таких напрямках:

- застосування надійних діагностичних інструментів для оцінки сучасного стану соціальної підтримки молодих сімей в Україні;
- виявлення слабких місць у системі соціальної підтримки молодих сімей в Україні;
- збільшення обсягу наукових знань щодо підвищення ефективності методів соціальної підтримки молодих сімей.

Обсяг дослідження. Структура магістерської роботи охоплює вступ, два основних розділи, висновки, бібліографічний список та додатки. Загальний обсяг дослідження становить 96 сторінок, з яких 73 сторінки основного тексту. У переліку використаних джерел міститься 76 позицій, а кількість додатків – 4.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї

1.1. Молода сім'я як об'єкт наукового аналізу

Соціальні трансформації, які нині відбуваються в Україні, суттєво коригують внутрішню структуру сім'ї. Як основна соціальна одиниця, сім'я є основою, навколо якої формуються різноманітні політичні, економічні, демографічні, психологічні та інші соціальні процеси. Її стан безпосередньо залежить від рівня економічного розвитку країни, державної політики, культурного контексту, а також правової культури. Одночасно, сімейне життя має зворотний вплив на рівень цієї культури, а також на економічне і політичне добробут суспільства. Враховуючи це, «політика, яку здійснює наша держава, повинна враховувати умови існування суспільства та сім'ї як його базової одиниці» [1, с. 9]. Таким чином, важливість дослідження сім'ї є очевидною, оскільки її функціонування впливає не тільки на окрему людину, але й на стійкість і розвиток суспільства в цілому.

Загалом сім'я – це об'єднання осіб, що мають спільний побут та взаємні обов'язки, які базуються на шлюбі та кровній спорідненості [7]. Вона займає центральне місце в історичному розвитку і функціонуванні суспільства. Як важливий елемент соціальної структури, сім'я є базовою одиницею організації побуту, а також значущим економічним і споживчим елементом [21]. Саме через сім'ю забезпечується спадкоємність поколінь, виховання та соціалізація особистості, а також виконання обов'язків щодо турботи про старших і непрацездатних членів суспільства [4]. Шлюбний союз між чоловіком та жінкою, затверджений суспільством, є основою сім'ї [33].

Сім'я є багатогранним явищем, що включає соціальні, юридичні, біологічні та економічні аспекти, і тому науковці дають різні визначення цього поняття, враховуючи його складність та багатогранність. Зокрема, Т. Медіна стверджує, що «сім'я – це складна структура, яку не можна оцінювати з єдиної точки зору, бо це дозволить побачити лише один із її численних аспектів» [34,

с. 14]. У контексті сучасних підходів до розуміння сім'ї, її розглядають як «соціальну групу, що складається з чоловіка та жінки, які перебувають у шлюбі, їхніх дітей (рідних чи прийомних) та інших осіб, що пов'язані родинними зв'язками, і ґрунтується на спільному побуті, взаємних обов'язках та вихованні дітей» [52, с. 109]. Цей підхід підкреслює важливість соціальних аспектів у структурі сім'ї.

Різні дослідники, зокрема С. Аксьонова, В. Бялковська та Е. Лібанова, пропонують інше визначення сім'ї як «групи осіб, що мають між собою визначені законом права та обов'язки, відносини яких регулюються нормами сімейного права, а основою є конституційні норми» [1, с. 8]. Такий підхід орієнтований на юридичну сторону сімейних відносин, наголошуючи на важливості правової регламентації та конституційного підґрунтя.

В. Постовий акцентує увагу на тому, що «сім'я як соціальний інститут і основа розвитку суспільства охоплює всі сфери життєдіяльності людини та зачіпає всі рівні соціальної практики: від особистого до державного, від матеріального до духовного» [29, с. 47]. Така концепція підкреслює важливість взаємодії сім'ї з іншими соціальними інститутами та її роль у підтримці й розвитку цінностей суспільства. Взаємодія інституту сім'ї з іншими соціальними інститутами сучасного суспільства є ключовою для збереження та підтримки сімейних цінностей, що має велике значення як для індивідуального розвитку, так і для загального прогресу суспільства.

В рамках загальнотеоретичного підходу до проблем молодії сім'ї виділяються наступні наукові підходи:

1. Інституційно-кризовий підхід до аналізу функціонування сім'ї. Шлюб розглядається не лише як особисте зобов'язання двох осіб перед одне одним, але й як спільна відповідальність двох родів, що формують нову родину. Родина сприймається як культурна спільнота, де її члени мають спільні цінності, погляди та подібні орієнтації щодо взаємодії з суспільством і іншими індивідами.

2. Трансформаційний підхід до дослідження сімейних відносин. Сім'я розглядається як специфічна соціальна група, яка виникає на певному етапі

розвитку суспільства та визначається взаємодоповнюваністю ролей чоловіка та жінки. Традиційний гетеросексуальний союз сприймається як природна форма романтичних відносин. Шлюб сприяє інтеграції фемінних рис у чоловіка, а маскулінних у жінки, що підкреслює необхідність збереження традиційних гендерних ролей.

3. Сімейно-центричний підхід до дослідження життєдіяльності сім'ї. Цей підхід включає аналіз сім'ї як соціальної структури, вивчення етапів життєвого циклу окремої сім'ї, а також виконання соціальних та особистісних функцій. Незважаючи на труднощі виконання соціальних функцій у кризових умовах, індивідуально-особистісні функції родини залишаються незмінними. Родина, навіть в умовах соціальної аномії, зберігає свою значущість як єдина спільнота, здатна допомогти людині подолати соціально-економічні та психологічні труднощі [39, с. 57-58].

В умовах сучасних соціальних змін особливу увагу варто звертати на вплив економічних, демографічних, політичних та культурних криз на різні типи сімей, зокрема на «молоду сім'ю як перший етап формування сімейних відносин і створення родини» [49, с. 7]. Ця категорія потребує специфічної соціальної підтримки, яка орієнтована на підготовку молодих людей до сімейного життя, стабільність взаємин та допомогу в питаннях виховання дітей.

Термін «молода сім'я» з'явився в наукових дослідженнях і офіційних документах у середині 1980-х років, де він визначався як важливий суб'єкт відновлення суспільства і одночасно об'єкт соціальної політики [20]. Законодавчі акти визначають молоду сім'ю як пару, вік кожного з подружжя не перевищує 35 років, або неповну сім'ю, в якій один із батьків має вік до 35 років [45]. Інші дослідження пропонують альтернативні критерії, зокрема, молода сім'я – це пара, яка перебуває в першому шлюбі, де спільне життя триває не більше 5 років, а вік партнерів не перевищує 30 років [62]. Як зазначає В. Постовий, молода сім'я визначається значними змінами в емоційних відносинах між подружжям, що включає як економічне співробітництво, так і виховну діяльність [29].

А. Губенко зазначає, що визначення молодії сім'ї стає тяжчим через широкий віковий діапазон, який важко точно визначити. Вчений пропонує вважати молодими сім'ями пари з досвідом сімейного життя до 10 років. Інші вчені, зокрема Т. Гурко, вказують, що молода сім'я – це пара з трирічним досвідом спільного життя, тоді як В. Лисенко визначає цю категорію як пари, що перебувають у шлюбі до 4 років. І. Каткова та Б. Урланіс відносять до молодих сімей пари з п'ятирічним досвідом спільного життя. Окрім того, Л. Гордон

та Є. Груздева визначають молоду сім'ю як пару без дітей, де вік одного або обох партнерів не перевищує 40 років. А. Антонов вважає молодією сім'єю пару, де обом подружжям не більше 30 років і термін спільного життя не перевищує 5 років. В. Зацепін пропонує поділяти цей етап на три стадії: молодята, молода сім'я та родина, яка очікує дитину, і відносить до молодих сімей пари з трирічним досвідом [46].

Т. Руденко звертає увагу на роль молодії сім'ї як основи соціального розвитку, що сприяє цивілізаційному прогресу. Він вважає, що соціальні та культурні реформи можуть змінювати функції молодії сім'ї, що в свою чергу може впливати на її виховну роль [49]. Т. Алексеєнко підкреслює, що молода сім'я – це родина з першого шлюбу, де батьки мають дітей дошкільного віку, а вік батьків не перевищує 30 років [2]. А. Капська описує молоду сім'ю як соціальну групу, в якій вік подружжя не перевищує 35 років, і вона базується на юридичному шлюбі або співжитті, де основними факторами є взаємна довіра, спільне ведення господарства та виховання дітей [25].

Загалом, на основі проведеного аналізу літератури можна визначити молоду сім'ю як невелике соціальне об'єднання двох осіб (чоловіка і дружини), яке може мати дітей або бути бездітним, перебуває в шлюбі або цивільному союзі до 5 років. Така сім'я несе відповідальність за матеріальне та моральне благополуччя своїх членів, активно бере участь у вихованні дітей і веде спільне господарство. Вік подружжя не повинен перевищувати 35 років.

Важливим фактором у формуванні молодії родини є вік партнерів, оскільки він визначає психологічну і фізичну готовність до подружнього життя.

Л. Котлова вважає молоду сім'ю парою, що разом прожила не більше трьох років, де вік подружжя не перевищує 25 років. Це може бути пояснено тим, що після трьох років шлюбу пара зазвичай стає більш стабільною, а подружжя – зрілим, здатним до більш ефективного вирішення проблем, що виникають у процесі розвитку сім'ї [30]. Психологи відзначають, що після трьох років спільного життя у родині може настати кризовий період, що потребує додаткових зусиль для подолання труднощів і стабілізації відносин [46].

З урахуванням того, що вже з перших днів подружнього життя починається процес адаптації партнерів, коли відбувається узгодження їхніх особистісних характеристик та коригування відносин, які склалися до шлюбу, важливо зазначити, що цей етап є неминучим. Протягом спільного життя молода пара може переживати процес «скидання масок», який передбачає глибоке пізнання один одного, навіть якщо початковою мотивацією шлюбу були не почуття любові. Саме взаємодія між партнерами в цей період є важливою для формування стабільних відносин [64].

Як відомо, процес «скидання масок» описується як «глибоке пізнання подружжям один одного в побутових умовах, що супроводжується створенням реалістичного уявлення про партнера» [74, с. 89]. У процесі спільного сімейного життя можуть виявлятися риси одного з партнерів, які раніше не були очевидні під час залицянь. Однак цей ефект може стати першим етапом родинної кризи, якщо під час передшлюбних відносин партнери надмірно ідеалізували один одного. Зі зниженням емоційної інтенсивності дошлюбних стосунків після одруження ідеалізація партнера також зменшується, що може спричинити розчарування або конфлікти. Молодому подружжю важливо бути готовими до адаптації і пристосування до характеру, поведінки та звичок партнера, а також прагнути до змін у собі. Взаємне бажання змінюватися заради блага один одного та сім'ї сприяє швидшому проходженню першого етапу шлюбної адаптації та становленню міцної родини [74].

На початковому етапі становлення подружніх відносин молода пара стикається з численними труднощами, пов'язаними з адаптацією до нових умов життя. Адаптація є критично важливим етапом у розвитку сімейних відносин,

оскільки цей процес охоплює взаємодію партнерів у новому соціальному контексті. Визначення «молодої сім'ї» часто враховує процес адаптації, що вказує на період становлення стосунків між партнерами, коли здійснюється взаємне пристосування до нових умов. Т. Медіна, зокрема, визначає молоду сім'ю як пару, яка знаходиться на початковому етапі розвитку і перебуває в процесі реалізації подружнього вибору. Саме в цей час відбувається «притирання» партнерів до нових ролей, що включають розподіл сімейних обов'язків, ролей та функцій, формування навичок вирішення конфліктів, а також планування спільного майбутнього. Процеси адаптації та інтеграції є основними складовими цього періоду шлюбного життя [34].

Згідно з М. Довгою, інтеграція в контексті сімейних відносин означає добровільне об'єднання уявлень і поглядів партнерів на різні аспекти сімейного життя. Адаптація ж передбачає процес, у якому молода пара повинна пристосуватися один до одного і до нових життєвих умов. Довга підкреслює, що «молода сім'я є суб'єктом двох взаємопов'язаних процесів: внутрішньої адаптації та зовнішньої інтеграції» [16, с. 53]. Внутрішня адаптація особистості охоплює психофізіологічні та ціннісні зміни, що відбуваються у партнерів в результаті їхнього взаємного пристосування, а зовнішня інтеграція передбачає формування практичних аспектів сімейного життя, що дозволяють подружній парі виконувати свої функції в сучасному суспільстві.

З. Кияниця та Ж. Петрочко розглядають первинну шлюбну адаптацію як процес, в якому партнери поступово погоджують свої потреби, думки, почуття та поведінку. Цей процес охоплює всі аспекти сімейних відносин і включає взаємне пристосування на побутовому, емоційному та культурному рівнях, а також узгодження моделей поведінки, набутих до шлюбу, з новими обов'язками в рамках родинних зв'язків. Таким чином, первинна шлюбна адаптація складається з кількох важливих компонентів:

- 1) матеріально-побутова адаптація, що охоплює узгодження прав і обов'язків подружжя в розподілі домашніх справ і бюджету;
- 2) етико-психологічна (поєднання ідеалів, світоглядів, цінностей, настанов та характерних рис партнерів);

3) інтимно-особистісна (досягнення сексуальної гармонії та взаємного морально-психологічного задоволення в інтимних стосунках) [26].

Серед численних типологій молодих сімей найбільш практичною є комплексна, що передбачає поділ на чотири категорії залежно від рівня соціальної адаптації: а) благополучні сім'ї – ефективно виконують свої функції, не потребуючи допомоги; б) сім'ї групи ризику – мають відхилення від норми (неповна або малозабезпечена сім'я); в) неблагополучні сім'ї – мають низький соціальний статус та не здатні виконувати функції; г) асоціальні сім'ї – мають аморальний спосіб життя, а їх побутові умови не відповідають санітарним вимогам [31, с. 102-103].

Народження першої дитини є важливим етапом у розвитку сім'ї, що викликає зміни у стосунках між подружжям і потребує адаптації до нових обставин. Це збільшує навантаження на сім'ю, оскільки подружжя повинно брати до уваги нові обов'язки щодо виховання та піклування про новонародженого [39]. Згідно з думкою деяких авторів, «етап формування молодої родини завершується моментом народження першої дитини, оскільки саме в цей час розпочинається новий етап розвитку сімейних відносин» [49, с. 28].

Важливим є функціональний підхід, запропонований Р. Федоренком, що базується на дослідженні психологічної сумісності подружжя. В рамках цього підходу сумісність визначається як відповідність уявлень і сподівань партнерів щодо сімейного життя, а також їхніх ролей у парі. Це поняття має суттєву схожість з визначенням задоволення від шлюбу. Прихильники цього підходу вказують, що «якщо партнери по-різному трактують свої ролі і висувують взаємно неузгоджені вимоги, сім'я стає свідомо малосумісною і схильною до конфліктів» [72, с. 524]. Важливим елементом є рольовий конфлікт, або конфлікт уявлень, що вимагає дослідження розподілу сімейних ролей і взаємозв'язку уявлень подружжя щодо організації сімейного життя.

Багато досліджень цієї теми зосереджено на вивченні розподілу сімейних ролей. Зокрема, у роботах Ю. Альошиної та І. Борисова акцентовано, що структура сімейних ролей змінюється в процесі розвитку сім'ї. Зміни

стосуються, зокрема, рівня традиційності та егалітарності ролей. Згідно з їхніми спостереженнями, «переорієнтація на більш традиційні відносини» позитивно впливає на рівень задоволеності шлюбом на певних етапах сімейного розвитку. Водночас на інших етапах більш виражена егалітарність (рівний розподіл обов'язків між чоловіком і дружиною) сприяє підвищенню рівня задоволеності [58, с. 52-53].

Цікавим є також дослідження Т. Гурко, яке дало нові результати. Вона виявила, що жінки, які задоволені участю чоловіка в домашніх обов'язках, зазвичай демонструють вищий рівень задоволення шлюбом. Натомість незадоволеність ставленням чоловіка до господарських обов'язків корелює з низьким рівнем задоволення сімейним життям. За типом розподілу обов'язків вона пропонує класифікацію сімей на три групи: з великою, помірною та незначною участю чоловіка в домашній роботі. При цьому незадоволеність шлюбом зростає, коли сім'ї переходять від першої групи до другої та третьої, а рівень задоволення відносинами зменшується. Подібні зміни спостерігаються й серед чоловіків, хоча й менш виражено. Очевидно, що коли чоловік не бере участі у домашніх справах, жінка виявляє незадоволеність цією ситуацією [64].

В рамках дослідження проблеми молодих сімей, вчені, зокрема В. Зацепін, Т. Ляшенко та інші, виділяють кілька ключових аспектів їхньої структури та функціонування. Зокрема, серед основних характеристик проблемних молодих сімей вони зазначають: авторитарний підхід до розподілу влади, при якому один із членів сім'ї займає домінуючу позицію, а інші підпорядковуються його волі; переважання традиційних форм стосунків, які не дозволяють досягти справжньої рівності між партнерами, що ускладнює розвиток егалітарних відносин; некомплементарність сімейних ролей, тобто відсутність належної соціально-психологічної взаємодії, що підтримує рівновагу в родині.

Також дослідники вказують на важливість узгодженості між цінностями та установками членів сім'ї. Відсутність цієї узгодженості може призводити до конфліктів та розладів у сімейних відносинах. Жорсткість меж, яка проявляється в неможливості адаптуватися до змін в умовах зовнішнього

середовища, також є однією з характерних рис таких сімей. Водночас висока конфліктність і деструктивна взаємодія серед членів сім'ї сприяють поглибленню соціальних та психологічних проблем, які вимагають системного підходу до вирішення.

Такі висновки базуються на дослідженнях, проведених рядом науковців, що допомагає глибше зрозуміти механізми функціонування проблемних молодих сімей та необхідність надання допомоги на ранніх етапах розвитку сімейних труднощів. Дослідження показало, що ризик виникнення проблем у молодих сім'ях збільшується при ранньому вступі в шлюб (17-18 років), короткому знайомстві до шлюбу, наявності дисгармонійних рис особистості та неблагополучної сімейної історії [20; 32].

Отже, молода сім'я є соціальною одиницею, що має низку специфічних характеристик. По-перше, вона являє собою малий соціальний колектив. По-друге, до її складу входить подружжя, яке може мати дітей або бути без них. По-третє, спільне проживання подружжя зазвичай не перевищує п'яти років. По-четверте, родина може бути зареєстрована в органах реєстрації актів цивільного стану або ж існувати поза межами такої реєстрації. По-п'яте, вік обох членів подружжя не перевищує 35 років. По-шосте, ключовими аспектами сімейних відносин є взаємна відповідальність, організація спільного домашнього господарства, а також процеси індивідуального розвитку кожного з подружжя та виховання дітей. Згідно з дослідженнями, вивчаючи особливості молодої сім'ї, основна увага приділяється таким параметрам, як вік подружжя, тривалість сімейних стосунків, наявність дітей, а також психологічні, фізичні та репродуктивні характеристики подружжя.

1.2. Основні чинники та умови соціальної підтримки молодої сім'ї

Сім'я є основою соціального середовища, яке визначає формування особистості. Сучасні соціальні тенденції значною мірою впливають на функціонування інституту молодої сім'ї, що призводить до послаблення

внутрішньо-сімейних відносин, збільшення числа неповних сімей та зниження рівня народжуваності. Зміни в соціальних відносинах вимагають створення дієвих механізмів соціального захисту, орієнтованих на підтримку вразливих верств населення, зокрема молодих сімей. Серед головних труднощів, з якими стикаються молоді родини, можна виділити такі категорії проблем: 1) соціально-економічні, 2) соціально-психологічні, 3) соціально-правові, 4) медичні.

Соціально-економічні аспекти розвитку молодих сімей охоплюють питання доступу до житла, високого рівня безробіття серед молоді, а також низький рівень доходів. Багато молодих родин не мають можливості придбати власне житло, тому змушені орендувати квартири або проживати разом з батьками одного з подружжя. Така ситуація може негативно позначатися на розвитку сімейних відносин, оскільки часто призводить до матеріальної залежності від старшого покоління, а також до втручань батьків у приватне життя молодих людей. Відсутність незалежності в організації побуту та вихованні дітей стає додатковим стресовим чинником для молодих подружжів. Тому багато молодих родин, стикаючись з такими труднощами, часто потребують підтримки для забезпечення самостійності в побуті та фінансах.

Загальний рівень доходів молодих родин, як правило, не є достатнім для стабільного функціонування, що особливо відчутно при потребі фінансування освіти, лікування чи інших важливих витрат. Низькі заробітні плати молодих фахівців є значною перешкодою на шляху вирішення цих проблем, а також можуть стати причиною стресу через необхідність займатися додатковою роботою або брати кредити. Це також негативно позначається на демографічній ситуації, адже молоді пари часто змушені шукати можливості для еміграції, аби покращити свої життєві умови. В окремих випадках це призводить до того, що один з подружжя емігрує, залишаючи іншу частину родини в країні [63].

Соціально-психологічні проблеми молодих сімей включають труднощі адаптації до нових умов життя, а також конфлікти, що виникають на різних етапах розвитку сімейних відносин. Створення сім'ї є важливим етапом у житті кожного з її членів. Молодим парам доводиться вирішувати низку психологічних проблем для забезпечення стабільності в родині. В. Поліщук, Н.

Ільїна, С. Поліщук зазначають, що перші роки подружнього життя є особливо важливими, оскільки саме на цьому етапі виникають психологічні труднощі, обумовлені такими факторами:

- формуванням стереотипів спілкування,
- узгодженням системи цінностей,
- взаємним пристосуванням,
- пошуком оптимальних відносин у новоствореній родині,
- розподілом сімейних функцій та виробленням загальних цінностей [46].

Особливу увагу на початковому етапі варто звернути на перерозподіл сімейних функцій, коли подружжя визначає відповідальність за певні обов'язки в родині. Молоді пари формують власні цінності та ставлення до сімейного життя. Часто на початку спільного життя пари не можуть швидко адаптуватися до нових соціальних ролей і обов'язків, що призводить до певних труднощів. У випадку створення нової сім'ї молоді люди мають розробити загальні правила спільного життя, визначити межі взаємодії з родичами та встановити рівень довіри між собою. Молода пара повинна прийняти рішення стосовно того, в якому обсязі буде дозволено втручання близьких у їхнє сімейне життя [55, с. 30].

Перші роки сімейного життя для молодих пар часто є випробуванням, що підтверджує дослідження Л. Пілецької, яка детально аналізувала труднощі, з якими стикаються новоспечені родини. Згідно з її висновками, найбільш характерними проблемами на початковому етапі є:

- конфлікти через незадоволення розподілом ролей та обов'язків між подружжям;
- розбіжності у поглядах на сімейне життя;
- труднощі в сексуальних стосунках;
- напружені відносини з батьками;
- суперечності з приводу влади та впливу в родині;
- брак близькості, довіри та комунікації;
- проблеми, пов'язані з хворобою одного з подружжя та адаптацією до цієї ситуації [39, с. 42-43].

Після того як пара пройде період адаптації, може виникнути інша проблема, яку часто позначають як «подружню втому» [46]. Це явище притаманне майже кожній родині і є наслідком втоми від постійного інформаційного обміну між подружжям. На початкових етапах сімейного життя обмін інформацією інтенсивний, але з часом його обсяг зменшується, і інтереси один до одного зменшуються. Для подолання цієї кризи може бути ефективним спільне дозвілля та наявність спільних інтересів [55].

Конфлікти, що виникають на ранніх етапах сімейного життя, часто супроводжуються різними соціально-психологічними проблемами. Частота конфліктів у родині може слугувати одним з індикаторів стабільності стосунків подружжя. Як зазначає Л. Сердюк, основними чинниками, що призводять до конфліктів у молодих сім'ях, є:

- боротьба за домінування та владу;
- розподіл повсякденних обов'язків;
- питання контролю над сімейним бюджетом;
- авторитаризм у сімейних стосунках;
- складне матеріальне становище;
- втручання родичів у сімейні справи;
- суперечливі бажання та інтереси подружжя;
- психологічна та сексуальна несумісність;
- відсутність турботи та взаємної поваги;
- задоволення деструктивних потреб одного з подружжя (вживання алкоголю, наркотиків, надмірні витрати);
- розбіжності у підходах до виховання дітей;
- відмінні погляди на проведення вільного часу разом [50, с. 63-64].

О. Шевчишена зазначає, що багато молодих пар обирають розлучення як найпростішу та радикальну стратегію вирішення конфліктів. Розлучення є офіційним припиненням шлюбних стосунків. За статистикою, більшість розлучень трапляється в перші роки після укладення шлюбу. Розлучення викликає значні соціальні наслідки, які мають широкий спектр впливів на різні аспекти життя індивідів та суспільства. Серед таких наслідків можна виділити

зниження ймовірності повторного шлюбу, відмову жінок від народження дітей після розлучення, а також зростання кількості неповних сімей, де діти проживають лише з одним із батьків. Важливим аспектом є негативний вплив на психоемоційний стан дітей, який часто проявляється у вигляді стресу, порушення психологічного здоров'я та зниження життєвих показників. Крім того, розлучення може спричинити зменшення трудової активності, збільшення рівня девіантної поведінки, що може призвести до соціальної ізоляції та конфліктів. Інші наслідки включають погіршення загального фізичного здоров'я, підвищення смертності, а також зростання випадків самогубств та психічних розладів серед осіб, що пережили розлучення [72].

Щодо соціально-правових аспектів, які впливають на стабільність молодих сімей, О. Яковлев вказує на недостатній рівень правового виховання молоді та відсутність належної правової підтримки для молодих родин. Для вирішення зазначених проблем необхідно розробити дієву систему державної політики, орієнтованої на підтримку молодих сімей. Головними завданнями цієї політики є: забезпечення правового та соціального захисту родин, створення умов для високого рівня життя та розвитку дітей, підвищення психологічної та педагогічної культури молодих подружжів, заохочення до відповідальності за репродуктивне здоров'я та планування сім'ї, а також підтримка освітньо-виховної діяльності [75].

Медичні питання також мають вагомий вплив на процес становлення і розвиток молодих сімей. Як зазначають дослідники В. Лісовський, І. Шурма та В. Коробчанський, низький рівень підготовки молодих пар до шлюбу, а також відсутність належної освіти в питаннях статевого виховання веде до низької культури інтимних відносин, що, у свою чергу, впливає на репродуктивну поведінку. Проблема народження дітей набуває особливої важливості для молодих сімей. У зв'язку з багатьма труднощами, молоді пари все частіше відтермінують рішення про народження дітей до моменту досягнення більшої соціально-економічної стабільності. Багато молодих людей прагнуть реалізувати себе в професійній діяльності, і, на думку частини молодих батьків, народження першої дитини може стати перешкодою для кар'єрного росту [64].

Соціально-економічні, психологічні та медичні проблеми впливають як на стабільність розвитку молодих родин, так і на загальний стан суспільства в цілому. Це підкреслює нагальну потребу у соціальній підтримці для молодих родин. Водночас І. Тупікіна зазначає, що концепція «соціальної підтримки» все ще перебуває на стадії наукового осмислення, а різні підходи до її тлумачення досі залишаються суперечливими. З огляду на це, важливо звернути увагу на наявні підходи до розуміння цього поняття. Зокрема, у словнику підтримка визначається як «дія, спрямована на підтримання; те, що надає допомогу або є опорою; забезпечення необхідними ресурсами в процесі створення чи проектування об'єкта або системи; супроводження; те, що підкріплює, вселяє впевненість» [68]. Підтримка також розглядається як «допомога, сприяння», а також через інші значення, як «підтримати, не дати впасти», «надати допомогу», «виступити на захист», «не допустити припинення чогось» [56, с. 343].

Термін «підтримка» часто використовується у словосполученні «допомога і підтримка», що вимагає більш точного визначення цих понять. Доцільно здійснити порівняння наукових підходів дослідників до трактування категорій «соціально-педагогічна підтримка» і «соціальна підтримка».

Концепція «соціально-педагогічної підтримки» є важливою темою в сучасних дослідженнях соціальної педагогіки. Так, у «Словнику-довіднику для соціальних педагогів і соціальних працівників» зазначено, що соціально-педагогічна підтримка полягає в наданні допомоги особистості під час її соціалізації з метою розкриття та розвитку її потенціалу. Така підтримка здійснюється через освітньо-виховну та соціально-педагогічну діяльність, яка передбачає всебічний вплив на особистість [54, с. 161].

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити кілька підходів до трактування соціально-педагогічної підтримки. Наприклад, Н. Заверико визначає соціально-педагогічну підтримку як діяльність соціального педагога, спрямовану на створення умов для розвитку в учня задатків і здібностей, а також для визначення його мети, реальних прагнень, усвідомлення труднощів та можливостей [57, с. 104]. Соціально-педагогічна підтримка є важливою

складовою частиною загальної педагогічної підтримки, включаючи також психологічну допомогу. Як зазначає І. Одногулова, педагогічний компонент цієї підтримки орієнтований на виховання та освіту, а також має сприяти розвитку особистості та її соціалізації, допомагаючи інтегрувати дітей у соціум [56, с. 84]. Вона підкреслює, що цей вид підтримки має на меті не лише навчання, але й виховання гармонійної особистості, що є ключовим у педагогічному процесі.

О. Дронова, у свою чергу, визначає соціально-педагогічну підтримку як особливий напрямок діяльності соціального педагога, який фокусується на організації превентивної та оперативної соціально-психолого-педагогічної допомоги. Ціль такого підходу – запобігання та вирішення проблем, які можуть загрожувати нормальній життєдіяльності осіб. Вчена виокремлює такі важливі риси соціально-педагогічної підтримки, як превентивний характер, адресність допомоги, сприяння адаптації особистості до соціального середовища та активізацію внутрішніх ресурсів особи, що є основою для ефективної допомоги в кризових ситуаціях [57, с. 39].

У «Словнику-довіднику для соціальних педагогів і соціальних працівників» соціальна підтримка розглядається як система заходів, яку здійснюють суб'єкти соціальної роботи для вирішення проблем осіб, які потрапили в складні життєві ситуації, через надання їм необхідної допомоги або соціальних послуг. Зазначено, що метою цієї системи є створення умов для забезпечення соціальної захищеності громадян, особливо тих, хто знаходиться в уразливих соціальних групах [54, с. 161].

Дослідження І. Зверєвої та Ж. Петровича розглядають соціальну підтримку як форму соціальної діяльності, що реалізується спеціально уповноваженими державними органами для забезпечення гарантованого рівня матеріального забезпечення для дітей, молоді та багатодітних сімей. Цей підхід орієнтований на врахування таких факторів, як матеріальний стан осіб, їх фізичне здоров'я, склад сім'ї та участь у соціальному виробництві, що сприяє підвищенню рівня їх соціального добробуту. Соціальна підтримка включає надання допомоги окремим індивідуумам чи соціальним групам, що сприяє задоволенню їхніх

потреб для нормальної життєдіяльності у конкретному суспільстві, а також створенню умов для самореалізації та розвитку [23].

Г. Батищева та З. Зайцева наголошують, що соціальна підтримка є однією з основних характеристик соціальної роботи, яка базується на виявленні та діагностиці проблем, а також на аналізі й корекції повсякденних поведінкових моделей. Вони підкреслюють, що допомога надається не лише у вигляді безпосередньої підтримки (наприклад, через надання їжі чи одягу), а й у формі «допомоги, спрямованої на вироблення навичок самодопомоги». Це означає, що особу навчають вирішувати проблеми та долати труднощі самотійно [5].

Соціальна підтримка є важливим аспектом, що передбачає не лише безпосередню допомогу з боку соціальних працівників, а й об'єднані зусилля державних та недержавних організацій, спрямовані на створення оптимальних соціальних, правових та організаційних умов для розвитку молоді. Як зазначає І. Трубавіна, соціальна підтримка охоплює цілу низку ініціатив, які реалізуються в межах державної політики та співпраці з громадськими організаціями, що дозволяє забезпечити молодь необхідними умовами для соціалізації та професійного становлення [18]. О. Безпалько вказує на різноманітність форм соціальної підтримки, серед яких важливу роль відіграють матеріальна, психологічна, педагогічна та правова допомога, спрямовані на задоволення потреб молодих людей в умовах складних життєвих обставин [6].

Щодо молодих сімей, К. Бориченко визначає соціальну підтримку як важливу організаційно-правову форму соціального забезпечення, метою якої є відновлення спроможності таких сімей до самотійного функціонування та інтеграції в соціум. Особливо це стосується тих родин, що опинилися в складних життєвих обставинах, не здатних вирішити свої проблеми без сторонньої допомоги. Така допомога надається через безкоштовне надання соціальних послуг і матеріальної підтримки відповідно до чинного законодавства, що забезпечує їхню соціальну реабілітацію [7].

Згідно з дослідженням О. Замашкіної, функції соціальної підтримки молодих сімей відображаються через низку встановлених у законодавстві принципів і напрямків, які є самотійними, взаємопов'язаними та історично

зумовленими. Ці функції гарантують реалізацію соціальної підтримки в межах держави та суспільства. О. Замашкіна пропонує класифікацію функцій соціальної підтримки молодих сімей на дві основні групи:

1) Діяльнісні функції, до яких належать:

- захисна функція, яка полягає в гарантуванні прав молодих сімей на державну підтримку, захист цих прав та їх реалізацію;
- економічна функція, що включає забезпечення матеріальних потреб сімей, що потрапили в складні життєві обставини, через надання допомоги у формі натуральних чи грошових виплат, компенсацій та соціальних послуг;
- реабілітаційна функція, яка спрямована на відновлення здатності молодих сімей функціонувати в соціумі та адаптуватися до змінних умов життя;
- адаптаційна функція, що передбачає надання допомоги сім'ям у виявленні проблем їх життєвого становища та у вирішенні цих проблем через розвиток соціальних навичок, що дозволяє сім'ї брати участь у вирішенні своїх проблем.

2) Гуманістичні функції, серед яких:

- ідеологічна функція, орієнтована на підвищення рівня добробуту молодих сімей, зокрема найбільш вразливих категорій;
- профілактична функція, яка проявляється в створенні механізмів попередження потрапляння молодих сімей у складні життєві ситуації;
- патронажна функція, що полягає в здійсненні соціального нагляду та підтримки соціально незахищених членів молоді сім'ї з метою допомогти їм подолати труднощі та зберегти або покращити їх соціальний статус [19].

Серед суттєвих ознак категорії «соціальна підтримка молоді сім'ї» вчена Л. Шумна називає:

1. Соціальна підтримка молодих сімей є важливою формою організаційно-правового соціального забезпечення.

2. Основною метою соціальної підтримки є відновлення здатності осіб, що входять до складу молоді сім'ї, піклуватися про своє особисте життя та активну участь у соціальних процесах, навіть якщо це здійснюється частково або повністю.

3. Отримувачами такої допомоги є фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах), а також окремі соціальні групи, що опинилися в складних життєвих обставинах і не мають змоги подолати їх самотійно.

4. Правовою підставою для надання соціальної допомоги є факт наявності важких життєвих ситуацій у членів молоді сім'ї, що робить їх вразливими та потребуючими підтримки.

5. Організації та фізичні особи, які виступають суб'єктами надання соціальної підтримки, можуть бути підприємствами та іншими організаціями різних форм власності, а також фізичними особами.

6. Дана підтримка надається безкоштовно, за рахунок державних та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, організацій, а також благодійних пожертвувань і інших джерел, передбачених законодавством.

7. Види підтримки включають соціальні послуги та матеріальну допомогу.

8. Соціальна підтримка для молодих сімей реалізується у формах, встановлених чинним законодавством [73].

Л. Шумна вказує, що соціальна підтримка для молодих сімей охоплює матеріальну допомогу, соціальне обслуговування та пільги, які надаються індивідуально після оцінки наявних засобів для існування. Тип, форма та обсяг підтримки визначаються на основі конкретних обставин кожного випадку [73, с. 120]. Забезпечення відновлення здатності молодих сімей піклуватися про себе та брати участь у соціальному житті є основною метою соціальної підтримки.

Н. Полянська вважає соціальну підтримку системою заходів матеріального забезпечення, що здійснюються за рахунок державних та місцевих бюджетів, а також інших джерел для громадян, які не мають юридичного права на інші види допомоги, але потребують її через неможливість самотійно подолати складні життєві ситуації [40, с. 108]. О. Безпалько визначає соціальну підтримку як діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, а також фізичних і юридичних осіб, спрямовану на

надання допомоги у вигляді пенсій, субсидій, життєво необхідних товарів і матеріальної допомоги тим, хто не в змозі подолати труднощі життя самотійно [6, с. 51].

У колективній праці під редакцією А. Капської соціальна підтримка молодій сім'ї визначається як комплекс заходів, що фінансуються з таких джерел: а) державних та місцевих бюджетів, б) спеціальних фондів, в) підприємств, установ і організацій, г) плати за соціальні послуги, д) благодійної допомоги та е) інших джерел, передбачених законодавством, для осіб, які перебувають у складних життєвих умовах і потребують підтримки [57, с. 18].

І. Тупікіна розглядає соціальну підтримку молодих сімей як організаційно-правову форму соціального забезпечення, яка має на меті відновлення здатності фізичних осіб або соціальних груп, що опинилися в складних життєвих обставинах, піклуватися про себе та брати участь у соціальному житті шляхом безкоштовного надання соціальних послуг і матеріальної допомоги відповідно до вимог законодавства [68].

Згідно з аналізом наукових підходів, соціальна підтримка молодій сім'ї трактується як діяльність соціальних працівників, спрямована на створення необхідних умов – організаційних, правових, соціальних і психологічних – для розвитку таких сімей. Основним завданням цієї підтримки є надання допомоги молодим сім'ям, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, для відновлення їх здатності піклуватися про своє особисте життя і брати участь у суспільному житті через надання безкоштовних соціальних послуг відповідно до законодавчих норм.

Таким чином, зміни в соціальних відносинах вимагають особливої уваги до підтримки найбільш вразливих верств населення, серед яких молоді сім'ї займають важливе місце. Соціальна підтримка для них полягає в відновленні здатності піклуватися про себе і брати участь у суспільному житті через надання безкоштовних соціальних послуг і матеріальної допомоги, що здійснюється відповідно до визначених законодавством форм.

1. Молода сім'я являє собою малий соціальний колектив, до складу якого входять подружжя, що можуть мати або не мати дітей, і яке існує разом не більше п'яти років. Сім'я може бути офіційно зареєстрована в органах цивільного реєстру або не мати такої реєстрації. Вік її членів не перевищує 35 років. Взаємини у такій родині базуються на взаємній відповідальності, спільному веденні побуту, а також на особистісному розвитку кожного з членів родини, зокрема через виховання дітей. Важливими аспектами для дослідження є вік подружжя, тривалість їхніх стосунків, наявність дітей, а також психологічні, фізіологічні та репродуктивні характеристики подружжя.

2. Зміни в соціальних відносинах визначають необхідність посилення соціальної підтримки для найбільш уразливих груп населення, серед яких важливе місце займає молода сім'я. Соціальна підтримка, як важливий аспект системи соціального забезпечення, є процесом, що передбачає часткове або повне відновлення здатності молодих родин, які потрапили в складні соціально-економічні умови і не мають змоги самотійно їх подолати, забезпечувати належний рівень догляду за своїм життям та брати участь у соціальних процесах. Це здійснюється через надання молодим сім'ям безкоштовних соціальних послуг, а також матеріальної допомоги, спрямованої на вирішення найбільш нагальних проблем. Основною метою соціальної підтримки є відновлення здатності молодих сімей до нормального функціонування в умовах суспільства та інтеграція їх у соціальну сферу.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правові засади соціальної підтримки молодшої сім'ї

Молода сім'я, яка має суттєвий вплив на соціальне життя, є важливою складовою для розвитку держави, оскільки її роль у процесах репродукції та продовження роду є визначальною. Відповідальність за виховання дітей та формування фізичного і духовного розвитку особистості лягає саме на її плечі. Тому сім'я, як ключовий елемент соціальної політики держави, потребує правового регулювання, яке забезпечить її підтримку та створить належні умови для нормального функціонування сімейних відносин.

До міжнародних правових документів, що сприяють підтримці молодих сімей, належать кілька ключових актів, серед яких: Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 р.), Європейська конвенція з прав людини (4 листопада 1950 р.), Декларація прав дитини (20 листопада 1959 р.), Конвенція ООН про права дитини (20 листопада 1989 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (16 грудня 1966 р.), Міжнародний пакт

громадянських і політичних прав (16 грудня 1966 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (4 листопада 1950 р.), Декларація соціального прогресу та розвитку (11 грудня 1969 р.) [36].

Зокрема, у Загальній декларації прав людини в пункті 3 статті 16 наголошується, що «сім'я є природною і основною ланкою суспільства» і має право на захист з боку держави. Пункти 1 і 2 цієї статті також підкреслюють рівність і свободу чоловіків та жінок у питаннях шлюбу, його розірвання та створення сім'ї, зокрема без обмежень за будь-якими ознаками. Окрім того, документ звертає увагу на вразливість певних категорій осіб, таких як діти та жінки, що потребують особливої підтримки та захисту. Водночас, Конвенція ООН про права дитини, яка також відома як «Конституція дітей», є основним нормативним актом, що має на меті створення умов для виховання дітей у родинному середовищі, забезпечення їхнього соціального захисту та надання піклування про їхні права та інтереси. Вона також наголошує на важливості участі дітей у вирішенні питань, що безпосередньо їх стосуються, а також на необхідності охорони дітей від експлуатації та бездоглядності, що є однією з основних функцій держави та сім'ї. Європейська конвенція з прав людини гарантує право на шлюб (ст. 12) і на повагу до сімейного життя (ст. 8), що також відображається в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права охоплює питання захисту сім'ї та шлюбу, що ґрунтуються на добровільній згоді, а також права матерів до і після пологів, включаючи права працюючих матерів [36].

Загалом, нормативно-правова база, яка регулює соціальну підтримку молодих сімей, ґрунтується на численних міжнародних актах, ратифікованих Україною. До таких документів належать, зокрема, Постанова Ради Європи щодо прав дітей та розвитку соціальних послуг, орієнтованих на дітей та сім'ї (2010), Постанова Європейської комісії «Інвестиції в дітей: розірвати коло неблагополуччя» (2013), Загальноєвропейські рекомендації щодо переходу від інституційної системи догляду до системи, заснованої на послугах у сім'ї та громаді, а також Керівні принципи ООН щодо альтернативного догляду за

дітьми (2010). Важливим аспектом є принципи, зазначені в Постанові Ради Європи щодо прав дітей, яка вимагає впровадження «сімейно орієнтованого підходу», що передбачає забезпечення участі дитини та її батьків у суспільному житті та сприяння інтеграції різних надавачів послуг для сімей та дітей під час ведення соціальних справ [36].

Останніми роками в Україні спостерігається розвиток законодавчої бази, яка регулює сімейні відносини, зокрема акцентується увага на соціальній підтримці сімей. Відзначається ухвалення нових нормативно-правових актів, орієнтованих на реалізацію державної сімейної політики. Важливим завданням держави є формування у суспільстві розуміння сім'ї як основи соціальної стабільності та розвитку нації, а також забезпечення її центральної ролі у вихованні нового покоління та підтримці загального прогресу.

Соціальна підтримка молодих сімей регулюється як на національному, так і на міжнародному рівнях. До основних актів, що визначають політику держави у цьому напрямку, належать Конституція України, Сімейний кодекс, а також законодавчі акти, як-от «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». Окрім того, важливу роль у регулюванні цієї сфери відіграють підзаконні акти, включаючи укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів та Верховної Ради, що забезпечують необхідні умови для соціальної підтримки молодих сімей.

Згідно з Конституцією України (ст. 3), людина є найвищою соціальною цінністю, що включає її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку. Цей принцип підкреслює пріоритетність індивідуальних прав у суспільстві, де забезпечення соціальних гарантій для кожного є важливим аспектом державної політики. Конституція також визначає гарантії для молодих сімей, зокрема право на житло, належний рівень життя, доступ до медичної допомоги, страхування та освіти, що дозволяє молодим родинам активно включатися у соціальне життя та піклуватися про власне благополуччя. Важливо враховувати, що соціальна підтримка молоді сім'ї постає важливим

інструментом для створення умов, які забезпечують можливості для розвитку і гармонійного існування молодих сімей [28].

Сім'я як соціальний інститут є одним із ключових елементів соціальної структури України, що закріплено в Сімейному кодексі України. Цей документ регулює питання, пов'язані з укладенням шлюбу, правами та обов'язками подружжя, а також взаємними правами та обов'язками батьків, дітей, усиновителів та усиновлених. Сімейний кодекс орієнтується на зміцнення інституту сім'ї через утвердження обов'язків перед членами родини та формування відносин на засадах взаємної поваги, любові та підтримки. Однією з важливих цілей є забезпечення кожної дитини сімейним вихованням та можливістю для її належного психосоціального розвитку [51].

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», що вже втратив чинність, визначав молоді сім'ї як подружжя, де обидва партнери не перевищують вікову межу в 35 років, або неповну сім'ю, де один з батьків є молодшим за 35 років. Соціальна політика, орієнтована на підтримку молодих сімей, ставила метою створення умов для їх благополуччя та розвитку як важливої соціальної одиниці. Основними напрямками цієї політики були: активізація життєвої позиції молоді, сприяння соціальній адаптації, організація здорового способу життя, зміцнення інституту молоді сім'ї [45].

Система соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю визначена Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». Відповідно до статті 3 цього закону, суб'єктами соціальної роботи є органи влади, фахівці із соціальної роботи, громадські організації, благодійні фонди, релігійні установи та інші юридичні та фізичні особи, які надають послуги сім'ям, в тому числі волонтери. Стаття 5 цього закону визначає основні принципи соціальної роботи з сім'ями, серед яких: повага до прав людини, індивідуальний підхід, доступність та відкритість послуг, добровільність вибору, гуманність, комплексність, ефективне використання фінансових ресурсів, законність, соціальна справедливість та конфіденційність. Закон також зазначає важливість соціальної роботи в різних сферах, таких як

громадська, економічна, освітня, виховна, культурна та оздоровча діяльність [44].

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» регламентує механізм соціального страхування та підтримки молодих сімей, визначаючи кілька видів державної допомоги. Зокрема, передбачено допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, одноразову допомогу при народженні дитини (включаючи пакунок малюка), допомогу при усиновленні дітей, а також соціальні виплати для дітей, що знаходяться під опікою чи піклуванням, допомогу самотнім матерям та для дітей з тяжкими захворюваннями [41].

Система підтримки малозабезпечених родин в Україні регулюється на основі Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». Відповідно до ст. 1 цього закону, малозабезпеченою визнається родина, середньомісячний дохід якої не досягає рівня прожиткового мінімуму. Закон передбачає два основні види підтримки: щомісячну грошову допомогу, що залежить від доходу родини, та безвідсоткову фінансову підтримку для розвитку підприємницької діяльності членів малозабезпечених сімей [42].

Згідно з положеннями Закону України «Про соціальні послуги», визначено правові та організаційні засади надання соціальних послуг, спрямованих на попередження і подолання складних життєвих обставин. Стаття 2 цього закону акцентує на основних цілях надання таких послуг, які включають не тільки профілактику, а й подолання негативних наслідків складних життєвих ситуацій. Згідно зі ст. 16, законодавчо визначено різноманітність соціальних послуг, серед яких соціальна профілактика, підтримка, обслуговування, а також прості та комплексні послуги для молодих родин. Ці послуги охоплюють інформування, консультування, посередництво та надання притулку. Найбільш базовими послугами для молодих сімей є соціальна адаптація, екстрене втручання, консультування, соціальний супровід, представництво інтересів і медіація [43].

Державна соціальна політика, спрямована на підтримку молодих родин в Україні, є процесом, що постійно розвивається і вимагає адаптації до нових соціальних та економічних умов. Важливим кроком на шляху покращення

механізмів соціальної підтримки стало ухвалення в 2019 році Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання соціальної підтримки багатодітним сім'ям» [14], що значно удосконалило систему допомоги для цієї категорії населення. Крім того, у 2020 році було внесено зміни до процедури надання одноразової натуральної допомоги при народженні дитини, зокрема пакунка малюка, який включає необхідні засоби для догляду за новонародженим, що є важливою складовою соціальної підтримки для молодих сімей, члени яких вперше стають батьками [13].

Крім цього, значним досягненням стало запровадження з 2019 року соціальної послуги «муніципальна няня», яка була затверджена відповідною Постановою КМУ. Вона надає можливість молодим сім'ям компенсувати витрати на послуги няні за умови, що обидва батьки працюють. Однак, це право не поширюється на сім'ї, де один з батьків здійснює догляд за дитиною з інвалідністю або серйозними хворобами, а також на сім'ї, де один або обидва батьки мають інвалідність I або II групи [12].

Іншим важливим нововведенням стала поява у 2020 році електронної публічної послуги для новонароджених дітей під назвою «ЄМалятко», яка була затверджена Постановою КМУ від 11 серпня 2020 року № 853. Ця послуга дозволяє батькам отримати 10 важливих державних послуг через одну заявку, що значно спрощує адміністративні процедури при народженні дитини, роблячи їх більш доступними для громадян [11].

Соціальна підтримка молодих сімей в Україні забезпечується відповідно до діючого законодавства, яке охоплює як міжнародні, так і національні нормативно-правові акти. Серед міжнародних документів, що гарантують соціальні права молодих сімей, слід відзначити такі важливі джерела, як Загальна декларація прав людини (1948), Європейська конвенція з прав людини (1950), Декларація прав дитини (1959), Конвенція ООН про права дитини (1989) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966). Крім того, важливу роль у забезпеченні прав молодих сімей відіграють постанови Ради Європи та Європейської комісії, які підкреслюють необхідність здійснення інвестицій у дітей та захист прав сімей [14].

Отже, національне законодавство, яке регулює соціальну підтримку молодих сімей, складається з основних законодавчих актів, зокрема Конституції України, Сімейного кодексу, а також ряду спеціалізованих нормативно-правових актів, серед яких: Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Закон України «Про соціальні послуги» та інші важливі нормативи. У той же час, незважаючи на багаточисельні зміни та вдосконалення законодавства, на практиці соціальна підтримка молодих сімей часто має формальний характер. Це пояснюється рядом факторів, які суттєво впливають на ефективність реалізації відповідних соціальних ініціатив.

2.2. Інституційне забезпечення соціальної підтримки молоді сім'ї в Україні

Молода сім'я як важлива категорія сучасної соціальної роботи потребує застосування комплексних і адаптованих технологій надання підтримки, що включають різноманітні рівні взаємодії – від загальнодержавного до місцевого. Це передбачає інтеграцію державних, регіональних та локальних заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту та підтримки молодих родин.

На загальнодержавному рівні соціальна підтримка молодих сімей в Україні визначається через державну соціальну політику, яку реалізують провідні державні інституції. Серед них особливу роль відіграють Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики), Міністерство освіти і науки України (МОН), Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ), Міністерство юстиції України (Мін'юст) та Міністерство внутрішніх справ України (МВС). Відповідно до стратегії соціальної політики, ці органи відповідають за розробку та реалізацію різних програм підтримки, направлених на вирішення соціальних проблем молодих родин.

На рівні окремих регіонів, реалізація зазначеної сімейної політики здійснюється через відповідні місцеві органи, зокрема управління у справах сім'ї та молоді, управління соціального захисту та інші спеціалізовані

інституції, що координують заходи на територіальному рівні. Вони проводять місцеві програми, адаптуючи державні стратегії до конкретних соціально-економічних умов кожного регіону.

Щодо макrorівня соціальної підтримки молодих сімей, Міністерство соціальної політики України відіграє центральну роль у формуванні та здійсненні державної політики в таких сферах, як соціальний захист, соціальне обслуговування населення, волонтерська діяльність, питання сім'ї та дітей, а також оздоровлення й відпочинок дітей. Оцінка роботи Мінсоцполітики дозволяє виокремити низку основних завдань у сфері соціальної підтримки молодих сімей, серед яких:

- розробка та реалізація стратегій адресної допомоги для мало-забезпечених і багатодітних родин;
- визначення та впровадження політики надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- стимулювання відповідального батьківства та материнства;
- організація контролю та координація діяльності Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також інших центрів сімейного та соціального спрямування [7].

Перелічені завдання виступають основою для ефективного забезпечення соціальної підтримки молодих сімей. Їх реалізація здійснюється через департаменти та директори Міністерства соціальної політики України, зокрема департамент сім'ї та соціальної підтримки населення, департамент соціальних послуг та інтеграції, департамент захисту прав осіб з інвалідністю, департамент забезпечення прав дітей та оздоровлення, а також департамент державної соціальної допомоги та реалізації державних програм. Спільна робота цих структур здійснюється у тісній взаємодії з відповідними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України [23].

Зазначимо, що на мезорівні реалізація соціальної політики щодо соціальної підтримки молодих сімей здійснюється через управління соціальної політики. Їх основне завдання полягає в забезпеченні соціального захисту сімей

з дітьми, наданні адресної допомоги малозабезпеченим сім'ям, а також у призначенні та виплаті соціальної допомоги.

У рамках соціальної політики України значну роль у підтримці молодих сімей відіграють місцеві органи влади та установи, що спеціалізуються на соціальному захисті, зокрема департаменти соціальної політики, служби сім'ї та соціального розвитку, а також інші соціальні структури. Ці установи забезпечують широкий спектр послуг, спрямованих на підтримку та оздоровлення сімей, що потребують допомоги, зокрема в аспектах правового, соціального та медичного захисту. Так, одним з основних напрямків роботи департаментів є сприяння здоровому способу життя, профілактика шкідливих звичок, а також надання допомоги жінкам під час вагітності та пологів, а також у догляді за дітьми до трьох років, зокрема в ситуаціях, коли жінка є одинокою матір'ю або перебуває в складних життєвих обставинах.

Завдяки цим ініціативам, кожен департамент чи відділ соціального захисту на рівні місцевих рад адаптує свою діяльність відповідно до специфіки регіону. Основні завдання таких організацій включають надання матеріальної допомоги, психологічну підтримку, організацію реабілітаційних заходів та допомогу у вирішенні соціальних проблем молодих сімей. Ключові напрямки діяльності служби охоплюють сім'ї, що переживають складні життєві обставини, багатодітні, малозабезпечені родини, а також сім'ї з дітьми, які потребують спеціалізованої підтримки [27].

На прикладі Тернопільської міської ради можна навести конкретні послуги, що надаються департаментом соціальної політики в контексті підтримки молодих сімей. До таких послуг відносяться: визначення пріоритетів соціального розвитку, розробка та впровадження регіональних програм у сфері соціального захисту, підтримка родин з дітьми, а також профілактика насильства в сім'ях. Важливим аспектом є також забезпечення виконання державної політики у сфері соціальної підтримки, реалізація заходів для надання допомоги малозабезпеченим та багатодітним сім'ям, а також підтримка розвитку неурядових організацій, які працюють із молодими сім'ями. Такі заходи сприяють формуванню системи соціальної підтримки на місцевому рівні

та дають змогу зменшити рівень соціальної напруги та покращити умови життя родин, що перебувають у складних ситуаціях.

Особливе місце у забезпеченні ефективної соціальної підтримки молодих сімей займають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), що виконують роль первинних інституцій, здатних ефективно реагувати на зміни соціальної ситуації та надавати необхідну допомогу. Ці центри створюються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування і функціонують на всіх рівнях адміністративного поділу України: державному, регіональному та місцевому. Вони надають широкий спектр послуг, включаючи соціальну роботу з сім'ями, які потрапили в складні життєві обставини, соціальне інспектування, а також профілактичну роботу з підлітками та батьками щодо попередження негативних звичок [31].

ЦСССДМ мають важливу роль у реалізації державної політики підтримки молодих сімей на місцевому рівні. Ці центри працюють у тісній взаємодії з громадськими організаціями, а також з іншими структурами, що займаються соціальним захистом. Завдяки спеціалізованим формуванням, таких як служби соціальної підтримки сімей та школи волонтерів, ЦСССДМ забезпечують комплексну підтримку для родин, які перебувають у складних обставинах. Наприклад, Тернопільський міський ЦСССДМ надає послуги в напрямках «соціальна робота з сім'ями, що опинилися в складних життєвих обставинах», а також займається супроводом сімей, в яких є діти з інвалідністю, організовує волонтерські ініціативи та телефон довіри, що є важливими елементами підтримки для родин, що зіткнулися з труднощами [38].

Робота таких установ є важливим фактором у забезпеченні стабільності та соціальної гармонії, а також сприяє зміцненню соціального капіталу на місцевому рівні, що в свою чергу допомагає поліпшити якість життя молодих сімей і забезпечити їм належні умови для розвитку та виховання дітей.

Одним з основних аспектів соціальної підтримки молодих сімей, яка реалізується через Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), є проведення просвітницької діяльності для батьків. Це спрямовано на розвиток батьківських компетенцій і підвищення рівня

відповідальності в процесі виховання дітей. У межах цієї діяльності пропонуються різноманітні соціально-педагогічні послуги, серед яких слід виокремити організацію батьківських клубів, шкіл батьківської культури, курсів сімейного спілкування, лекторіїв, а також спеціалізованих шкіл для молодих матерів. Крім того, надаються консультації фахівців, які можуть проводитися як на місці, так і в мобільному форматі, зокрема у вигляді телефонних консультацій.

До основних форм просвітницької роботи з батьками можна віднести проведення лекцій, семінарів, диспутів, практичних занять, а також консультацій з аналізом конкретних ситуацій. Окрім цього, важливими складовими є перегляд відеоматеріалів, підготовка брошур, буклетів, методичних посібників, збірок інформаційних матеріалів, тренінгів, обмін досвідом, рольові ігри, круглі столи, вечори запитань і відповідей, конкурси та інші форми взаємодії [47].

Варто зазначити, що соціально-педагогічні послуги та форми батьківської просвіти є органічною частиною більш широкої системи соціальної підтримки молодих сімей, що охоплює також інші сфери, зокрема освітні ініціативи. Це сприяє не тільки підвищенню рівня обізнаності батьків у питаннях виховання, але й забезпечує гармонійний розвиток сімейних відносин, покращення взаєморозуміння між батьками та дітьми.

Загалом, на мікрорівні соціальну підтримку молодій сім'ї забезпечують департаменти і управління соціальної політики місцевих рад, ЦСССДМ, покликані надавати низку послуг молодим сім'ям: соціалізації, соціальної адаптації, інформаційно-консультативної роботи, догляду, соціального інспектування, соціальної профілактики, соціального супроводу, волонтерства, телефону довіри, батьківської просвіти та за потреби – представництва інтересів, абілітації, посередництва, соціальної інтеграції і реінтеграції, підтриманого проживання, кризового та екстреного втручання, надання притулку та ін.

На основі положень статті 1 Закону України «Про соціальні послуги», надання соціальних послуг молодим сім'ям повинно здійснювати

кваліфікований фахівець, зокрема соціальний працівник [43]. Його діяльність у сфері соціальної підтримки молодих сімей охоплює широкий спектр функцій на різних рівнях: макрорівень, мезорівень та мікрорівень. На макрорівні ці функції включають організаційно-управлінські, дослідницькі, прогностичні, просвітницькі, моніторингові та діагностично-прогностичні функції, а також вплив на соціальну політику та інтеграцію соціального компонента в діяльність різноманітних установ і медіа. На мезорівні соціальний працівник здійснює функції комунікації, посередництва, організації, профілактики, соціально-терапевтичної діяльності, виховання, просвітництва, реабілітації та координації. Мікрорівень, у свою чергу, охоплює діагностичні, прогностичні, педагогічно-терапевтичні, корекційно-реабілітаційні, захисні, спонукальні, реабілітаційно-адаптивні та профілактичні функції, серед яких також можна відзначити інші [9]. Всі перелічені функції є однаково суттєвими для ефективного виконання соціальної підтримки молодих сімей.

Проте на практиці система соціальної підтримки молодих сімей в Україні часто перебуває під контролем державних та комунальних установ, що призводить до обмеженого доступу сімей до якісних соціальних послуг. Одним із можливих рішень цієї проблеми є впровадження посади соціального працівника в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ), де соціальна підтримка може бути надана більш точно та ефективно, з урахуванням специфічних потреб молодих сімей. Головним завданням соціального працівника в ОТГ є:

- виявлення сімей, що знаходяться в складних життєвих обставинах і потребують соціальної підтримки, а також організація надання відповідних послуг;
- організація надання соціальних послуг через взаємодію з органами соціального захисту, місцевими органами влади, медичними та освітніми установами, громадськими організаціями;
- координація взаємодії між сім'ями, які потребують допомоги, і суб'єктами соціальної роботи, в тому числі через послуги інформування і консультування [48].

Важливим елементом роботи соціального працівника в ОТГ є його здатність забезпечити адресність соціальних послуг. Тільки той фахівець, який безпосередньо працює в громаді, здатен точно визначити потреби її членів і надати їм необхідну допомогу. Соціальний працівник в ОТГ може виконувати різноманітні ролі, серед яких гід, активатор, наставник, терапевт, учитель соціальних вмінь, брокер, кейс-менеджер, адвокат прав клієнтів, посередник у конфліктах, експерт, організатор, ініціатор, менеджер, розробник, фасилітатор, лобіст та дослідник. Загалом, соціальний працівник є ключовою фігурою в процесі надання послуг у сфері соціальної підтримки молодих сімей в ОТГ, здійснюючи координацію, консультування, оцінку потреб, посередництво, діагностику, прогнозування, педагогічно-терапевтичну, охоронно-захисну, корекційно-реабілітаційну, комунікативну та профілактичну діяльність [58].

Згідно з українським законодавством, соціальна підтримка молодих сімей може бути здійснена через надання матеріальної допомоги та соціального обслуговування, при цьому соціальні послуги надаються через три сектори: державний (установи, підпорядковані центральним органам виконавчої влади та комунальним органам), недержавний (громадські, благодійні, релігійні організації, фізичні особи, що займаються соціальними послугами, волонтерські організації та ін.).

Для підтримки молодих сімей, які потрапили в складні життєві ситуації, в Україні діють численні установи соціального обслуговування, котрі функціонують за допомогою державних структур, громадських організацій, благодійних фондів та соціальних служб. До таких установ належать різноманітні заклади, зокрема цілодобові та денні стаціонари, що безкоштовно надають соціальні послуги, а також підтримують сімейні цінності, зокрема материнство та дитинство. В цих установах працюють соціальні працівники, психологи та інші фахівці, і основними принципами їх діяльності є: пріоритет інтересів матері й дитини, індивідуалізований підхід до кожного випадку, командна робота, короткостроковість послуг, добровільність і конфіденційність, а також тісна співпраця з медичними, освітніми та іншими установами, місцевими органами соціального захисту [19].

Однією з важливих форм соціальної підтримки є соціальний центр матері та дитини (СЦМД), що забезпечує тимчасовий притулок для вагітних жінок на 7-9 місяцях вагітності та матерів з дітьми до 18 місяців, які опинилися в складних умовах. Перший центр такого типу, Херсонський міський Центр матері та дитини, було відкрито у 2003 році завдяки ініціативі благодійної організації «Надія і житло для дітей» і підтримці Представництва ЮНІСЕФ. Створення цього закладу стало важливим етапом у розвитку мережі регіональних соціальних центрів, які надають широкий спектр послуг: соціальну, психологічну, юридичну допомогу, а також підтримку в процесі адаптації в суспільстві. Завдання таких центрів включають захист прав та інтересів жінок і дітей, що тимчасово проживають у закладах, створення комфортних умов для розвитку дитини та надання допомоги в складних життєвих ситуаціях [26].

Центри соціально-психологічної допомоги є важливою складовою системи підтримки молодих сімей, надаючи широкий набір послуг, таких як тимчасовий притулок, харчування, а також соціальні, психологічні та юридичні консультації для осіб, які стикаються з різними життєвими труднощами, зокрема відсутністю житла, матеріальними труднощами, сирітством, сімейними конфліктами або насильством. У цих центрах працюють соціальні педагоги, психологи, юристи та медичні працівники, які надають наступні послуги:

- юридичні консультації: забезпечення взаємодії з правоохоронними органами та судовими установами, поновлення документів для осіб, які мають статус сироти, збір інформації про родинні зв'язки та наявність майна (житло, земля тощо);
- психологічні послуги: індивідуальні та групові консультації, психодіагностика, тренінги, корекційно-розвивальна робота;
- медичні послуги: медичні заходи, спрямовані на поліпшення фізичного здоров'я клієнтів, просвітницька діяльність з питань здорового способу життя;
- соціально-педагогічні послуги: корекція емоційного стану дітей, а також формування у них соціально-особистісних рис, що сприяють успішній інтеграції в суспільство [32].

Таким чином, центри соціально-психологічної реабілітації, що входять до системи підтримки молодих сімей, забезпечують комплексну допомогу, яка включає соціалізацію, адаптацію, психологічну підтримку, а також медичні, економічні та юридичні послуги.

В Україні також функціонує розвинута система соціальних центрів, що надають допомогу жінкам у складних ситуаціях. Зокрема, Київський Центр роботи з жінками, разом з підрозділом – Притулком для жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї, забезпечує широкий спектр послуг, включаючи юридичні, психологічні та консультування. Притулок надає можливість перебування до 90 днів, що дозволяє жінкам пройти необхідний процес адаптації до нових умов. Проте цей притулок не передбачає можливості реєстрації місця проживання для жінок та дітей, які перебувають в ньому, а також не надається харчування [38].

Діяльність ЦСССДМ в Україні сприяла формуванню мережі соціальних центрів на різних рівнях – державному та громадському. Вони надають широкий спектр послуг молодим сім'ям, серед яких соціалізація, адаптація, побутові, педагогічні, медичні, інформаційні, економічні, юридичні послуги, а також психологічне діагностування, реабілітацію і соціальний супровід.

З огляду на недоліки існуючої системи підтримки молодих сімей, значно посилилася роль неурядових організацій, зокрема волонтерських ініціатив. Волонтери, які працюють на засадах добровільності, надають свою допомогу як державним, так і приватним установам, що займаються соціальними питаннями, зокрема підтримкою молодих родин. За даними досліджень, волонтерський рух набув значного розвитку завдяки активній участі в соціальних програмах, спрямованих на надання різноманітних послуг допомоги [3].

Окрему увагу заслуговують благодійні організації, які активно долучаються до соціальної підтримки молодих сімей. До таких організацій належать відомі фонди, як-от «Серце до Серця», «Дитячий світ», «Клуб добродіїв», «Допомагаємо», «Запорука», «Серця майбутнього», «Місто щасливих дітей», «Свічадо» та інші. Вони організовують благодійні акції, збір

коштів, поширюють соціальну рекламу, а також здійснюють адресну допомогу та консультування для осіб, які опинилися в складних життєвих умовах [16].

Особливе значення у системі підтримки молодих сімей мають програми і проекти, що надають комплексні рішення для вирішення різноманітних соціальних проблем. Однією з таких ініціатив є програма «Я – жінка», спрямована на боротьбу з сімейним насильством та надання жінкам соціальних, юридичних і психологічних послуг. Програма включає кілька проектів, зокрема «Берегиня», «Відродження» і «Феміда», що орієнтовані на корекцію віктимної поведінки жінок та відновлення їх самоповаги. Окрім того, в рамках проекту «Екстрена підтримка молодих матерів з дітьми та вагітних жінок» Київський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у співпраці з МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» реалізує проект «Соціальна квартира». Цей проект надає тимчасове житло, харчування та побутові засоби жінкам з дітьми, які потрапили у складні життєві обставини, а також забезпечує соціально-психологічну реабілітацію та реінтеграцію цих осіб у суспільство [31].

Соціальні проекти відіграють важливу роль у наданні різноманітних послуг для молодих сімей, зокрема, в аспектах соціалізації, адаптації, реабілітації, надання індивідуальних консультацій, психологічної допомоги, юридичної та інформаційної підтримки, а також індивідуальної роботи з різними категоріями осіб, які потребують допомоги.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) активно взаємодіють із громадськими організаціями, надаючи суттєву підтримку молодим сім'ям. Зокрема, у таких містах, як Львів, Дніпро, Житомир, Рівне та Чернівці, функціонують центри підтримки жінок, створені за ініціативою недержавних структур, зокрема «Жіночий консорціум України» та «Вінрок Інтернешнл». Ці організації надають комплексні послуги жінкам, які потрапили до групи ризику. Одним із ключових елементів у боротьбі з соціальними проблемами жінок є діяльність Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна». Цей центр зосереджений на боротьбі з торгівлею людьми та наданні допомоги постраждалим особам. Одним із важливих

напрямків роботи «Ла Страда» є функціонування телефонної «гарячої лінії», яка дозволяє жінкам, що стали жертвами торгівлі людьми, а також потенційним жертвам – жінкам і дівчатам, які планують працювати чи навчатися за кордоном, отримати оперативну допомогу.

Центр «Ла Страда» також реалізує інноваційний проєкт «Соціальне партнерство спеціалізованих та державних служб для захисту прав жінок, які звільнені з місць ув'язнення». Цей проєкт започатковано Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» і має на меті захист прав жінок, що перебували у місцях позбавлення волі, сприяння їх ресоціалізації та працевлаштуванню, що є важливим кроком на шляху до їх повноцінної інтеграції в суспільство [40].

Соціальна підтримка молодих сімей здійснюється через численні організації, фонди та проєкти, які надають послуги, спрямовані на соціалізацію, адаптацію, профілактичні заходи, медичні та корекційні послуги, а також соціальну реабілітацію, супровід, освітні послуги та «гарячі лінії» для надання консультацій.

В Україні спостерігається розвиток інноваційних форм соціальної підтримки молодих сімей, започаткованих релігійними організаціями. До таких ініціатив можна віднести діяльність катехитичних шкіл, християнських таборів, одноденних катехитичних реколекцій для сімей, а також родинних порадних, які займаються різноманітними аспектами підтримки родин. У катехитичних школах організовуються курси з прикладного мистецтва, іконопису, образотворчого мистецтва, вивчення іноземних мов (англійська, італійська, французька), журналістики, писанкарства, вишивки, а також релігійного співу (Катехитична школа «Воскресіння», Катехитична школа ім. Блаженного Симеона Лукача, Катехитична школа ім. А. Шептицького).

Особливо важливою є організація катехитичних родинних реколекцій, які проводяться при храмах і мають на меті надання духовних, просвітницьких та консультативних послуг як дітям, так і їхнім батькам. Вони створюють простір для глибоких роздумів та формування духовної культури сім'ї, що є основою для розвитку здорових родинних відносин. Окрім того, для забезпечення

фізичного та психологічного здоров'я родин проводяться християнські табори, які також мають важливе значення у підтримці молодих сімей. Ці заходи надають можливість не тільки для духовного зростання, але й для зміцнення фізичного та психологічного здоров'я учасників, що є важливим аспектом комплексної підтримки молодих сімей та інших родин.

Таким чином, катехитичні школи, родинні центри та інші подібні організації в Україні стали важливими інститутами соціальної підтримки молодих сімей, надаючи послуги в сфері катехизації, педагогічної підготовки батьків до виховання дітей, психологічної підтримки та медичних консультацій.

Отже, молоді сім'ї, як одна з категорій соціальної роботи, потребують комплексного підходу до надання соціальної підтримки на різних рівнях. На макрорівні соціальну підтримку забезпечують Міністерство соціальної політики України в співпраці з іншими державними органами, такими як МОЗ, МОН, МВС; на мезорівні – департаменти соціальної політики, що надають послуги різним категоріям сімей; на мікрорівні – місцеві органи влади та ЦСССДМ. Соціальні працівники в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) відіграють важливу роль у підтримці молодих сімей, зокрема тих, які опинилися у складних життєвих обставинах. Їхня діяльність здійснюється через різні канали, зокрема державні, громадські та релігійні організації, що мають значний вплив на вирішення соціальних проблем даних категорій населення. Важливо зазначити, що робота соціальних працівників спрямована не тільки на забезпечення базових потреб, але й на створення умов для соціальної інтеграції та стабільного розвитку сімей, що знаходяться в кризових ситуаціях.

Висновки до розділу 2

1. Соціальна підтримка молодої сім'ї забезпечується законодавством, яке включає міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти. Проте, незважаючи на удосконалення нормативно-правового регулювання, соціальна підтримка молодої сім'ї через різні чинники відбувається часто на формальному рівні.

2. Молода сім'я є ключовою категорією соціальної роботи, що вимагає застосування комплексних і універсальних технологій підтримки на різних рівнях – від загальнодержавного до місцевого. Соціальна підтримка молодих сімей на рівні держави організовується Міністерством соціальної політики України, яке координує свою роботу з іншими органами влади, зокрема з Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки та Міністерством внутрішніх справ. На рівні середніх ланок соціальні послуги надаються через департаменти соціальної політики, орієнтуючись на потреби різних категорій сімей. На рівні місцевих органів влади підтримка реалізується через департаменти соціальної політики при місцевих радах, а також через Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), які працюють у співпраці з об'єднаними територіальними громадами (ОТГ), де соціальну підтримку надають місцеві соціальні працівники. Крім того, значну роль у забезпеченні соціальної підтримки відіграють державні органи, а також громадські, благодійні установи, релігійні організації та соціальні служби. Соціальні заклади обслуговування допомагають сім'ям, які потрапили в складні життєві обставини. Не менш важливою частиною соціальної підтримки є участь волонтерів, різноманітних організацій, фондів, участь у соціальних проєктах та програмах.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ

3.1. Діагностика актуального стану соціальної підтримки молодої сім'ї

У ХХІ столітті молоді родини в Україні переживають значні зміни, що охоплюють різноманітні аспекти їхнього функціонування. Ці трансформації

визначаються не лише природними етапами розвитку суспільства, які відображаються в економічних і соціальних змінах, але й подіями, що мали серйозний вплив на модернізацію молодих родин.

Зокрема, соціальні потрясіння, що супроводжували період змін, значно вплинули на процеси адаптації молодих сімей до нових умов. З одного боку, інститут сім'ї пройшов через суттєві трансформації, що дозволили зменшити кризові явища в традиційних патріархальних моделях сімейних відносин. Однак, з іншого боку, через непослідовність таких змін, в багатьох молодих сім'ях спостерігається збільшення кількості кризових ситуацій. Однією з основних проблем сучасних молодих родин є економічна нестабільність, соціальна незахищеність та психологічна вразливість, що призводять до дезорганізації, деструктивних процесів і, зрештою, можуть стати причиною розпаду родини.

Для аналізу труднощів функціонування молодих сімей було проведено соціологічне дослідження серед 50 осіб – подружніх пар, які перебувають у шлюбі не більше п'яти років і зареєстровані в актах цивільного стану. В ході цього дослідження було висловлено гіпотезу, що основними чинниками, які спричиняють труднощі у функціонуванні молодих сімей в умовах змін, є:

- 1) наявність шкідливих звичок, які часто є причиною конфліктів між подружжям;
- 2) необхідність збереження та підтримки почуття власної гідності членів молодого родини;
- 3) необхідність наявності довірчих та дружніх відносин і ефективної комунікації між членами молодого сім'ї;
- 4) об'єктивні соціально-економічні труднощі.

Мета дослідження – виявити особливості й труднощі функціонування молодого сім'ї в Україні.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати структуру молодого сім'ї;
- 2) охарактеризувати особливості стосунків у молодій сім'ї;
- 3) виявити основні проблеми молодого сім'ї;
- 4) описати зміст взаємодії молодого сім'ї в кризових ситуаціях;

5) обґрунтувати шляхи й засоби подолання труднощів молодії сім'ї.

Об'єкт дослідження – жителі м. Тернопіль від 18 до 35 років, одружені / заміжні.

Предмет дослідження – проблеми функціонування молодії сім'ї в Україні.

Констатуючі гіпотези:

Основними проблемами функціонування молодії сім'ї є:

- 1) матеріальні проблеми (1, 2, 6);
- 2) брак розуміння (1, 3, 4, 5, 6, 8, 9);
- 3) втручання сторонніх людей (особливо рідних) (1, 6, 11, 12);
- 4) власні установки (1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10);
- 5) шкідливі звички (1, 6);
- 6) подружні зради (8);
- 7) сексуальні проблеми (6);

Пояснюючі гіпотези:

Проблеми, які виникають у функціонуванні молодії сім'ї, обумовлені рядом чинників. Серед них виділяються:

Суб'єктивні очікування та сподівання:

1) Нереалістичні сподівання (6), які часто базуються на ідеалізованих уявленнях про сімейне життя, що можуть не відповідати реальним умовам.

2) Особисті переконання (1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12), що ґрунтуються на індивідуальних уявленнях кожного члена родини про роль партнера в сім'ї та майбутнє відносин, впливають на сприйняття сімейного життя.

Психологічно-емоційні фактори:

- 1) неадекватне спілкування (1, 2, 5, 6, 7, 8);
- 2) сексуальне незадоволення партнером (6, 8);
- 3) образи, егоїзм (6);

Фактори соціально-економічного характеру:

- 1) Схильність до негативних звичок (1, 6);
- 2) Фінансові труднощі (1, 2, 6);

- 3) Неузгодженість у питаннях виховання дітей (10);
- 4) Обмежений час, що приділяється родині (6).

Прогнозуючі гіпотези:

1. Необхідно розширити спектр соціальних послуг для молодих сімей;
2. Держава повинна забезпечити не лише економічні й соціальні підтримки, але й ініціювати створення спеціалізованих служб соціально-психологічної підтримки для сімей.

Терміни дослідження – березень–квітень 2024 р.

Обґрунтування вибірки. Для дослідження було визначено генеральну сукупність, яка є нескінченною через відсутність точних даних щодо кількості населення міста. Генеральна сукупність включає жителів міста Тернопіль, які належать до категорії осіб віком від 18 до 35 років, перебувають у шлюбі не більше 5 років і проживають у зареєстрованих шлюбах. Вибірка є суцільною та складається з 50 респондентів, що відрізняються за статтю, соціальним статусом, віковими категоріями та матеріальним становищем. Вибір респондентів здійснюється таким чином, щоб забезпечити представництво різних груп населення, що дозволяє отримати достовірні результати, відповідні до обраної теми дослідження.

Інструментарій дослідження – анкета. Створена нами анкета для вивчення труднощів, з якими стикається молода сім'я, є стандартизованою, оскільки відповідає певним вимогам. Зокрема, кожне питання в анкеті ставиться респондентам у єдиній формі; визначено чіткий порядок запитань, а кожне з них має свій конкретний номер. Для кожного змістовного запитання передбачений перелік заздалегідь обраних відповідей. Кожне запитання анкети виконує роль соціального індикатора, що дозволяє зафіксувати думки респондентів щодо сучасного стану молодих сімей. В рамках нашого дослідження використана анкета, яка включає відкриті, закриті та напівзакриті питання. Кожен респондент отримував анкету безпосередньо від інтерв'юера.

Проведення дослідження. Після узгодження організаційних питань і належної проводилося анкетне опитування 50 респондентів з метою виявлення низки труднощів функціонування молодої сім'ї. Для цього їм пропонували

відповісти на питання анкети. Респондентам зачитували інструкцію: «Просимо Вас взяти участь у соціальному дослідженні факторів, які найбільше впливають на функціонування молодшої сім'ї. Будь ласка, дайте відповіді на поставлені питання. Для кожного з них запропоновані варіанти відповідей. Оберіть той, що найбільше відображає вашу точку зору, або надайте власний варіант, якщо це передбачено. Якість виконаного дослідження прямо корелює з достовірністю наданих вами відповідей, які, в свою чергу, будуть застосовані в узагальненому вигляді виключно для наукових цілей. Забезпечується повна анонімність, тому вказівка прізвищ респондентів не є необхідною.

Обробка даних. Після завершення етапу кодування розпочиналося безпосереднє опрацювання зібраної інформації, що дозволяло зробити висновки для її узагальнення. Узагальнення здійснювалося шляхом групування даних, тобто класифікації респондентів за визначеними параметрами. Таким чином, сформовані однорідні за складом групи ставали об'єктами подальшого аналізу. Одним із ключових елементів аналізу була інтерпретація результатів (перетворення числових даних у логічну форму за допомогою гіпотез).

Статистичний аналіз дослідження. Анкета містить 20 запитань. Аналіз емпіричних даних проводили за кожним питанням окремо.

Так, відповіді на відкрите питання анкети №1 «Які проблеми Ви вважаєте головними для молодшої сім'ї?» розподілилися так (рис. 3.1).

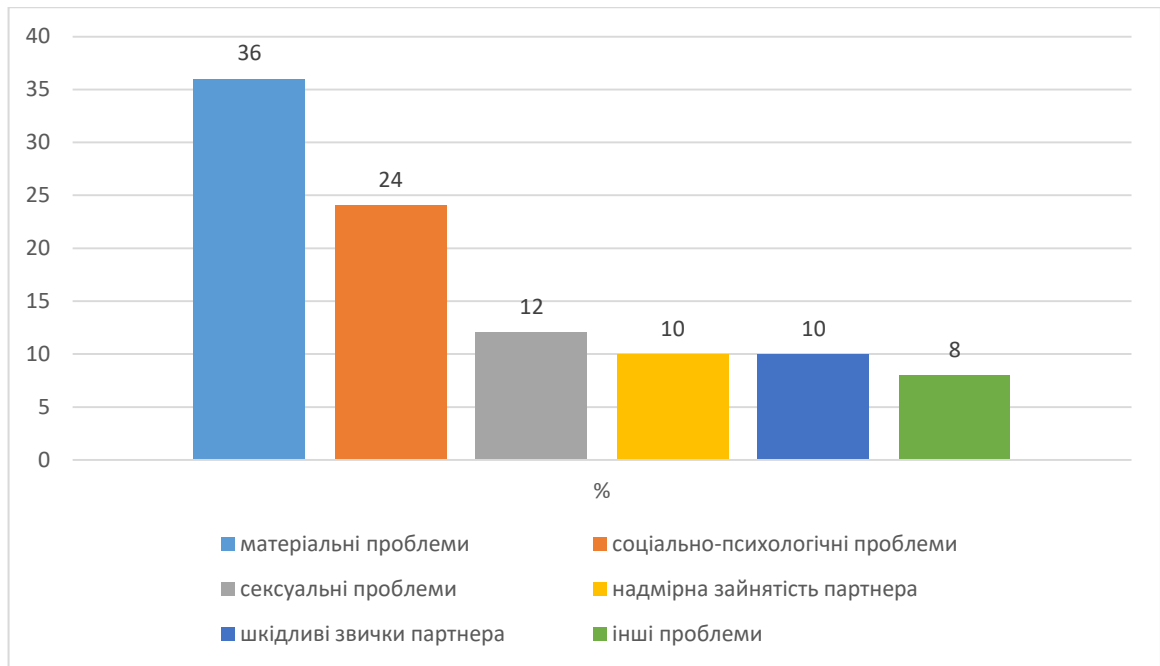

Рис. 3.1. Відповіді на питання «Які проблеми Ви вважаєте головними для молодій сім'ї?», %

Зокрема, 36% респондентів основними для молодій сім'ї вважають матеріальні проблеми (нестачу грошей на життя, відпочинок відсутність житла, автомобіля та ін.), 24% – брак взаєморозуміння, відсутність взаємного терпіння, взаємодопомоги і взаємної підтримки (соціально-психологічні проблеми), 12% – сексуальні проблеми, 10% – надмірну зайнятість партнера на роботі, 10% – різноманітні шкідливі звички (алкоголізм та ін.), 8% – інші проблеми (відсутність дітей, егоїзм партнера, надмірне втручання рідних, подружні зради).

Результати, отримані з анкети №2 на закриті питання «Чи впливають фінансові негаразди на стосунки у молодій сім'ї?», показали певну диференціацію відповідей (див. рис. 3.2).

Як бачимо, для 18% респондентів фінансові негаразди не впливають на стосунки в молодій сім'ї. 56% опитаних вважають, що через фінансові негаразди починаються сварки та роздратування, 16% не визначилися з відповіддю.

Відповіді на закриті питання анкети №3 «Чи має прислухатися молоде подружжя один до одного» розподілилися так (рис. 3.3).

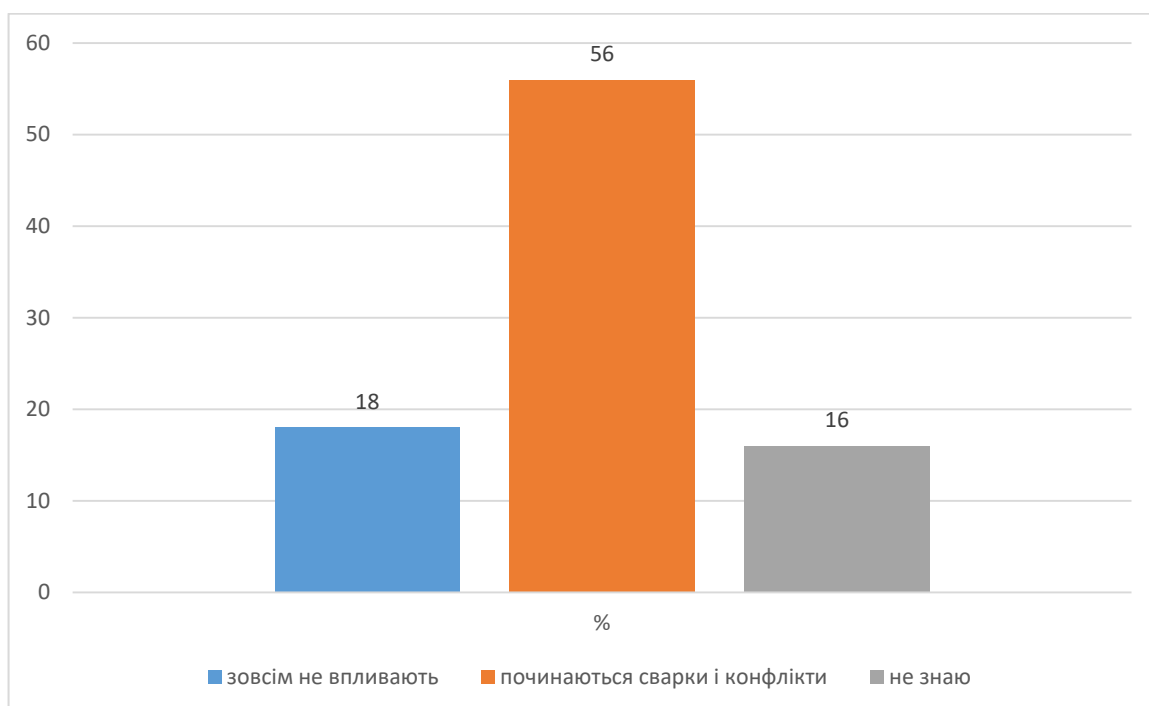

Рис. 3.2. Відповіді на питання «Чи впливають фінансові негаразди на стосунки у молодій сім'ї?», %

Як бачимо, 58% респондентів вважають, що подружжя завжди має прислухатися один до одного. 22% опитаних вважають, що це має відбуватися інколи, а 20% не визначилися з відповіддю.

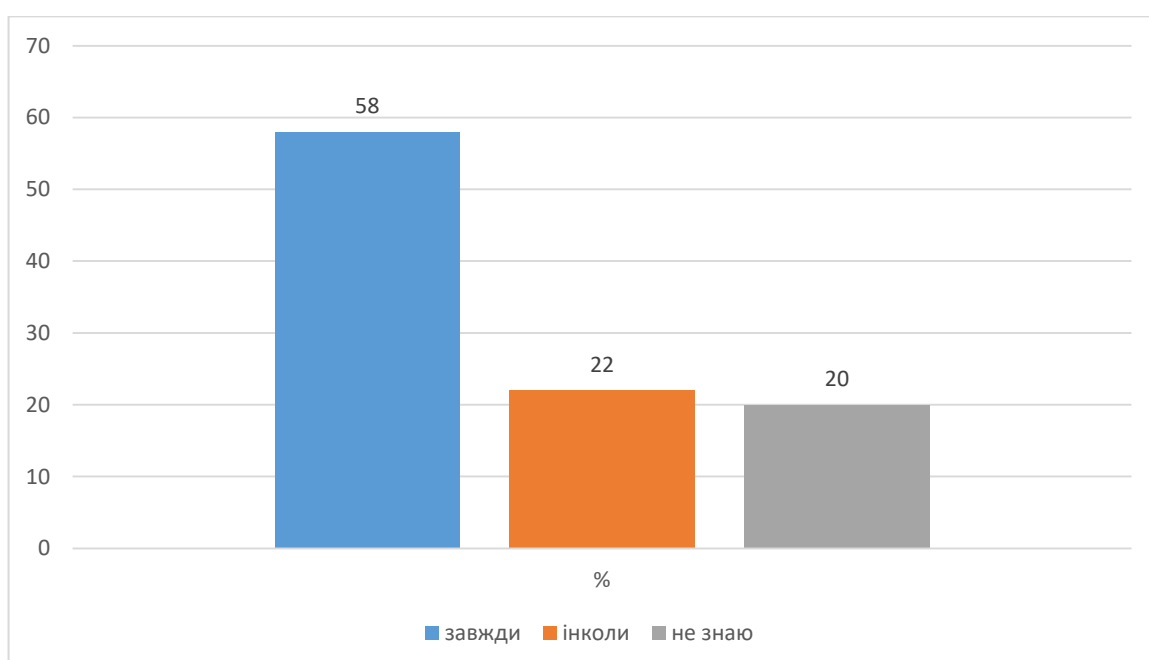

Рис. 3.3. Відповіді на питання «Чи має прислухатися

молоде подружжя один до одного», %

Відповіді на питання анкети №4 «Чи повинні підтримувати члени сім'ї один одного в складних життєвих ситуаціях?» розподілилися так (рис. 3.4).

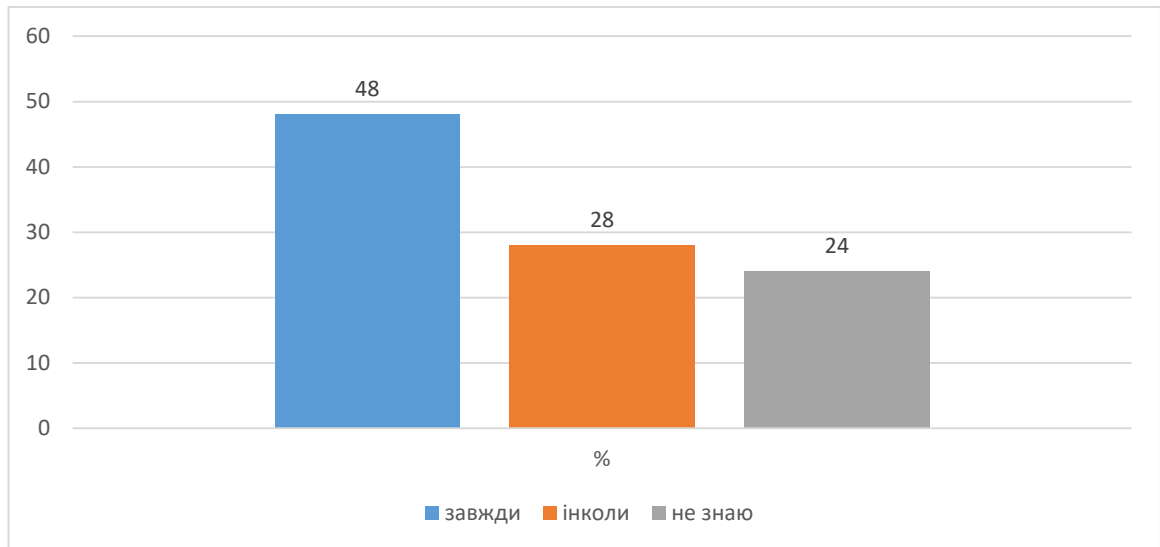

Рис. 3.4. Відповіді на питання «Чи повинні підтримувати члени сім'ї один одного морально в складних життєвих ситуаціях?», %

У рамках дослідження питання моральної підтримки подружжям один одного у складних життєвих ситуаціях, виявлено, що 48% респондентів переконані, що така підтримка є безумовною і повинна надаватися постійно. Натомість 28% опитаних вказують, що підтримка подружжя має бути надана лише у певних випадках, в залежності від ситуації. Решта 24% респондентів не змогли визначитися з однозначною відповіддю на це питання.

Відповіді на закриті питання анкети №5 «Чи допомагає відвертість у сімейних стосунках?» розподілилися так (рис. 3.5).

Як бачимо, 26% респондентів вважають, що відвертість у сімейних стосунках інколи шкодить. 36% опитаних вважають, що без не стосунки просто неможливі, а 24% вважають, що вона потрібна не завжди.

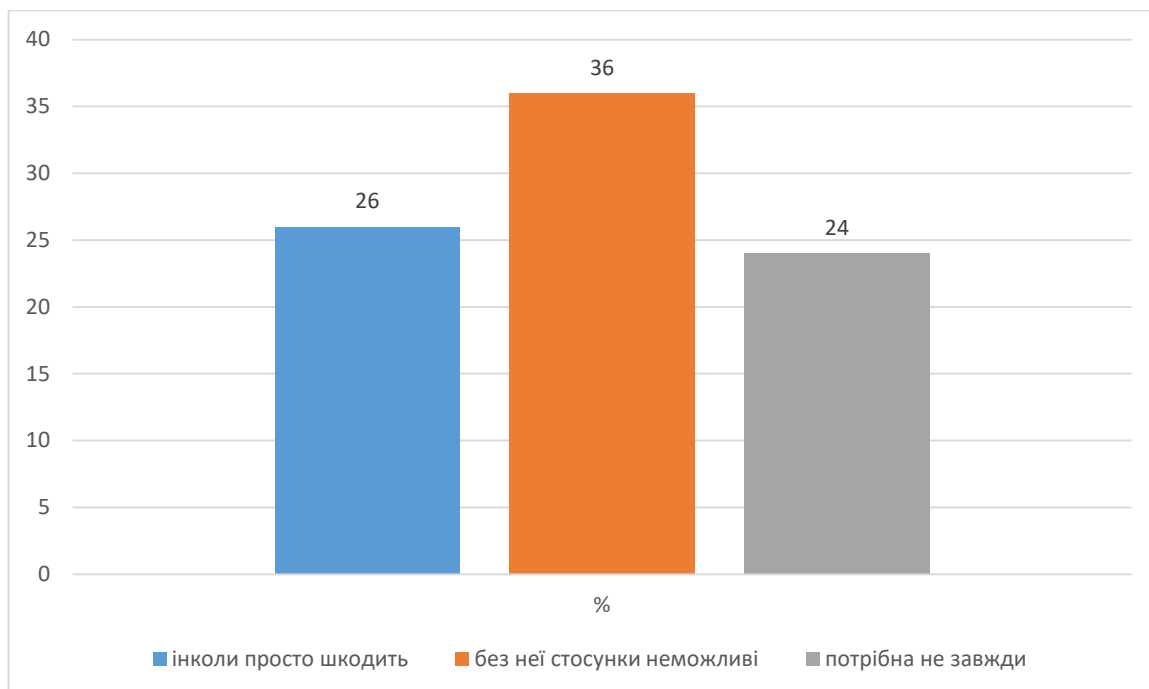

Рис. 3.5. Відповіді на питання «Чи допомагає відвертість у сімейних стосунках?», %

Відповіді на закриті питання анкети №6 «Розставте за рівнем прояву чинники, які погіршують сімейні відносини» розподілилися так (рис. 3.6).

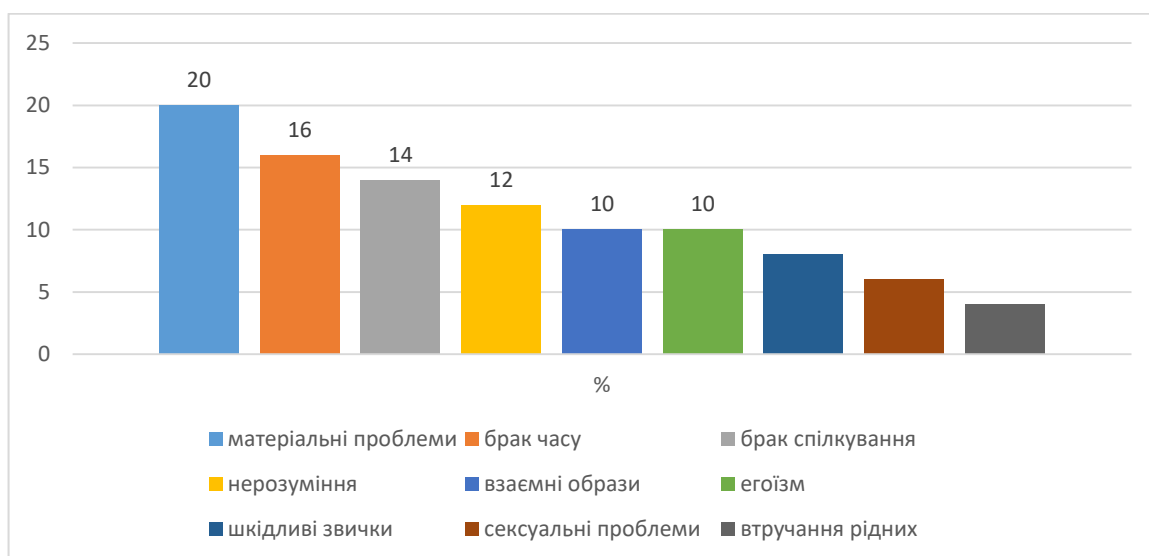

Рис. 3.6. Відповіді на питання «Розставте за рівнем прояву чинники, які погіршують сімейні відносини», %

Як бачимо, 20% респондентів вважають, що найбільше погіршують сімейні відносини матеріальні проблеми, 16% опитаних вважають, що це брак часу, 14% – брак спілкування, 12% – нерозуміння один одного, по 10% –

взаємні образи і егоїзм члена сім'ї, 8% – шкідливі звички, 6% – сексуальні проблеми. 4% вважають, що найбільше погіршує сімейні стосунки втручання рідних.

Відповіді на напіввідкрите питання анкети №7 «Чи впливає на міцність сім'ї спільний відпочинок?» розподілилися так (рис. 3.7).

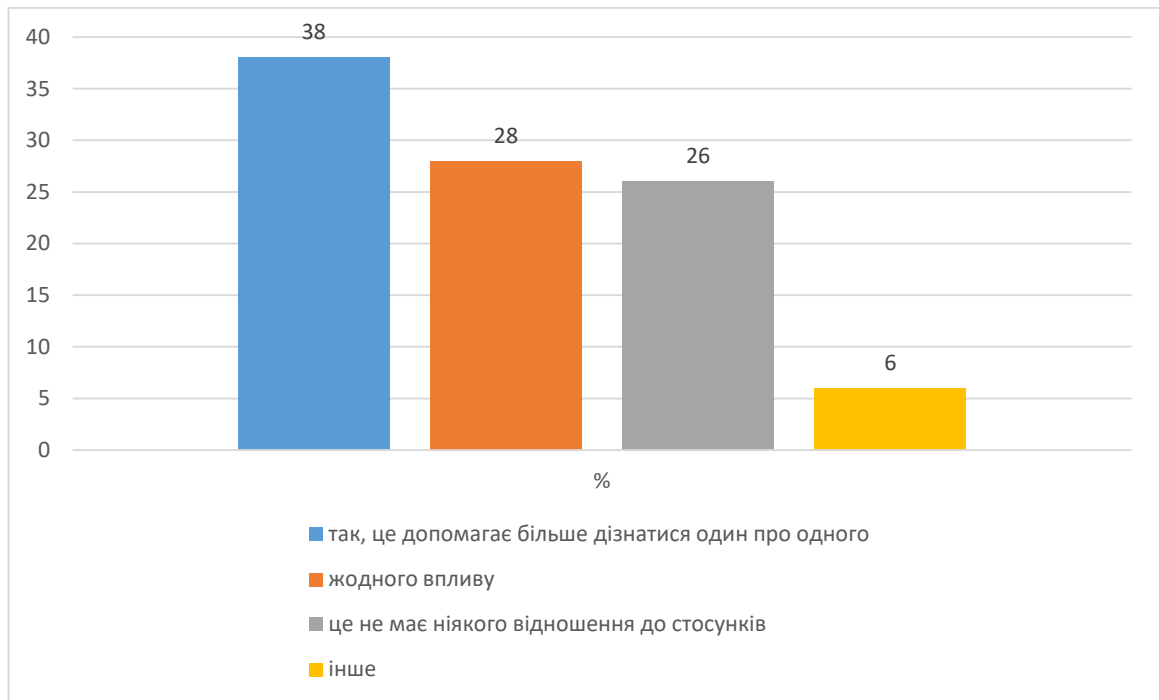

Рис. 3.7. Відповіді на питання «Чи впливає на міцність сім'ї спільний відпочинок?», %

Як бачимо, 38% респондентів вважають, що спільний відпочинок допомагає дізнатися більше один про одного, 28% опитаних вважають, що він не має жодного впливу, 26% – не має ніякого відношення до стосунків, 6% написали свій варіант відповіді (про те, що спільний відпочинок погіршує стосунки і змушує подивитися один на одного під іншим кутом).

Відповіді на відкрите питання анкети №8 «Чому відбуваються подружні зради?» розподілилися так (рис. 3.8).

Як бачимо, 34% респондентів вважають, що через незадоволеність сімейним життям взагалі, 32% – через незадоволеність сексуальним життям, 24% – через природну необхідність, 20% – через бажання нових відчуттів.

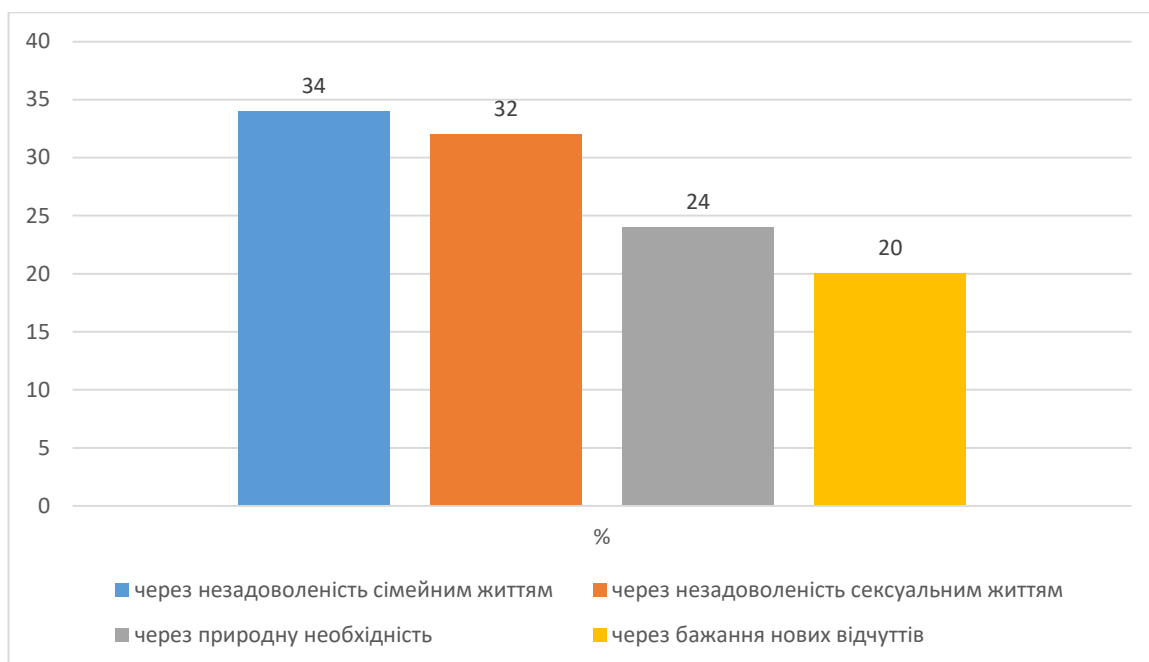

Рис. 3.8. Відповіді на питання «Чому відбуваються подружні зради?», %

Відповіді на закриті питання анкети №9 «Хто, на Вашу думку, повинен бути головою молодій сім'ї?» розподілилися так (рис. 3.9).

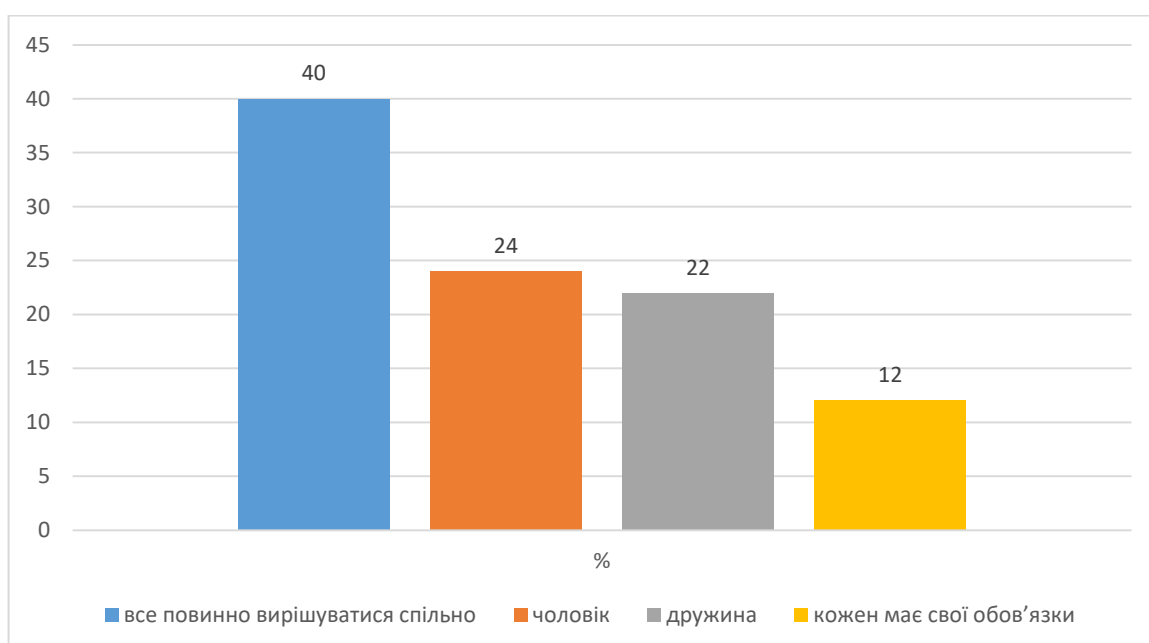

Рис. 3.9. Відповіді на питання «Хто повинен бути головою молодій сім'ї?», %

Згідно з результатами проведеного опитування, більшість респондентів надають перевагу спільному прийняттю рішень у сім'ї, оскільки 40% вважають, що всі питання повинні вирішуватися спільно. Натомість 24% опитаних віддають перевагу чоловіку як голові родини, 22% – жінці, а 12% переконані, що кожен партнер повинен виконувати свої обов'язки в межах визначених ролей. Ці результати відображають різноманіття поглядів на роль кожного з членів родини в процесі прийняття рішень.

Відповіді на закрите питання анкети №10 «Хто, на Вашу думку, повинен займатися вихованням дітей?» розподілилися так (рис. 3.10).

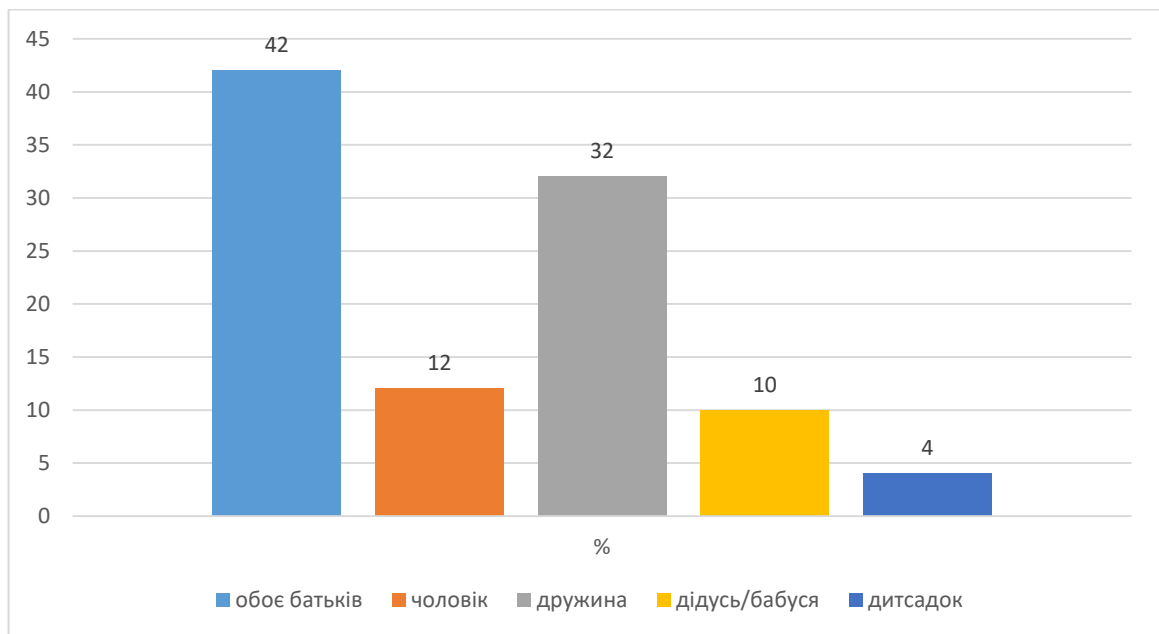

Рис. 3.10. Відповіді на питання «Хто має займатися вихованням дітей?», %

Як бачимо, 42% респондентів вважають, що мають бути включені в процес виховання дітей обоє батьків, 24% опитаних вважають, що цим має займатися чоловік, 32% – дружина, 10% – дідусь або бабуся, а 4% – вважають, що дітей треба віддати у дитсадок.

Відповіді на закрите питання анкети №11 «Чи мають прислухатися молоді люди до родичів перед одруженням?» розподілилися так (рис. 3.11).

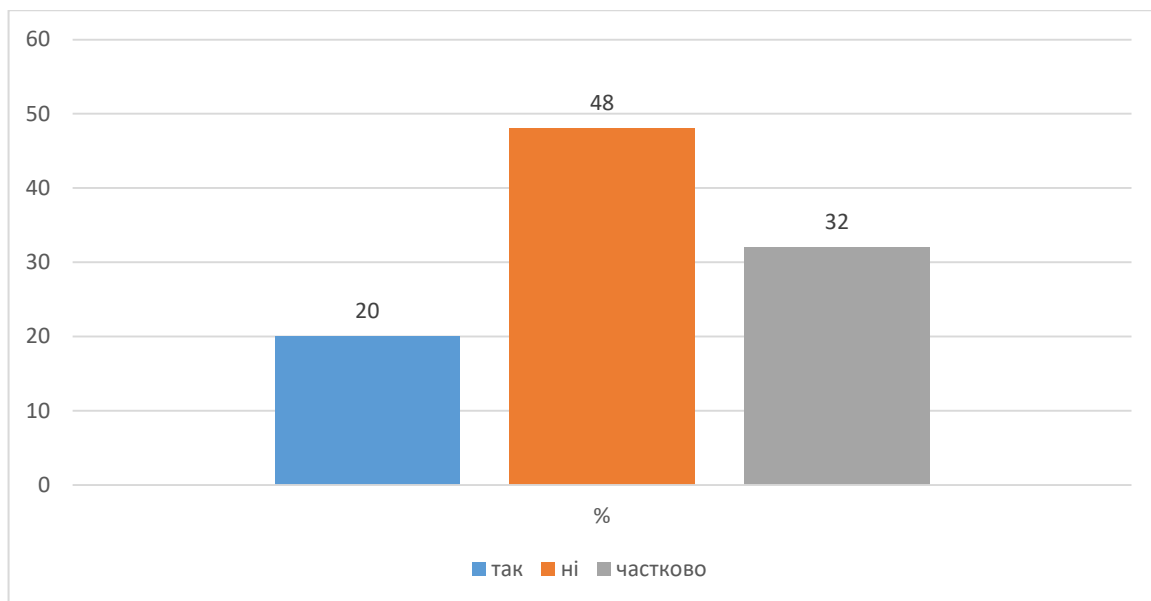

Рис. 3.11. Відповіді на питання «Чи мають прислухатися молоді люди до родичів перед одруженням?», %

Як бачимо, 20% респондентів вважають, що молоді люди мають прислухатися до родичів перед одруженням, 32% опитаних вважають, що частково, 48% вважають за краще не прислухатися до родичів перед одруженням.

Відповіді на закрите питання анкети №12 «Як впливають батьки на Ваші сімейні стосунки?» розподілилися так (рис. 3.12).

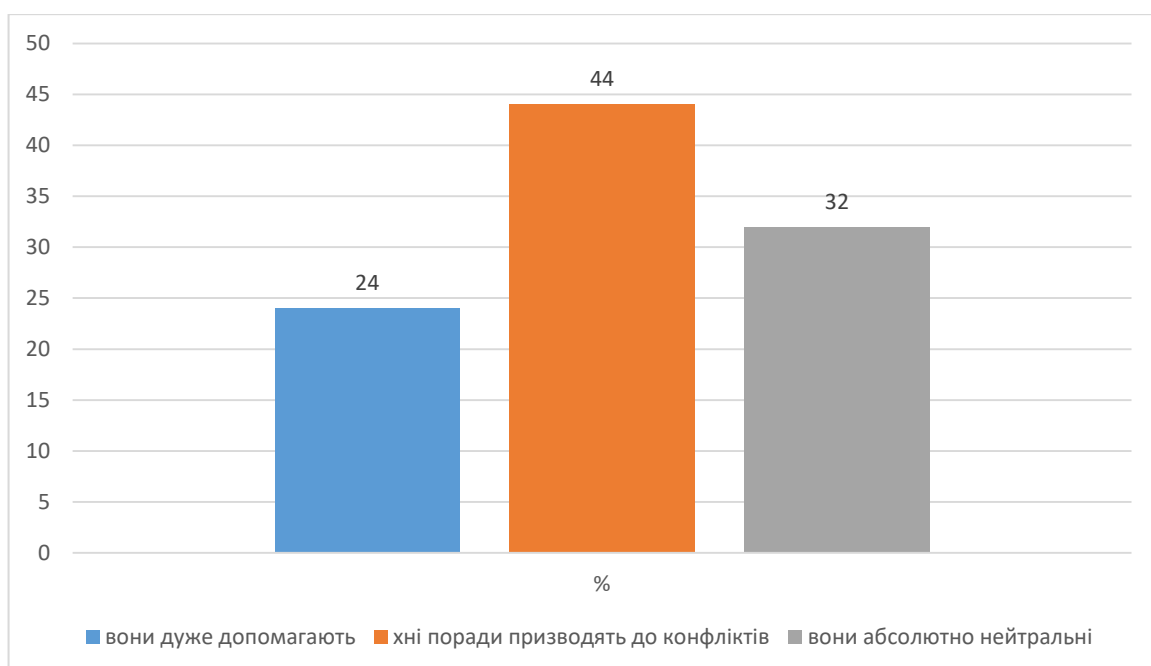

Рис. 3.12. Відповіді на питання «Як впливають

батьки на Ваші сімейні стосунки?», %

Згідно з отриманими результатами, 24% респондентів зазначили, що батьки надають значну підтримку у стосунках у сім'ї, 44% вважають, що їхні поради лише провокують конфлікти, а 32% оцінюють їхній вплив як цілком нейтральний.

Згідно з результатами аналізу відповідей на закрите питання анкети №13 «На Вашу думку, чи повинна держава організовувати спеціальні служби психологічної допомоги сім'ям?», проведеного в рамках дослідження, було зафіксовано таке розподілення відповідей респондентів (див. рис. 3.13).

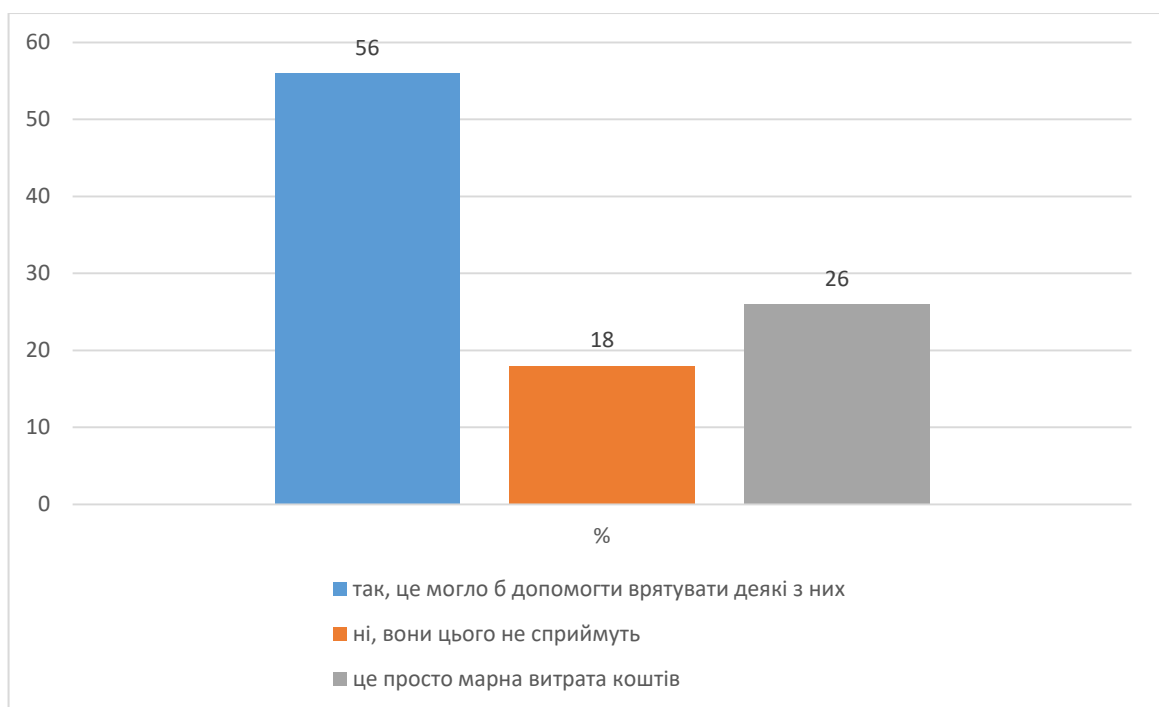

Рис. 3.13. Відповіді на питання «Чи повинна держава організовувати спеціальні служби психологічної допомоги сім'ям?», %

Згідно з отриманими даними, більшість респондентів (56%) висловлюють думку, що створення державних служб соціально-психологічної підтримки для молодих сімей могло б сприяти збереженню частини таких сімей. Водночас 26% учасників опитування вважають подібні заходи неефективними, розцінюючи їх як марну витрату державних коштів. Інші 18% респондентів переконані, що такі ініціативи не знайдуть відгуку серед населення.

Аналізуючи результати відповідей респондентів на запитання анкети про вік, вважаємо за потрібне розмежувати відповіді, створивши табл. 3.1.

Таблиця 2.1

Вікова структура опитаних респондентів

Вікові категорії	Кількість відповідей
18-22 років	6
23-25 років	9
26-30 років	18
31-35 років	17

З таблиці видно, що вік опитаних становить від 18 до 35 років, що дає змогу при подальшому аналізі анкетних даних врахувати думку представників молодих сімей із різних вікових категорій населення м. Тернопіль. Найактивнішими в опитуванні були особи третьої і четвертої вікової категорії – 18 і 17 респондентів, менш активними були люди другої вікової категорії – 9 респондентів, і лише 6 респондентів були першої вікової категорії.

Розподіл респондентів за статевую ознакою має такий вигляд: чоловіки – 46%, жінки – 54% від загальної кількості опитаних. Як бачимо, більш активними в соціальному дослідженні були жінки.

Аналізуючи відповіді респондентів на напіввідкрите запитання анкети про наявність і кількість дітей, вважаємо за потрібне розмежувати відповіді, створивши табл.3.2.

Таблиця 3.2

Наявність і кількість дітей в опитаних респондентів

Відповіді	Кількість відповідей	%
немає дітей	15	30
1 дитина	22	44
2 дітей	12	24
3 дітей	1	2
4 і більше дітей	0	0

Як бачимо, у 30% респондентів немає дітей, у 44% – одна дитина, у 12% – двоє дітей, а 2% опитаних належать до багатодітних сімей (у них троє дітей).

Аналізуючи відповіді респондентів на напіввідкрите запитання анкети про характер їхніх занять, роботи, професійної діяльності та ін., вважаємо за

потрібне розмежувати відповіді, створивши табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Характер роботи в опитаних респондентів

Відповіді	Кількість відповідей	%
Керівник	3	6
Спеціаліст	13	26
Службовець	12	24
Робітник	10	20
Студент	9	18
Тимчасово не працюю	3	6
Інше	0	0

Як бачимо, 6% респондентів працюють на керівних посадах, 36% – спеціалісти, 24% – службовці, 20% – робітники, 18%–студенти, 6% – тимчасово не працюють.

Аналізуючи відповіді респондентів на закрите запитання анкети про середньомісячний дохід сім'ї, вважаємо за потрібне розмежувати відповіді, створивши табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Середньомісячний дохід сім'ї в опитаних респондентів

Відповіді	Кількість відповідей	%
менше 5000 грн.	0	0
5000-10000 грн.	4	8
10000-20000 грн.	24	48
20000-30000 грн.	16	32
більше 30000 грн.	6	12

Як бачимо, лише 12% респондентів мають місячний сімейний дохід понад 30000грн., у решти дохід істотно менший: 8% –5000-10000грн., 48% –10000-20000грн., 32%– 20000-30000 грн.

Аналізуючи відповіді респондентів на закрите запитання анкети про їхній середньомісячний дохід, вважаємо за потрібне розмежувати відповіді, створивши табл.3.5.

Таблиця 3.5

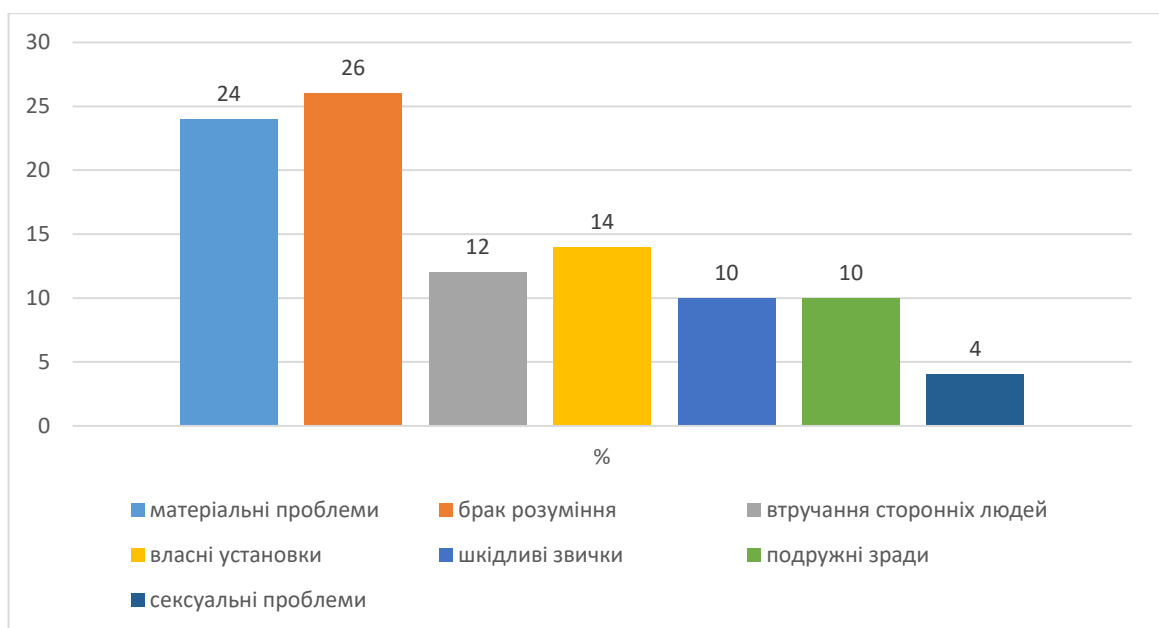
Середньомісячний особистий дохід опитаних респондентів

Відповіді	Кількість відповідей	%
менше 5000 грн.	0	0
5000-10000 грн.	2	4
10000-20000 грн.	32	64
20000-30000 грн.	14	28
більше 30000 грн.	2	4

Як бачимо, лише 4% респондентів мають місячний сімейний дохід понад 30000 грн., у решти дохід істотно менший: 4% – 5000-10000 грн., 64% – 10000-20000 грн., 4% – 20000-30000 грн.

Перевірка гіпотез. У процесі соціального дослідження підтвердилися основні гіпотези різного рівня стосовно усвідомлення населенням м. Тернопіль проблем функціонування молодого сім'ї:

Гіпотеза 1. Основними проблемами функціонування молодого сім'ї є: 1) матеріальні проблеми (24%); 2) брак розуміння (26%); 3) втручання сторонніх людей (особливо рідних) (12%); 4) власні установки (14%); 5) шкідливі звички (10%); 6) подружні зради (10%); 7) сексуальні проблеми (4%) (рис. 3.14).

Рис. 3.14. Основні проблеми функціонування молодого сім'ї, %

Гіпотеза 2. Проблеми у функціонуванні молодого сім'ї виникають через:
 1) суб'єктивні очікування та сподівання (30%); 2) психоемоційні фактори (28%); 3) фактори соціально-економічного характеру (42%) (рис. 3.15).

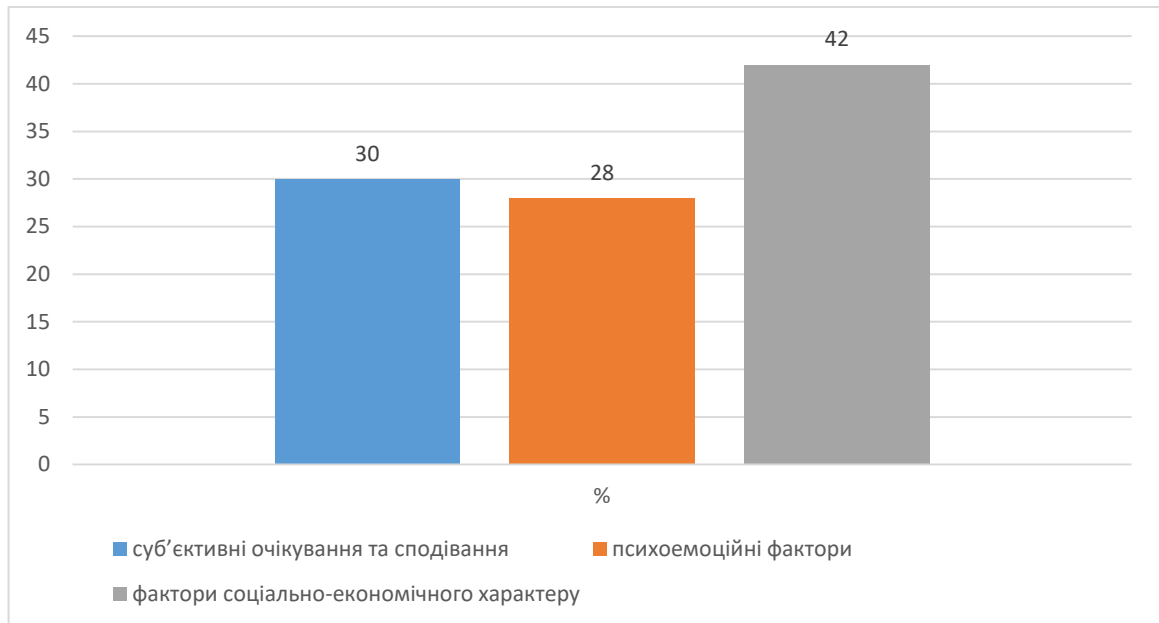

Рис. 3.15. Основні чинники проблем у функціонуванні молодого сім'ї, %

Гіпотеза 3. На думку респондентів, для забезпечення ефективної підтримки сім'ї з боку держави важливо не лише впроваджувати економічні та соціальні заходи, але й створювати служби соціально-психологічної підтримки. Таку думку поділяють 38% опитуваних.

Отже, проведене дослідження показує, що для успішного функціонування молодих сімей в сучасних умовах соціальним працівникам потрібно не тільки сприяти вирішенню їх проблем в соціально-економічній сфері, але й проводити соціально-психологічні тренінги для молодих сімей, пов'язані з навчанням спілкуванню, виробленням навичок взаєморозуміння та взаємної підтримки, корегування власних завищених сподівань від сімейного життя, зміною власних негативних установок стосовно сімейного життя.

3.2. Напрямки удосконалення соціальної підтримки молодої сім'ї та їх експериментальна апробація

З метою удосконалення соціальної підтримки молоді сім'ї у кризових умовах сьогодення, було проведено формувальний експеримент.

Дослідження та аналіз сучасної соціальної літератури дозволяють зробити висновок, що система соціальної підтримки молодих сімей в Україні здебільшого носить формальний та фрагментарний характер. Головним об'єктом такої підтримки є сім'ї, які належать до уразливих груп населення, зокрема ті, що опинилися в складних життєвих обставинах. Домінуючою формою допомоги залишається матеріальне забезпечення, тоді як заходи, спрямовані на профілактику соціальних проблем і підвищення рівня обізнаності молодих сімей, є недостатньо розповсюдженими.

У той же час, багато викликів, з якими стикаються молоді сім'ї, можуть бути подолані за допомогою комплексної соціально-психологічної підтримки. Це підкреслює необхідність розробки та впровадження корекційно-розвивальних програм, які б забезпечували якісну підтримку, спрямовану на зміцнення емоційного клімату в сім'ї та розвиток навичок ефективного спілкування між подружжям.

Одним із перспективних напрямів такої підтримки є організація соціально-психологічного тренінгу, який має сприяти глибшому саморозумінню подружжя та трансформації їхніх взаємин. Цей підхід базується на важливих принципах: емоційній щирості, відкритості, інформованості та конфіденційності. Як зазначається у дослідженнях, ці принципи стають ефективними лише за умов добровільної участі обох партнерів у програмі, що включає виконання спеціально розроблених завдань для самодіагностики [2]. Ефективність таких програм значною мірою залежить від внутрішньої мотивації учасників. Вони повинні бути зацікавлені в аналізі своїх стосунків, усвідомленні проблем і пошуку шляхів їх вирішення. Дослідники підкреслюють, що системний підхід до впровадження таких тренінгів

допоможе вирішити низку актуальних соціальних проблем, які супроводжують молоді сім'ї на різних етапах їхнього розвитку [3].

Науковці також наголошують на необхідності адаптації програм соціальної підтримки до специфічних потреб конкретних сімей, враховуючи їхній соціальний статус, рівень освіти та культурні особливості. Зокрема, за даними дослідження, сім'ї з низьким рівнем доходу частіше стикаються з емоційною напругою, що може бути подолано через спеціальні тренінгові сесії, спрямовані на управління стресом і розвиток емоційної стійкості [4].

Тому зміст програми містив вправи та запитання, які стимулювали саморозкриття учасників і допомагали усвідомити власні особистісні характеристики. Принцип взаємодії став основою програми, що відображалось як у змісті занять, так і в стилі проведення групових зустрічей, де соціальний працівник виступав як модель для спілкування учасників.

Основною метою програми соціально-психологічної підтримки молодих сімей «В моїй сім'ї гармонія» є гармонізація стосунків між подружжям.

Завдання програми можна сформулювати так:

1. Поглиблення знань молодих пар у сфері психології сімейного спілкування є важливим етапом створення гармонійних подружніх відносин. Такий підхід сприяє усвідомленню основ ефективної комунікації та розвитку взаєморозуміння, що, згідно з науковими дослідженнями, закладає фундамент для стійких і сприятливих умов у сімейному житті.

2. Одним із ключових завдань є забезпечення балансу між автономією партнерів і їхньою взаємозалежністю. Такий баланс допомагає створити простір для самореалізації кожного з учасників як активних суб'єктів сімейної взаємодії. Вчені наголошують, що досягнення цієї рівноваги сприяє розвитку здорової особистості в умовах подружніх відносин.

3. Значну увагу варто приділити формуванню реалістичних уявлень про сімейні ролі та їхню адаптивність. Як зазначають дослідники, гнучкість у розподілі обов'язків між партнерами є запорукою ефективного функціонування сім'ї в умовах сучасних соціальних викликів. У цьому контексті важливим є

усвідомлення, що подружні ролі не мають бути статичними, а повинні враховувати зміну життєвих обставин та потреб кожного з партнерів.

4. Усвідомлення молодими подружжями власних ціннісних орієнтацій, розвиток узгодженої системи сімейних цінностей.

Програма соціально-психологічної підтримки «В моїй сім'ї гармонія» включала 7 занять, спрямованих на підтримку молодих сімей. Вона складалася з двох основних компонентів: інформаційно-просвітницької та соціально-корекційної, а також домашніх завдань для самостійного виконання.

Зміст програми наведено в Додатку Б, а ігри та вправи для тренінгової програми – в Додатку В.

Аналіз програми показує, що її інформаційно-просвітницька складова базується на висвітленні теоретичних аспектів, таких як чинники гармонійних стосунків, профілактика конфліктів та запобігання дисгармонійним стосункам. Ці та інші складні питання були розглянуті в науково обґрунтованій, але доступній формі, з елементами гри та творчих завдань, що сприяло кращому сприйняттю матеріалу сімейними парами.

Інформаційно-просвітницька діяльність в рамках програми здійснювалася не шляхом звичайних лекцій, а за допомогою тренінгів, бесід, дискусій і обговорень, при цьому активно використовувалися візуальні та відео-презентації, експрес-тестування та міні-практики для подружніх пар. Такий формат дозволив значно підвищити емоційне залучення учасників, їхню зацікавленість та активність.

Основна перевага обраного формату соціально-психологічної підтримки молодих сімей полягає також у тому, що традиційні заходи, організовані державними структурами, часто є формальними і плановими, зосереджуючись на передачі інформації без надання практичних інструментів для її застосування у реальних життєвих ситуаціях. В таких умовах подружжя нерідко залишаються пасивними, не виявляючи інтересу або навіть ставляться до них негативно.

У ході соціально-психологічних тренінгів, молоді подружжя проявляли високий рівень відкритості та щирості. Завдяки активній участі у групових

дискусіях, діалогах, дебатах та численних сесіях у форматі «мозкового штурму», учасники отримали можливість глибше зрозуміти принципи гармонійних стосунків. Це дозволило їм не лише переосмислити власні взаємини через призму цих принципів, а й оцінити вплив таких взаємин на індивідуальний розвиток кожного партнера. Крім того, учасники змогли краще зрозуміти свої індивідуальні та сімейні ресурси і недоліки.

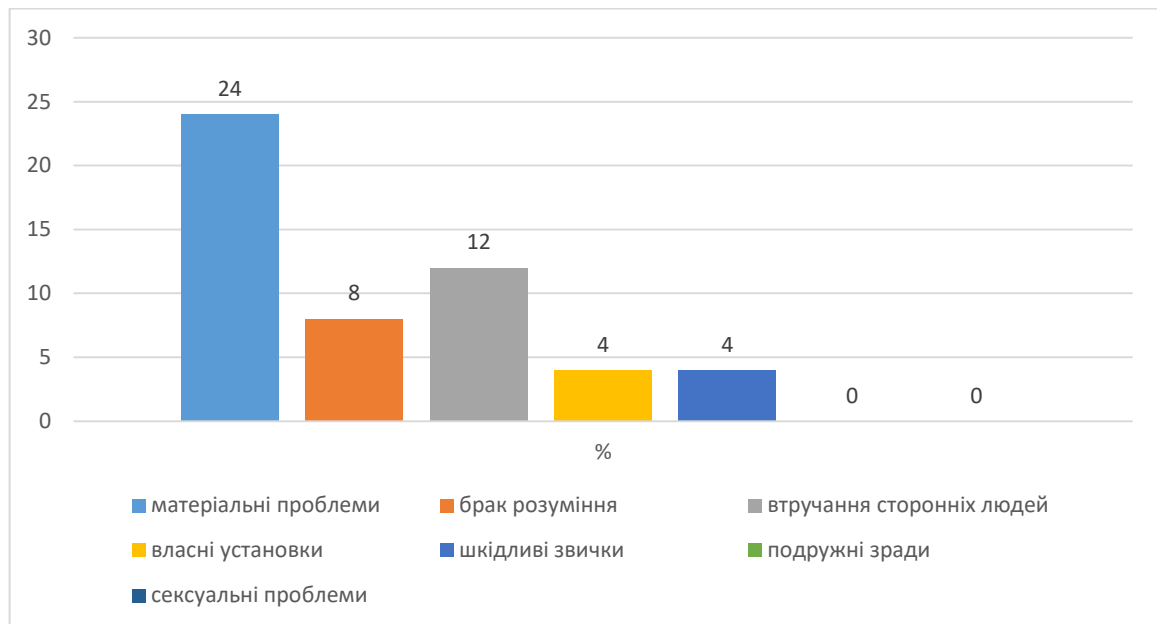
Таким чином, навіть враховуючи добровільний характер участі у програмі соціально-психологічної підтримки, обраний формат є оптимальним для навчання дорослих у напрямку гармонізації їхніх взаємин, оскільки він стимулює пізнавальну активність та бажання учасників переосмислити власні стосунки. Особливо ефективним є виконання подружжям домашніх завдань після кожного заняття. Кожній парі пропонуються завдання з виконання спеціальних вправ і практик, які передбачають використання теоретичних знань, отриманих під час занять. На початку кожної наступної зустрічі здійснюється детальний аналіз результатів роботи за тиждень, включаючи обговорення труднощів, з якими зіткнулися учасники, та досягнень, яких вдалося досягти.

Програма соціально-психологічної підтримки молодих сімей, розроблена з урахуванням специфіки потреб подружніх пар, включає серію із семи зустрічей із соціальним працівником, які проводяться з періодичністю раз на тиждень. Кожна сесія мала чітко визначену мету та комплекс завдань для досягнення поставлених цілей.

Розглянемо детально тематичний зміст кожного заняття, передбаченого програмою соціально-психологічної підтримки молоді сім'ї «В моїй сім'ї гармонія» (див. Додаток Г).

Наприкінці формувального експерименту було проведено повторне опитування молодих сімей. Зокрема, основними проблемами функціонування молоді сім'ї наприкінці формувального експерименту були: 1) матеріальні проблеми (24%, було 24%); 2) брак розуміння (8%, було 26%); 3) втручання сторонніх людей, особливо рідних (12%, було 12%); 4) власні установки (4%,

було 14%); 5) шкідливі звички (4%, було 10%); 6) подружні зради (0%, було 10%); 7) сексуальні проблеми (0%, було 4%) (рис. 3.15).

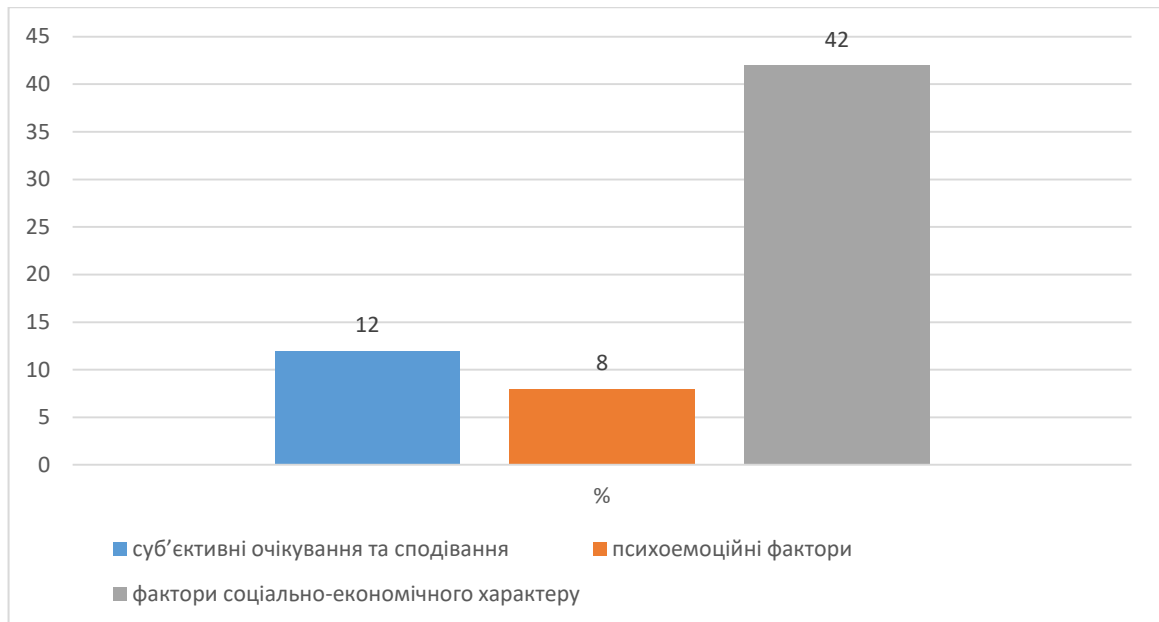

**Рис. 3.15. Основні проблеми функціонування молодії сім'ї
(другий діагностичний зріз, %)**

Тобто, як бачимо, наприкінці формувального експерименту серед досліджуваних підвищилося розуміння всередині молодії сім'ї, змінилися власні установки на більш конструктивні, зменшилися шкідливі звички, подружні зради і сексуальні проблеми.

Що стосується основних чинників виникнення проблеми функціонуванні молодії сім'ї, тонаприкінці формувального експерименту ці проблеми виникають через: 1) суб'єктивні очікування та сподівання (12%, було 30%); 2) психоемоційні фактори (8%, було 28%); 3) фактори соціально-економічного характеру (42%, було 42%) (рис. 3.15).

Тобто, як бачимо, наприкінці формувального експерименту серед досліджуваних змінилися на краще суб'єктивні очікування та сподівання, а також стали більш конструктивними психоемоційні фактори.

**Рис. 3.15. Основні чинники проблем у функціонуванні
молодої сім'ї(другий діагностичний зріз, %)**

Отже, проведене дослідження показує, що для успішного функціонування молодих сімей в сучасних умовах соціальним працівникам потрібно не тільки сприяти вирішенню їх проблем в соціально-економічній сфері, але й проводити соціально-психологічні тренінги для молодих сімей, пов'язані з навчанням спілкуванню, виробленням навичок взаєморозуміння та взаємної підтримки, корегування власних завищених сподівань від сімейного життя, зміною власних негативних установок стосовно сімейного життя. Розроблені заняття мають не лише надавати інформацію та освітлювати, але й за рахунок активного застосування таких методів, як дискусії, вирішення проблемних ситуацій, творчі завдання та робота з метафорами, виконувати важливу корекційну функцію.

Висновки до розділу 2

1. Для вивчення труднощів функціонування молодого сім'ї було проведено соціальне дослідження, у процесі якого підтвердилися основні гіпотези стосовно усвідомлення населенням м. Тернопіль проблем функціонування молодого сім'ї. Зокрема, основними проблемами функціонування молодого сім'ї

виявилися: 1) матеріальні проблеми (24%); 2) брак розуміння (26%); 3) втручання сторонніх людей (особливо рідних) (12%); 4) власні установки (14%); 5) шкідливі звички (10%); 6) подружні зради (10%); 7) сексуальні проблеми (4%). Доведено, що проблеми у функціонуванні молодої сім'ї виникають через: 1) суб'єктивні очікування та сподівання (30%); 2) психоемоційні фактори (28%); 3) фактори соціально-економічного характеру (42%). Встановлено, що для забезпечення ефективної соціальної підтримки молодих сімей необхідно враховувати не лише економічні та соціальні аспекти, але й важливість заходів у сфері соціально-психологічної допомоги. Такий підхід дозволяє враховувати потреби молодого подружжя у комплексному розвитку, забезпечуючи гармонійне співіснування та адаптацію до нових соціальних умов.

У межах наукових досліджень запропоновано і протестовано спеціалізовану корекційно-розвивальну програму «В моїй сім'ї – гармонія». Метою цієї програми є гармонізація взаємин між членами молодої сім'ї через розвиток навичок комунікації, подолання конфліктів та створення психологічно комфортного середовища. Програма включає серію тренінгових занять, які поєднують інформаційно-просвітницький компонент із соціально-корекційними елементами. Зокрема, використання таких активних методів, як дискусії, постановка проблемних ситуацій, виконання творчих завдань і робота з метафоричними образами, дає змогу досягати значного впливу на гармонізацію сімейних стосунків.

Цей підхід підкреслює важливість інноваційних методів у роботі з молоддю, дозволяючи не лише розширити їх знання, але й надати інструменти для саморозвитку та емоційної підтримки. Як зазначається, такі програми сприяють створенню передумов для зменшення соціального напруження у відносинах подружжя, що є ключовим фактором для стабільності молодих сімей.

2. Після упровадження програми підвищилося розуміння всередині сім'ї, змінилися установки на більш конструктивні, зменшилися шкідливі звички, подружні зради, змінилися на краще суб'єктивні очікування та сподівання, а

також стали більш конструктивними психоемоційні фактори.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі проведено теоретичне обґрунтування та емпірична перевірка особливостей соціальної підтримки молоді сім'ї у кризових умовах сьогодення, що дало можливість зробити такі висновки.

1. Визначено сутність трактування поняття молоді сім'ї у соціально-психологічній літературі. Молода сім'я визначається як невелика соціальна група, до складу якої входять подружжя, що спільно проживають не більше п'яти років. До цієї категорії належать як пари з дітьми, так і без них, незалежно від того, чи є їхній шлюб офіційно зареєстрованим, чи ні. У дослідженнях зазначається, що такий підхід дозволяє охопити різноманіття форм сучасних сімейних відносин. Вік кожного з подружжя не перевищує 35 років; основою сімейних взаємин є взаємна відповідальність, спільне ведення домашнього господарства, прагнення розвитку та самовдосконалення, а також виховання дітей. Науковці, вивчаючи молоді сім'ї, використовують такі критерії: вік подружньої пари, тривалість їхнього шлюбу, наявність дітей, а також фізичні, психологічні й репродуктивні характеристики.

2. Основні чинники та умови соціальної підтримки молодих родин. Соціальна підтримка молодих родин трактується як комплекс заходів правового й організаційного характеру, спрямованих на забезпечення соціального захисту цієї категорії населення. Її метою є сприяння відновленню здатності сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах, до самостійного забезпечення добробуту та активної участі в громадському житті. Основними інструментами такої підтримки є надання безкоштовних соціальних послуг та матеріальної допомоги відповідно до норм чинного законодавства. Вона має комплексний характер і охоплює заходи, спрямовані на подолання соціально-економічних, правових, психологічних і медичних викликів, які

постають перед молодими родинами. Виділяються кілька ключових аспектів соціальної підтримки. Перш за все, це юридичний компонент, що забезпечує відповідність заходів соціального захисту правовим стандартам. По-друге, організаційний підхід дозволяє узгодити діяльність різних установ, які надають допомогу. Таким чином, соціальна підтримка молодих родин є не лише реакцією на їхні потреби, але й превентивним механізмом, що запобігає погіршенню їхньої ситуації.

3. Аналіз нормативно-правової бази соціальної підтримки молодих родин. Правова регуляція соціальної підтримки молодих сімей в Україні ґрунтується як на міжнародних, так і на національних актах. З міжнародних документів важливими є Загальна декларація прав людини (1948), Європейська конвенція з прав людини (1950), Декларація прав дитини (1959) та Конвенція ООН про права дитини (1989). Національне законодавство включає положення Конституції України, Сімейного кодексу України та низки спеціалізованих законів, таких як «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». Проте, незважаючи на наявність розвиненої нормативно-правової бази, її ефективність залишається недостатньою. Основними причинами цього є недостатнє фінансування соціальних програм, брак кваліфікованих кадрів та недостатня координація між різними рівнями органів влади. Відповідно, для підвищення дієвості правового регулювання соціальної підтримки необхідно вдосконалювати механізми його реалізації та забезпечувати їх відповідність сучасним викликам.

4. Інституційна підтримка соціальної допомоги молодим родинам в Україні. Організація соціальної підтримки молодих сімей в Україні функціонує на кількох рівнях. На макрорівні центральними координаторами є Міністерство соціальної політики України, яке співпрацює з іншими відомствами, зокрема Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти і науки та Міністерством внутрішніх справ. На мезорівні значну роль відіграють департаменти соціальної політики, що забезпечують узгодженість дій у наданні соціальних послуг. Мікрорівень представлений місцевими органами влади, які

через відповідні департаменти та Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді організовують безпосередню роботу з родинами. У територіальних громадах соціальну підтримку забезпечують соціальні працівники у партнерстві з державними структурами, неурядовими організаціями, благодійними фондами та релігійними об'єднаннями. Важливу роль у наданні допомоги молодим родинам, які перебувають у складних обставинах, відіграють волонтерські організації, соціальні служби та спеціалізовані програми підтримки. Спільна робота різних суб'єктів забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем, що сприяє соціальній стабільності. У

5. У процесі аналізу труднощів, з якими стикаються молоді сім'ї, проведено соціологічне опитування серед мешканців м. Тернопіль. Його результати підтвердили основні припущення щодо усвідомлення громадянами проблем цієї соціальної групи. Серед найбільш поширених викликів виділено такі: матеріальні труднощі (24%), недостатнє взаєморозуміння (26%), втручання з боку родичів чи інших осіб (12%), особистісні установки (14%), наявність шкідливих звичок (10%), зради (10%), а також сексуальні проблеми (4%). На основі отриманих даних визначено основні причини труднощів у функціонуванні молодих сімей. Суб'єктивні очікування та сподівання спричинили труднощі у 30% випадків. Психоемоційні фактори були причиною у 28% опитаних, тоді як соціально-економічні аспекти спричинили проблеми у 42% сімей. Така структура свідчить про необхідність комплексного підходу до вирішення проблем молодих сімей, який би поєднував економічні, соціальні та психологічні заходи.

З метою вдосконалення соціальної підтримки молоді сім'ї в Україні розроблено низку практичних заходів, які пройшли апробацію. Було встановлено, що наявна система соціальної допомоги часто обмежується матеріальним забезпеченням сімей з вразливих категорій. Натомість профілактичні заходи щодо попередження проблем молодих сімей залишаються нерозвиненими. У зв'язку з цим розроблено корекційно-розвивальну програму «В моїй сім'ї – гармонія», спрямовану на покращення

подружніх стосунків. Програма включає сім тематичних зустрічей, кожна з яких спрямована на гармонізацію сімейного життя. Результати впровадження програми продемонстрували позитивні зміни: зросло розуміння між подружжям, покращились особистісні установки, зменшились прояви шкідливих звичок і подружніх зрад. Також спостерігалися конструктивні зміни у психоемоційній сфері взаємодії подружжя.

Майбутні наукові розвідки можуть бути спрямовані на вивчення специфіки соціальної підтримки інших категорій сімей. Особливу увагу варто приділити порівняльному аналізу соціальної підтримки різних типів сімей у різних соціокультурних контекстах, що сприятиме вдосконаленню наявних підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова С. Ю., Бялковська В. Г., Ліанова Е. М. Сім'я та сімейні відносини в Україні : сучасний стан і тенденції розвитку : колективна монографія. Київ : Основа, 2019. 248 с.
2. Алексєєнко Т.Ф. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки. Київ : ІЗМН, 2007. 84 с.
3. Андрюшкова Д.М. Соціальна робота з молоддю сім'єю *Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Умань, 11.10.2019 р.). Умань : Візаві, 2019. С. 10-14.
4. Аносова А. В. та ін. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. : у 2-х част. Ч. II : Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї та дитини. Київ : Обнова, 2017. 348 с.
5. Батищева Г. О., Зайцева З. Г. Робота соціальних служб для молоді з молоддю сім'єю : метод. реком. Київ : А.Л.Д., 2016. 367 с.
6. Безпалько О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Науковий світ, 2006. 363 с.
7. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 245 с.
8. Водяна О.В. Оцінка ефективності професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери до здійснення соціального супроводу сім'ї. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Педагогіка*. Вип. 21. Івано-Франківськ, 2014. С. 45-48.

9. Гаміна Т. С. Соціальне консультування молодії сім'ї як вид практичної діяльності працівника соціальної сфери. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ : ЛУГНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. № 2. С. 124-132.
10. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>.
11. Деякі питання надання комплексної електронної публічної послуги «єМалятко» : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2023 р. № 853. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2023-п#Text>.
12. Деякі питання надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня» : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 р. № 68. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68-2019-п#Text>.
13. Деякі питання надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2020 р. № 1180. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1180-2020-п#Text>.
14. Деякі питання надання соціальної підтримки багатодітним сім'ям : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2019 № 250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-2019-п#Text>.
15. Довга М. М. Основи соціально-правового захисту молодих сімей : метод. реком. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 127 с.
16. Довга М. М. Подолання проблем серед молодих сімей і формування міцної сім'ї в сучасному українському суспільстві : інформаційний посібник. Івано-Франківськ : НАІР, 2021. 112 с.
17. Долинська Л., Демидова Т. Підготовка молоді до сімейного життя (соціально-психологічний тренінг). Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. 73 с.
18. Зайцева З. Г., Трубавіна І. М. Соціальна підтримка сім'ї. Комплексні програми центрів ССМ. Київ : УДЦССМ, 2011. 217 с.
19. Замашкіна О. Д. Комплексний підхід щодо соціальної підтримки молодих сімей. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2016. № 1-2. С. 77-85. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/srutip_2016_1-2_10.

20. Зацепін В. І. Молода сім'я : соціально-економічні, правові, морально-психологічні проблеми. Київ : Наука, 1999. 313 с.
21. Зберегти сім'ю : соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах / авт.-упоряд. : Мороз О.М., Постолук Г.І., Семигіна Т.В. та ін. Київ : ЕКМО, 2008. 160 с.
22. Зверєва І. Д. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих ситуаціях. Київ : Знання-Прес, 2006. 103с.
23. Інтегровані соціально-психологічні служби : теорія, практика, інновації / за ред. І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. Київ : Фенікс, 2007. 528 с.
24. Капська А.Й., Олексюк Н.С., Калаур С.М. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : посібник. Тернопіль : Астон, 2010. 304 с.
25. Капська А.Й., Пеша І.В. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. Київ : Центр учбової літератури, 2012 . 232 с.
26. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. : у 2-х ч. Київ : Обнова, 2017. Т. I : Сучасні орієнтири та ключові технології. 256 с.
27. Козубовська І. В., Керецман В. Ю., Товканець Г. В. Роль і функції соціально-психологічної служби в роботі з сім'єю. Ужгород, 2008. 82 с.
28. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
29. Консультування сім'ї : методичні поради / за ред. В. Г. Постового. Київ : ДЦССМ, 2013. 303 с.
30. Котлова Л.О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї. *Science*. 2014. № 2. Р. 176-182.
31. Любецька М. М. Аналіз діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції : практика та досвід*. Київ, 2018. № 17. С. 102-108.
32. Ляшенко Т.С. Кризові тенденції у розвитку молоді сім'ї в сучасній Україні. *Держава та глобальні зміни: історична соціологія панування та*

- спротиву в епоху модерну* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26-27 листопада 2015 р.). Київ : Талком, 2015. С. 516-518.
- 33.Мацьковський М. С. Соціологія сім'ї : проблеми теорії, методології і методики. Київ : Ін Юре, 2019. 116 с.
- 34.Медіна Т. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2010. №1. С. 13-24.
- 35.Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з молодими сім'ями: поняття та загальна характеристика. *Освітні обрії*. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2019. № 2(49). С. 75-77.
- 36.Міжнародно-правові стандарти прав людини : документи і матеріали / уклад. Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро : ДДУВС, 2021. 884 с.
- 37.Молода сім'я : проблеми та умови її становлення / за ред. А. Й. Капської. Київ : ДЦССМ, 2003. 184 с.
- 38.Ничипоренко С.В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань : Сочінський, 2011. 288 с.
- 39.ПілецькаЛ. С. Матримоніальні уявлення як чинник суб'єктивного благополуччя особистості в шлюбі : монографія. Київ : ПрінтКвік, 2015. 216 с.
- 40.Полянська Н. Реалізація державної соціальної політики України щодо підтримки молодих сімей. *Могилянські читання – 2018 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти* : зб. тез XXI Всеукр. наук.-метод. конф. (Миколаїв, 12-17 лист. 2018 р.). Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. С. 107-109.
- 41.Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>.
- 42.Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1.06.2000 р. №35. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>.
- 43.Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.

- 44.Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. № 42. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 42. С. 213.
- 45.Про сприяння соціального становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України № 2998-ХІІ від 05.02.1993р. (втратив чинність). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>.
- 46.Психологія сім'ї : навч. посіб. / В. М. Поліщук, Н. М. Ільїна, С. А. Поліщук та ін. Суми : Університетська книга, 2009. 282 с.
- 47.Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки : тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / авт.-упоряд. В. Г. Головатий, А. В. Калініна, О. А. Виноградова ; за ред. Т.Ф. Алексеєнко. Київ : Основа-Принт, 2007. 128 с.
- 48.Ропасєва Г. О. Особливості соціальної роботи з сім'єю в територіальній громаді. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2010. №2. С. 43-49.
- 49.Руденко Т. П. Молода сім'я в Україні : соціально-філософський аналіз. Київ : Знання-Прес, 2014. 118 с.
- 50.Сердюк Л. З. Психологічні чинники конфлікту подружжя на різних етапах шлюбу. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України. Київ : Любіть Україну, 2000. Т. 2. С. 62-67.
- 51.Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-ІІІ. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
- 52.Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. С.Я. Фурси. Київ : КНТ, 2008. 1248 с.
- 53.Сіцінська М. В., Любецька М. М. Основні складові механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез міжнар. наук. конф. «Сімнадцяті осінні юридичні читання»* (Хмельницький, 19-20 жовт. 2018 р.). Хмельницький : Хмельниц. ун-т. упр. та права, 2018. Ч. 1. С. 97-101.

- 54.Словник-довідник для соціальних педагогів і соціальних працівників / за ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. Київ, 2017. 260 с.
- 55.Слюсаревський М. Деякі особливості сучасних уявлень молоді про шлюб (аналіз символічної репрезентації). *Соціальна та політична психологія*. 2020. № 6. С. 30-32.
- 56.Соціальна педагогіка : словник-довідник / за ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
- 57.Соціальна підтримка молодोї сім'ї : збірник інформаційних, теоретичних і методичних матеріалів для працівників соціальних служб / за ред. А.Й. Капської. Вип. 1. Київ – Харків : Верес, 2012. 174 с.
- 58.Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (9 червня 2022 р., м. Суми). Суми : СумДПУ імені А. Макаренка, 2022. 326 с.
- 59.Соціальна робота : підручник / В. А. Поліщук, О. П. Бартош-Пічкарь, Н. М. Горішна та ін. Тернопіль : Астон, 2010. 330 с.
- 60.Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. : у 2-х ч. / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко та ін. Київ : Обнова, 2017. Ч. I : Сучасні орієнтири та ключові технології. 256 с.
- 61.Соціальна робота з різними категоріями клієнтів : науково-навчально-методичний посібник / С. Харченко, М. Кратінов, Л. Ваховський та ін. Луганськ, 2013. 198 с.
- 62.Соціальна робота з сім'єю : проблеми, пошуки, перспективи / за ред. Пінчук І.М., Толстоухової С.В. Київ : УДЦССМ, 2010. 276 с.
- 63.Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка материнства й дитинства в Україні (XX – початок XXI ст.) : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2018. 320 с.
- 64.Сучасна українська сім'я : медико-соціальні аспекти : монографія / Лісовський В., Шурма І., Коробчанський В. Харків : Майдан, 2021. 268 с.
- 65.Сучасні теорії соціальної роботи : антологія / упоряд. Т. Семигіна. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 160 с.

- 66.Сушко А. Стабільність молодії сім'ї в Україні : соціально- філософський та демографічний аспекти. *Мультиверсум : філософський альманах*. Київ : Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2014. С. 235-242 с.
- 67.Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навчальний посібник. Київ : ДЦССМ, 2012. 132 с.
- 68.Тупікіна І.А. Актуальність соціальної підтримки сім'ї як соціального інституту в умовах воєнного стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 р.). Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2023. С. 359-363.
- 69.Федоренко Р. П. Діагностика реакцій подружжя на сімейну кризу в практиці консультування. Київ : Знання, 2010. 127с.
- 70.Чернуха Н. М. Категорія соціально-педагогічної підтримки : теорія і практика. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 179-182
- 71.Чечко Т., Лях Т. Сутність соціально-педагогічної підтримки особистості. *Наук. вісник Чернівецького університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2015. Вип. 139. С. 207-214.
- 72.Шевчишена О. В. Вплив соціально-психологічних установок на сімейне життя та виникнення конфліктів у молодій сім'ї. *Проблеми загальної та педагогічної психології*:зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України. Київ, 2009. Т XI., ч. 2. С. 523-532.
- 73.Шумна Л.П. Право на соціальну підтримку і гарантії його реалізації в умовах ринкової економіки : монографія. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2014. 380 с.
- 74.Щербина В. В. Соціокультурні умови та наслідки трансформації норм соціального інституту родини та шлюбу. Київ : Соціальні технології, 2017. 448 с.

- 75.Яковлев О.А. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення : питання сьогодення. DOI : <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.13>
- 76.Яцина О. Ф. Трансформації практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства : монографія. Ужгород : Карпати, 2018. 280 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Шановні друзі! Просимо Вас взяти участь у дослідженні факторів, які найбільше впливають на функціонування молодого сім'ї. Заповнення анкети забере у Вас не більше півгодини. Ваша думка є важливою для нас.

Дайте, будь-ласка, відповіді на наступні запитання. До кожного питання наводяться варіанти відповідей. Оберіть той, який найбільше відповідає Вашій думці, і обведіть його, або напишіть свій варіант відповіді там, де це передбачено.

Від щирості Ваших відповідей залежить якість дослідження. Результати використовуватимуться виключно у наукових цілях. Анонімність гарантуємо.

1. Які проблеми Ви вважаєте головними для молодого сім'ї?

2. Чи впливають фінансові негаразди на стосунки у молодій сім'ї?

- а) анітрохи не впливають*
- б) починаються сварки та роздратування*
- в) не знаю*

3. Чи має прислухатися подружжя один до одного?

- а) завжди*
- б) інколи*
- в) не знаю*

4. Чи повинні підтримувати члени сім'ї один одного морально в складних життєвих ситуаціях?

- а) так, завжди
- б) інколи буває
- в) ні

5. Чи допомагає відвертість у сімейних стосунках?

- а) інколи вона просто шкодить
- б) це дуже важлива риса, без якої такі стосунки просто неможливі
- в) вона потрібна не завжди

6. Чи впливає на міцність сім'ї спільний відпочинок?

- а) так, це допомагає дізнатися більше один про одного
- б) жодного впливу
- в) це не має ніякого відношення до стосунків
- г) інше _____

7. Розмістіть за рівнем чинники, які погіршують сімейні відносини (1 – найменше погіршує, 7 – найбільше погіршує):

а	алкоголізм
б	брак спілкування
в	егоїзм
г	матеріальні негаразди
д	сексуальні проблеми
е	брак часу на сім'ю
є	втручання рідних
ж	нерозуміння один одного
з	взаємні образи

8. Чому відбуваються подружні зради у молодих сім'ях?

9. Хто, на Вашу думку, повинен бути головою молодій сім'ї?

- а) все повинно вирішуватися спільно
- б) кожен має свої обов'язки
- в) чоловік
- г) дружина

10. Хто, на Вашу думку, повинен займатися вихованням дітей?

- а) обоє батьків повинні бути включені в процес виховання
- б) він(вона) не вміє спілкуватись з дітьми, я змушений(а) виховувати їх сам(а)
- в) дітей треба віддати у дитсадок
- г) бабуся та дідусь потурбується про дітей, бо в молодих нечасу

11. Чи мають прислухатися молоді люди до родичів перед одруженням?

- а) ні*
- б) частково*
- в) так*

12. Чи впливають батьки на сімейні стосунки?

- а) вони дуже допомагають*
- б) їхні поради лише призводять до конфліктів*
- в) вони абсолютно нейтральні*

13. На Вашу думку, чи повинна держава організовувати спеціальні служби соціально-психологічної допомоги сім'ям?

- а) так, це могло б допомогти врятувати деякі з них*
- б) це пуста трата грошей*
- в) наші люди цього не сприймуть*

14. Ваш вік:

- а) 18-22*
- б) 23-30*
- в) 31-35*

15. Ваша стать:

- а) чоловіча*
- б) жіноча*

16. Скільки у Вас дітей:

- а) нема*
- б) 1*
- в) 2*
- г) 3*
- д) _____*

17. Ви є мешканцем:

- а) обласного центру (м. Тернополя)*
- б) районного центру*
- в) села*

18. Характер Вашої роботи:

- а Керівна посада*
- б Робітник*
- в Сезонна, тимчасова робота*
- г Безробітний*
- д Інше _____*

19. Вкажіть середньомісячний дохід вашої сім'ї:

- а) менше 5000 грн.
- б) 5000-10000 грн.
- в) 10000-20000 грн.
- г) 20000-30000 грн.
- д) більше 30000 грн.

20. Ваш особистий дохід

- а) менше 5000 грн.
- б) 5000-10000 грн.
- в) 10000-20000 грн.
- г) 20000-30000 грн.
- д) більше 30000 грн.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б

Зміст програми соціально-психологічної підтримки молодої сім'ї «В моїй сім'ї гармонія»

Тема заняття	Інформаційно-просвітницька складова	Практики та домашнє завдання
Заняття 1. Тема: «Гармонійні стосунки: міф чи реальність?»	Міні-лекція «Система стосунків у подружжі» з обговоренням основних чинників гармонійних/дисгармонійних взаємин	1. Аналіз особливостей впливу батьківських сімей на кожного з членів подружжя (виховання, позитивні якості, принципи та традиції). 2. Пошук вектору бажаних змін в стосунках батьків. 3. Практичне завдання для подружжя: малюнок кола гармонійності їх стосунків.
Заняття 2. Тема: «Гармонійні стосунки: єдність або розділення»	Міні-лекція «Автономність-залежність у стосунках подружжя» з обговоренням особливостей безконфліктної й оптимальної емоційної та психологічної дистанції батька та матері в своїх стосунках	1. Аналіз ступеня єдності подружжя. 2. Визначення сфер доміантних позицій батька та матері. 3. Відстеження дій для об'єднання або розмежування подружжя у різних сферах. 4. Аналіз причин виникнення непорозумінь між батьками на тлі надмірної залежності або автономності один від одного. 5. Опрацювання спогадів про початок стосунків в контексті автономності – залежності. 6. Практичне завдання для подружжя: організація побачення один для одного, написання листа один одному і т. ін.
Заняття 3. Тема: «Гармонійні стосунки: сімейні ролі»	Міні-лекція «Гнучкість сімейних ролей» та обговорення ролей чоловіка та батька а також жінки та матері в сім'ї. Відеоматеріал про	1. спільна графічна фіксація подружжям спогадів про їх родини; 2. спільний аналіз позитивних та негативних якостей, набутих подружжям з дитинства й до сьогодні; 3. оцінка дружини себе як жінки та чоловіка себе

	жіночі секрети гармонізації стосунків з чоловіком.	як чоловіка; 4. спільний перелік функцій, які на думку подружжя мають виконуватися ними в сім'ї; 5. провести «переоблік сімейних ролей»: завершити його створенням «Сімейного статуту відносин».
Заняття 4. Тема: «Гармонійні стосунки: мови любові»	Міні-лекція «Емпатія у стосунках подружжя» з обговоренням різних видів «мов любові» за Г. Чепменом	1. Завдання на перелічення подружжям відомих їм способів виявлення любові. 2. Завдання на відслідковування подружжям способів любові, які зазвичай проявляються ними в сім'ї один до одного. 3. Практичне завдання на словесне висловлювання про почуття любові в подружжі. 4. Визначити власну мову любові та мову любові свого партнера. 5. Складання батька та матері «Карти улюблених якостей моєї жінки (чоловіка). 6. Практичне завдання для подружжя: намалювати кожному рівень наповненості (на прикладі уявної посудини) любові та співпереживання один до одного.
Заняття 5. Тема: «Гармонійні стосунки: спільні цінності батьків»	Міні-лекція «Ціннісно-орієнтаційна єдність подружжя» та обговорення різниці в цінностях декількох поколінь стосовно роботи, взаємодопомоги, керівництва, обов'язків, дорослості, сім'ї, майбутнього, відпочинку, очікувань. Обговорення змісту і значення духовних та матеріальних цінностей як основи життя людини.	1. Завдання на перелічення подружжям цінностей, які були сформовані в них ще з дитинства. 2. Аналіз подружжям цінностей, які, на їхню думку, найбільш притаманні їм. 3. Практичне завдання для подружжя: намалювати уявну схему «Кордони моїх цінностей» - визначити для себе та ознайомити один одного щодо головних цінностей, якими вкрай важко поступатися
Заняття 6. Тема: «Гармонійні стосунки: ми – батьки»	Міні-лекція «Узгодженість батьків», обговорення ефективного виходу з конфліктних ситуацій, важливості єдності матері та батька у вихованні своєї дитини виховних підходів	1. Завдання: обговорити в подружній парі методи виховання в батьківських родинах. Визначитись з тим, що варто перейняти, а що - варто поступово трансформувати. 2. Практичне завдання для подружжя: заштрихувати таблицю розподілу обов'язків у вихованні дитини між матір'ю та батьком
Заняття 7. Тема: «Гармонійні стосунки: як	Міні-лекція «З чого складається задоволеність стосунками в	1. Завдання для подружжя: подружжя: поміркувати – чи було б краще жити один без одного? 2. Аналіз еволюції своїх стосунків: від першого

їх зберегти»	подружжі», обговорення теми «Як наповнити амфору кохання та гармонії?»	дня знайомства до сьогодні (що подобається, що змінювали, що б додали). 3. Творче завдання: зробити колаж «В моїй сім'ї гармонія» - як подружжя бачить свої стосунки через 30 років.
--------------	--	--

Додаток В

Ігри та вправи для тренінгової програми «В моїй сім'ї гармонія»

1. Вправи для сприяння знайомству учасників

«Особистий момент». Мета – сприяти знайомству за допомогою використання звичайних особистих речей учасників. Час – 5 хв. Кількість учасників – без обмежень (за наявності великої групи, можна розділити її на підгрупи, які створюватимуть власні невеликі кола). Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення відсутні.

Процедура: учасники розміщуються на стільцях по колу. Тренер пропонує кожному знайти в себе будь-яку річ (на тілі, у кишені, гаманці, сумці тощо), яку учасник вважає унікальною для інших, але звичною для себе, та розповісти групі історію цієї речі. Один член групи (або сам тренер) починає вправу, далі по черзі її продовжують усі учасники. Модифікований варіант цієї вправи: перший учасник бере в руки якусь власну річ і від її імені розповідає про себе (наприклад, «я – олівець Тетяни, знаю її не дуже давно, але можу розповісти про неї таке...»).

Далі так само, по черзі, від імені особистих речей розповідають про себе всі учасники групи. Під час вправи тренер фокусує увагу членів групи на тому, що вміння розкритися перед іншими – важлива особистісна якість, що сприяє встановленню контакту з людьми. Якщо людина не відкрита, не бажає розповідати про свої переживання й надії, промахи й невдачі, це, з одного боку, створює в інших враження успішності, добробуту цієї людини, але з іншого – заважає побудові щирих стосунків, взаємодопомозі в групі.

«Цікаве ім'я». Мета – сприяти знайомству за допомогою розповіді про своє ім'я. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень (за наявності великої групи, можна розділити її на підгрупи, які створюватимуть власні невеличкі кола). Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – відсутні. Процедура: учасники розміщуються на стільцях по колу. Тренер

пропонує кожному розповісти щось цікаве, кумедне, незвичайне про своє ім'я, щоб допомогти іншим запам'ятати ім'я промовця та асоціювати це ім'я з конкретною особою члена тренінгу.

«Знаки Зодіаку». Мета – сприяти знайомству за допомогою рухів. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для рухів. Процедура: учасники розміщуються стоячи по колу. Тренер пропонує учасникам вишикуватися в лінію відповідно до місяця народження кожного (наприклад, щоб ліворуч стояли народжені в січні, далі – в лютому і т.д.), але повідомляти іншим свій місяць/день народження дозволяється лише мовчки, використовуючи рухи, міміку. Коли учасники вишикувалися, тренер просить їх назвати вголос день свого народження. Тренер сприяє тому, щоб можливі помилки й не-порозуміння слугували створенню веселої атмосфери, сприймалися з гумором, без образ.

«Моменти в житті». Мета – сприяти знайомству учасників. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – аркуші паперу, тверді основи для письма, олівці, ручки. Особливі вимоги до приміщення – відсутні. Процедура: учасники отримують письмове приладдя і розташовуються на стільцях по колу. Тренер пропонує кожному сформулювати тему щодо особистого життя (про незвичайний факт біографії, кумедну, дивовижну історію тощо), яку учасник може розповісти іншим членам групи. Тренер збирає аркуші, зачитує зміст і представляє автора.

«Інтерв'ю». Мета – сприяти знайомству учасників. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для роботи в парах. Процедура: учасники стоять по колу. Тренер пропонує кожному обрати незнайомого партнера (або, якщо всі незнайомі і вагаються обрати пару, проводить вправу «розрахунок на перший–другий»). Учасники по черзі беруть один у одного інтерв'ю з метою дізнатися про іншого щонайменше три будь-яких факти. Далі кожний учасник пари по черзі представляє іншого учасника всій групі і розповідає, про що зміг дізнатися.

«Візитівка». Мета – сприяти знайомству учасників. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – папір, клей, олівці, фломастери, ножиці. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для виготовлення візитівок. Процедура: учасники розташовані на стільцях по колу, мають вільний доступ до канцелярського приладдя. Тренер пропонує кожному зробити графічне зображення візитівки для свого сусіда і представити його групі.

«Це чудово!». Мета – сприяти знайомству учасників. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для створення вільного півкола. Процедура: учасники стоять півколом, достатньо великим, щоб промовцям було зручно виступати. Тренер пропонує кожному по черзі вийти в центр півкола і розповісти про якусь свою якість, уміння чи таланти (наприклад, «я люблю танцювати», «я вмію стрибати через калюжі» тощо). У відповідь на

кожне таке висловлювання всі, хто стоїть у півколі, повинні хором відповісти: «Це чудово!» і одночасно підняти вгору великий палець.

«Компліменти». Мета – надати можливість учасникам висловитися на адресу колег по групі. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – м'яч. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для кидання м'яча в колі. Процедура: учасники стоять у колі. Тренер пропонує придумати компліменти партнерам, перший говорить комплімент і кидає м'яча учаснику, якому цей комплімент призначений. Цей учасник кидає м'яча іншому, якому хоче сказати свій комплімент, і так далі. Тренер стежить, щоб комплімент отримав кожний учасник.

«П'ять добрих слів». Мета – надати можливість учасникам висловитися на адресу колег по групі. Час – до 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – приладдя для письма й малювання. Особливі вимоги до приміщення – відсутні. Процедура: учасники діляться на підгрупи по п'ять осіб, розташовуються на стільцях колами, отримують вільний доступ до приладдя для письма й малювання. Тренер пропонує кожному учаснику обвести свою долоню на аркуші паперу й позначити на малюнку своє ім'я. Далі аркуш передається сусідові праворуч, натомість попередній учасник одержує малюнок від сусіда ліворуч. В одному з «пальців» отриманого малюнка позначається якась приваблива риса власника «долоні» (наприклад, «ти дуже добрий», «ти завжди заступаєшся за слабких», «мені дуже подобаються твої історії» тощо).

Вправа триває, поки заповнена записами «долоня» повернеться до власника. Коли всі п'ятірки закінчили вправу, тренер збирає малюнки й зачитує «компліменти», а учасники групи повинні здогадатися, кому записи призначаються. Наприкінці вправи тренер повертає власникам їхні «долоні». Якщо регламент тренінгу дозволяє збільшити час на цю вправу, можна провести усне обговорення або письмово відповісти кожному учаснику на запитання «Які почуття у Вас виникли, коли Ви читали записи на своїй паперовій долоні? Чи всі Ваші чесноти, які написали інші, Вам відомі?»

На якого казкового героя я схожий? Мета – надати можливість учасникам висловитися на адресу колег по групі, виражаючи себе через асоціативні уявлення. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – м'яч. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для кидання м'яча в колі. Процедура: учасники стоять у колі. Тренер пропонує пригадати відомих казкових героїв, подивитися уважно на всіх присутніх, кожному учасникові обрати серед інших людину, яка викликає в нього асоціації з яким-небудь персонажем казки (героєм мультфільму).

Тренер пропонує кожному запам'ятати, від кого він одержуватиме м'яча, і що при цьому буде сказано. Перший учасник, який має м'яча, кидає його обраній людині і говорить, кого саме нагадує адресат (наприклад: «Галино, мені здається, що ти схожа на Русалоньку» тощо). Той, у кого опинився м'яч, кидає його іншому учаснику, називаючи персонаж, з яким асоціюється ця людина. Вправа триває поки м'яч побуває в кожного учасника. Останній учасник, до якого потрапив м'яч, повертає його тому, від кого отримав, і висловлює свою думку щодо повідомленої асоціації (наприклад: «Вітю, ти сказав, що я схожа на

Русалоньку, а я ототожнюю себе з Дюймовочкою»). Доки всі учасники висловляться щодо отриманих асоціацій, вправа триває у зворотному напрямі.

2. Вправи для з'ясування очікувань учасників

Це особливо важливо, коли тренінг триває довше, ніж один день. Якщо учасники висловлюють свої сподівання і очікування щодо занять кожного дня, це допомагає тренеру визначити, на чому робити наголос, і створює певну особисту відповідальність учасників стосовно мети їхнього навчання.

«Незакінчені речення». Мета – дати можливість учасникам визначити свої очікування. Час – до 10 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – аркуші паперу, відповідно до числа учасників, з чотирма незакінченими реченнями, ручки. Особливі вимоги до приміщення – відсутні. Процедура: тренер роздає кожному учаснику аркуш паперу, на якому написані такі незакінчені речення: а) від тренера я очікую...; б) від інших учасників я очікую...; в) від себе я очікую...; г) мета, яку я маю намір досягти – Тренер пропонує кожному відповісти на запитання одразу, або після короткого обговорення в парах, малих групах, всією групою, потім збирає заповнені аркуші. Коли тренінг завершиться, ці аркуші будуть роздані учасникам знову, щоб вони могли вирішити, якою мірою тренінг задовольнив їхні очікування. Це допоможе учасникам у виробленні підсумкової оцінки тренінгу.

«Чарівна подушка». Мета – дати можливість учасникам висловити свої бажання, і при цьому відчути, що інші уважно слухають ці бажання, сприймають їх. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – маленька подушка. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для утворення кола. Процедура: тренер повідомляє, що є чарівна подушка, яку покладено в центрі кола, і кожний учасник, по черзі, має, сидячи на ній, розповісти групі про свої очікування від тренінгу та про бажання, які виникають із цього приводу.

«Чотири сфери». Мета – дати можливість учасникам висловити свої очікування. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – відсутні. Процедура: тренер повідомляє, що люди звичайно вкладають енергію в різні сфери свого життя, з яких можна умовно виділити такі – власне тіло, життєва діяльність, контакти з іншими людьми, фантазії. Він пропонує подумати й написати, як учасники використали б свою енергію й час, якщо можливості були б необмеженими; які бажання й очікування мають учасники на найближчий день, тиждень, місяць, півроку, п'ять років, розподіливши записи за такими чотирма сферами: а) що робитиме учасник для фізичного аспекту особи – зовнішньої краси, фізичного здоров'я (тіло); б) для професійної кар'єри, позапрофесійних інтересів (діяльність); в) для родини, друзів (контакти); г) для творчості, майбутнього, наприклад, для міста, країни, людства (фантазії).

Потім група коротко обговорює записані очікування/бажання, намагаючись уявити, чи енергія розподіляється рівномірно між цими чотирма сферами, чи рівноваги немає, а превалюють очікування в певних сферах.

3. Вправи для згуртування групи

«Прядіння пряжі». Мета – дати можливість учасникам ближче по-знайомитися в процесі виконання спільної справи. Час – 5 хвилин. Кількість

учасників – без обмежень. Матеріали – клубок довгої мотузки, килим на підлогу. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для розташування учасників по колу на підлозі. Процедура: учасники групи сидять на підлозі на килимі за колом, у центрі якого лежить клубок мотузки. Тренер пропонує уявити, що група разом зараз прядтиме пряжу. Перший учасник бере клубок, перебирає кінець мотузки пальцями, імітуючи прядіння, і одночасно розповідає про себе. За сигналом тренера кінець мотузки передається сусіду, той розповідає щось про себе, і так далі, доки коло замкнеться.

«Емоції та ситуації». **Мета** – дати можливість учасникам спільно переживати якусь ситуацію. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для пересування всією групою. Процедура: учасники стоять у колі. Тренер інструктує: «Зараз ми ходитимемо по кімнаті, і той, чие ім'я я назву, має запропонувати продовження ситуації, яку я розповідатиму. Я починаю: «Ми йдемо в гушавину лісу...». Далі, через кожні 20–30 секунд, тренер називає ім'я наступного учасника.

«Щоб говорити правду». **Мета** – дати можливість учасникам, які вже знайомі і були разом упродовж певного часу, дізнатися один про одного щось нове. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – відсутні. Процедура: учасники розташовані на стільцях по колу, по черзі повідомляють про себе чотири твердження. Три з них – правильні, одне – неправильне. Інші учасники, які слухають повідомлення, занотовують те, що вони вважають неправильним твердженням. Після того, як усі повідомлення зроблено, учасники порівнюють свої здогади. Під час цієї вправи інколи трапляються справжні сюрпризи.

«Чим ми схожі». **Мета** – дати можливість членам групи відчутти подібність одного до одного. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – відсутні. Процедура: учасники сидять на стільцях по колу. Тренер запрошує в центр кола одного з учасників, підкреслюючи його подібність до себе за якоюсь більш чи менш узагальненою ознакою (наприклад, «Надіє, вийди, будь ласка, до мене, тому що у нас із тобою однаковий колір волосся», «Іване, вийди, будь ласка, до мене, тому що ми обидва є жителями Землі» тощо). Означений учасник виходить у центр кола, і своєю чергою запрошує вийти наступного учасника, схожість із яким називає. Вправа триває, поки всі члени групи опиняться разом у центрі кола. Тренер підкреслює, що всі учасники подібні, тобто вони є гурт.

«Перетворення». **Мета** – надати можливість членам групи виразити себе через різні асоціації, підкреслюючи елементи подібності. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення відсутні. Процедура: учасники сидять на стільцях по колу. Тренер пропонує учасникам завершити кілька речень на кшталт: «Якби я був книгою, то був би...». Усі відповідають по черзі (відповіді, природно, зводяться до не багатьох варіантів, наприклад, словник, книга поезій, енциклопедія тощо). Так само, тренер пропонує ще кілька речень, замінюючи ключове слово, яким є узагальнююча категорія (книга, їжа, пісня, музика, явище природи, вид транспорту тощо). Знов відповіді різні (їжа – каша, пир-іжок, картопля тощо;

явище природи – дощ, вітер, сніг тощо), але всі вони стосуються однієї категорії. Наприкінці вправи тренер підкреслює, що при всій індивідуальній різниці асоціативного ряду всі відповіді належать до спільних категорій, тобто всі учасники – особистості, але вони подібні один до одного, тому є командою.

«Амеба». Мета – довести учасникам, що для ефективної роботи у команді не обов'язково потрібний лідер у традиційному розумінні. Час – 10 хвилин. Кількість учасників – у межах 10–20 осіб. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – достатність простору для руху групою. Процедура: тренер пропонує учасникам зібратися разом в одному з кутів кімнати та покласти одну руку на плече іншого члена групи; пояснює, що в такий спосіб утворена «амеба», яка може рухатися лише всіма своїми частинами разом; якщо учасник у русі відпускає плече сусіда, він має негайно вхопитися за плече іншої людини.

Рухатися «амеба» може лише всіма частинами одночасно; у неї немає голови і хвоста (тобто лідерів та відстаючих); у будь-який момент будь-хто може стати «ведучою частиною амеби», переклавши руку на плече іншого члена групи, якщо так буде зручніше долати перешкоду рухові. Далі тренер споруджує короткий вузький прохід (наприклад, із зіставлених поряд стільців) до іншої частини кімнати, і пропонує «амебі» потрапити через цей прохід до іншого кута кімнати, не «загинувши», тобто не розриваючи цілісність частин. Коли група перебралася через прохід, тренер ініціює обговорення проблеми лідерства та скоординованої командної роботи, фокусуючи увагу на тому, що в залежності від ситуації будь-який член групи може в будь-який момент взяти на себе ініціативу, якщо це сприятиме вирішенню завдань тренінгу –

4. Вправи для сприяння міжособистісному спілкуванню

«Спитай – відповім». Мета – сприяти формуванню уміння учасників ставити запитання, долати почуття ніяковості, незручності, якщо вони не звикли вільно й чітко це робити. Час – із розрахунку приблизно 2 хвилини на кожного учасника. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – картки з запитаннями за темою заняття, підготовленими тренером. Процедура: тренер роздає кожному учаснику по одній пронумерованій картці з одним запитанням, яке стосується теми, котра вивчається на занятті; попереджає, що по ходу заняття запропонує відповісти на це запитання і що відповідь є невід'ємною частиною навчання. По ходу обговорювання відповідної теми в доречних місцях тренер запитує: «У кого знаходиться картка номер...». Учасник, який отримав картку з відповідним номером, зачитує запитання вголос і дає відповідь. Ця вправа сприяє концентрації уваги до матеріалу, призвичаює учасників до постановки запитань.

«Моє послання у світ». Мета – надати можливість учасникам потренуватися у чіткому викладанні своїх думок, доброзичливому сприйнятті думок інших, навіть якщо вони не завжди зрозумілі. Час – 5 хвилин на кожного учасника. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – приладдя для письма та малювання. Особливі вимоги до приміщення – столи, стільці. Процедура: учасники сидять по колу; тренер повідомляє інструкцію:

1. Сформулюйте та запишіть коротке повідомлення, гасло, з яким ви хотіли б звернутися до людей (ваше послання в світ).

2.Визначте, хто з відомих персонажів (літературних, кінематографічних, казкових, політичних, спортивних, мистецьких тощо) найбільшою мірою відповідає вашим вимогам для оприлюднення цього послання перед усім світом.

3.Складіть п'ятихвилинне повідомлення від імені цього персонажу, щоб якомога повніше відобразити в ньому суть вашого послання у світ.

4.Продемонструйте по черзі свої послання, кожному відводиться не більше 5 хвилин.

Під час виконання вправи тренер стежить за регламентом; через 5 хвилин перериває учасника незалежно від того, закінчив він промову чи ні. Корисно вести відеозапис, щоб учасники могли згодом побачити й почути себе самі; на власні очі оцінити доступність своїх послань для розуміння іншими людьми. Можна також, за індивідуальною згодою кожного учасника, дати іншим можливість висловити своє розуміння почутого, оцінити ступінь його зрозумілості та легкості сприйняття. Тренер ініціює обговорення виступів, звертає увагу учасників на ті елементи, завдяки яким промова була зрозумілою та прийнятою, або навпаки, викликала сумніви та недовіру (особливо зручно при цьому користуватися відеозаписом).

«Моє уявлення про час». Мета – надати можливість учасникам відпочити, одночасно тренуючись у фантазуванні, нестандартному мисленні стосовно уявлення категорії часу. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – приладдя для малювання. Особливі вимоги до приміщення – столи для малювання. Процедура: учасники сидять за столами; тренер повідомляє, що кожна людина уявляє час по-своєму; наприклад, тренер уявляє час як пісковий годинник, де пісок у нижній частині годинника – минуле, у верхній – майбутнє, пісок, котрий падає в даний момент – сьогодні. Тренер пропонує кожному учасникові намалювати власне зображення свого уявлення про час, позначивши минуле, сьогодні й майбутнє.

«Моє відчуття часу». Мета – дати можливість учасникам відпочити, одночасно визначивши їхнє відчуття часу. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – відсутні. Процедура: тренер пропонує учасникам заплющити очі; за сигналом зосередитися на внутрішньому відчутті часу і відкрити очі тоді, коли, на їхню думку, пройде 1 хвилина. Про те, що, на його думку, 1 хвилина пройшла, кожний учасник повідомляє тренера мовчки, підняттям руки і розплющуючи очі. Тиша повинна тривати, поки всі не розплющать очі. Після закінчення вправи тренер звертає увагу учасників на те, що вони розділилися на три групи: ті, хто підняв руку раніше строку, пізніше строку та вчасно. Тренер фокусує увагу учасників на тому, що сприйняття часу може бути пов'язане з настроєм, емоційним станом людини, і все це значною мірою залежить від особливостей спілкування в групі.

5.Вправи, що сприяють засвоєнню знань

«Завершення речення». Мета – забезпечити зворотний зв'язок щодо основних моментів вивченого матеріалу. Час – 15–20 хв. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – приладдя для письма. Особливі вимоги до приміщення – фліп-чарт або дошка, столи, стільці. Процедура: тренер

демонструє учасникам записані на фліп-чарті 4...5 незавершених речень, наприклад: «Я дізнався що...», «Мене здивувало, що...», «Мені сподобалося, що...», «Можливо, було б краще, якби...» тощо; пропонує кожному учаснику записати свої відповіді та здати тренеру. Якщо дозволяє регламент тренінгу, корисно, щоб кожний учасник по черзі повідомив свої записи групі. Так можна обговорити та узагальнити найбільш актуальні відповіді, дізнатися про думки більшості учасників, виявити нез'ясовані питання.

«Оцінювання». **Мета** – вивільнити творчу енергію групи, оцінити ефективність засвоєння матеріалу силами самих учасників. Час – 15 хвилин. Кількість учасників – 15–20 осіб. Матеріали – приладдя для письма, ресурсні матеріали (роздаткова інформація, підручники, книги, документи тощо) за темою пройденого матеріалу. Особливі вимоги до приміщення – столи, стільці. Процедура: тренер розподіляє учасників на три малі групи, присвоює кожній групі власний символ (номери – від 1 до 3; літери – від А до В; назви, які групи самі собі оберуть, наприклад, «професори», «магістри», «бакалаври» або «леви», «ведмеді», «вовки» тощо); пропонує кожній малій групі сформулювати два запитання за тематикою заняття, яке пройшло раніше, користуючись розданими ресурсними матеріалами.

Коли запитання підготовлено, всі ресурсні матеріали «закриваються» (здаються тренеру, відкладаються далеко від учасників тощо). Вправа починається з того, що перша мала група ставить своє перше запитання другій, яка має сформулювати максимально повну відповідь. Третя група після відповіді критикує другу і оцінює її відповідь за десятибальною шкалою, обґрунтовуючи свою оцінку. Далі групи міняються ролями: друга ставить третій своє перше запитання, а перша група оцінює відповідь і пояснює, як її можна поліпшити. Потім своє перше запитання третя група ставить першій, а друга оцінює відповідь. Процес триває, поки кожна група поставить по одному запитанню двом іншим групам. Корисно влаштувати символічний приз для членів групи, яка набере найбільшу кількість балів, виставлених колегами.

«Оплески». **Мета** – дати можливість учасникам розім'яти м'язи та відпочити. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – достатньо простору для виконання рухавки. Процедура: тренер розміщує учасників на стільцях колом, послідовно кілька разів пропонує підвестися тим, хто має певне вміння чи якість, щось любить або бажає чомусь навчитися; інші учасники групи активно аплодують тим, хто підвівся. (Наприклад, «Підведіться з місць усі ті, хто вміє вишивати». Оплески! «Дякую, сідайте». «Підведіться з місць усі ті, хто вміє кататися на гірських лижах». Оплески! «Дякую, сідайте». Далі: «Підведіться з місць усі ті, хто любить дивитися серіали...», «Підведіться з місць усі ті, хто мріє навчитися грати у великий теніс...» тощо.)

«Броунівський рух». **Мета** – дати можливість учасникам розім'яти м'язи та відпочити. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – шарфи, хустинки, якими можна зав'язати очі. Особливі вимоги до приміщення – достатньо простору для виконання рухавки. Процедура: тренер розміщує учасників стоячи колом; роздає шарфи, хустинки, якими можна зав'язати очі (якщо їх немає, можна заплющити очі); пропонує повільно розпочати рух у

будь-якому напрямі, змінюючи його як завгодно, намагаючись нікого не штовхнути; попереджає, що рух припиняється за його сигналом. Протягом трьох хвилин тренер стежить за безпекою виконання вправи, потім дає сигнал до завершення. Учасники повертаються на свої місця; коротко обговорюють, що вони відчували під час руху, яку роль відіграє групова довіра для безпечного середовища.

«Оптимальна дистанція». Мета – дати можливість учасникам розім'яти м'язи та відпочити. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – не потрібні. Особливі вимоги до приміщення – достатньо простору для виконання рухавки. Процедура: тренер розміщує учасників стоячи колом; пропонує розділитися на пари; повідомляє завдання: спілкуючись у парах, постійно змінюючи партнерів, знайти з кожним оптимальну відстань. Через одну-дві хвилини тренер дає сигнал припинити рух, зберігаючи оптимальні дистанції. Вправа повторюється кілька разів.

«Ситуації та емоції». Мета – надати можливість учасникам розім'яти м'язи та відпочити. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – м'яч. Особливі вимоги до приміщення – достатньо простору для виконання рухавки. Процедура: учасники стоять колом; тренер просить кожного по черзі назвати одну емоцію, почуття тощо, і одночасно спрямувати м'яча комусь іншому. Кожний учасник має запам'ятати ту емоцію, яку йому передав одночасно з кидком м'яча інший учасник. Коли всі по одному разу назвали якусь емоцію, передали її іншим, котрі запам'ятали сказане, тренер змінює завдання, наприклад: «А тепер кожен, одночасно з киданням м'яча іншому, називає не емоцію, а ситуацію. Той, хто спіймав м'яча, має повторити ситуацію та назвати емоцію, яку запам'ятав раніше». Тепер можливі веселі сюрпризи щодо повторюваних речень, наприклад, «Коли я стою в черзі (ситуація), то відчуваю любов (емоція)» тощо.

7. Вправи для завершення тренінгу

«Минуле – сьогодні – майбутнє». Мета – дати можливість учасникам відпочити. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – приладдя для письма та малювання. Особливі вимоги до приміщення – столи, стільці. Процедура: тренер пропонує кожному учаснику намалювати відрізок прямої лінії та розділити його на три частини, що відповідатимуть минулому, сьогоднішньому й майбутньому; позначити, де учасник перебуває в цей час (яка частина життя вже пройдена, яка – попереду); поділитися своїми думками з групою, написавши коротко (умовно) або намалювавши символічно під відрізками відповідних частин, де корені людини, що відбувалося в дитинстві, юності, що відбувається в сьогоднішні, що займає, захоплює.

«20 бажань». Мета – дати можливість учасникам відпочити, набратися оптимізму. Час – 5 хвилин. Кількість учасників – без обмежень. Матеріали – приладдя для письма. Особливі вимоги до приміщення – столи, стільці. Процедура: тренер пропонує учасникам 20 разів закінчити речення, яке починається словами «Я хочу...». Записують усі бажання, які спадають на думку, не дбаючи про їх реалістичність або прийнятність для інших.

Додаток Г

Зміст занять тренінгової програми «В моїй сім'ї гармонія»

Тренінгове заняття «Гармонійні стосунки: міф чи реальність?» передбачає ознайомлення учасників з основами сім'ї, подружніх стосунків. На основі аналізу даних статистики про сучасні тенденції розвитку сім'ї (частота розлучень, їх причини, «альтернативні» форми сім'ї тощо) відбувається актуалізація теми сім'ї для учасників, зростає усвідомлення значущості сім'ї і мотивація до змін. Завдання: охарактеризувати систему стосунків у подружжі, поняття гармонійних стосунків подружжя та їх основні чинники та критерії; проаналізувати особливості впливу батьківських сімей на кожного з членів подружжя (виховання, позитивні якості, принципи і традиції). Після теоретичної частини заняття передбачені діалоги з парами, відповіді на питання, обговорення життєвих ситуацій, які озвучують сімейні пари.

Заняття «Гармонійні стосунки: єдність або розділення» розкриває важливу проблему збалансованості стосунків подружніх пар у системі «автономність-залежність» з позиції усвідомлення учасниками базових потреб особистості – з одного боку, у прийнятті, з іншого боку – в індивідуалізації, та їх впливу на міжособистісні стосунки. В ході заняття подружжя отримують уявлення про три основні різновиди усталених тенденцій, що відображає дистанцію між подружжям у сім'ї: 1) їхню автономність зі збереженням особистісного розвитку кожного з них; 2) їхню надмірну залежність один від одного, або надмірну залежність одного з пари, що супроводжується розмитими особистісними межами; 3) надмірну віддаленість та відчуженість пари один від одного. Подружжя аналізують власні особистісні дистанції та отримують рекомендації щодо досягнення оптимального балансу особистісної автономії та залежності один від одного як можливості дистанціюватися від впливів оточення, здатності діяти всупереч впливам зовнішніх сил, навіть якщо їх уособлює кохана людина, а в ситуаціях примусу – чинити їм опір. Крім того, сімейні пари протягом заняття отримують інформацію про оптимальні шляхи вирішення конфліктних ситуацій, способи самоконтролю і продуктивну, коректну поведінку під час конфлікту.

Тема третього заняття «Гармонійні стосунки: сімейні ролі» розкриває важливі засади функціонування сім'ї і один з важливих чинників гармонійних стосунків – сімейні ролі та їх характеристики: зміст, адекватність та гнучкість. В процесі її освоєння передбачено виконання завдань: 1) обговорення функцій чоловіка, а також жінки в сім'ї; 2) перегляд відеоматеріалу про жіночі «секрети» гармонізації стосунків з чоловіком. Це заняття виявилось цікавим для чоловічої аудиторії, адже більшість чоловіків, як правило, мають досить стереотипізовані уявлення про свою роль як «годувальника», «голови сім'ї» і поводяться відповідно до цих уявлень, негативними наслідками чого є звуження сфери спілкування подружжя, нерівномірний розподіл ролей.

Темою наступного заняття є «Гармонійні стосунки: мови любові». Під час заняття члени подружжя інколи вперше в своєму житті замислюються над тим, що вони говорять один з одним на різних мовах любові. Відтак, «мова любові» – найбільш зрозумілий та прийнятний спосіб для людини висловлювати та приймати любов. Психологи розрізняють 5 основних «мов любові»: слова, час, подарунки, допомога та дотики (Г. Чемпен). В процесі обговорення, подружжя починає розуміти «мови любові»: свою особисту та один одного. Чоловік і дружина вчаться спостерігати за тим, як кожен з них звик висловлювати любов.

«Гармонійні стосунки: спільні цінності подружжя» – таку назву має п'яте заняття. Члени подружжя більш ґрунтовно розуміють причини різних поглядів на життя та різної системи цінностей, які можуть бути одними в батька та іншими – у матері, а третіми – у їх дітей. Гармонійні стосунки характеризуються максимальною узгодженістю цінностей жінки та чоловіка. Саме сімейні цінності – любов, взаємоповага, підтримка, орієнтація на пріоритет духовного розвитку чи матеріального забезпечення, самореалізацію – є основою сімейних стосунків. Учасникам пропонується обговорити найважливіші духовні цінності, які мають бути максимально спорідненими для чоловіка і дружини.

Шосте заняття має назву «Гармонійні стосунки: ми – батьки». Якщо в ході попередніх занять учасники фокусувалися на своїх подружніх стосунках, аналізі ролей чоловіка і дружини, то у фокусі уваги заняття опиняються їх можливі батьківські ролі. Подружжя має усвідомлювати відповідальність за виховання дитини, за те, яким чином впливають кожний з них, стосунки між батьками і весь сімейний уклад на становлення особистісних утворень дитини – уявлень про себе, самооцінки, самовизначення, ціннісних орієнтацій.

Останнім заняттям є підсумовуюче на тему «Гармонійні стосунки: як їх зберегти». В процесі заняття учасники більш глибоко розуміють поняття любові в подружній парі. Так, подружня любов – це вміння відчувати людину, яка поруч з тобою, радіти за неї; разом проживати її радощі і труднощі; прагнення йти назустріч один одному; відкинувши свій егоцентризм; бажання жити все своє життя заради добра і щастя іншої людини, яку ти любиш, а якщо буде необхідно – готовність віддати власне життя заради неї. Така любов не має кінця, не стає меншою з часом, а навпаки – стає більш міцною та глибокою.